

দেশৰ যাটি

(সামাজিক নাটক)

ঔমেদিনী কান্ত ঠাকুৰীয়া ।

মাজিব গাওঁ

পলাশবাৰী—কামৰূপ

অসম ।

পৰিবেশক :—

মাজিব গাওঁ “লখিমী উৰাল” ।

পলাশবাৰী—কামৰূপ

লিখকৰ দ্বাৰা স্বৰ্ণস্বৰ্ণ সংৰক্ষিত । [বেচ ১২০ ডেৰ টকা]

প্ৰকাশক :—শ্ৰীদুৰ্গেশ্বৰ ঠাকুৰীয়া

শিবিপুৰি ভৱান

মাজিব গাওঁ, পলাশবাৰী

কামৰূপ অসম ।

প্ৰথম মুদ্ৰণ

১ চেপ্তেম্বৰ, ১৯৫৪ চন

অবধী আৰ্ট প্ৰেছ, কলকাতা
লিথ'ৰেখৰ ব্যৱস্থা কৰা মুদ্ৰিত ।

দেশৰ মাটি

— চৰিত্ৰ —

পুৰুষ

বলীমহাজন (মহাজন), সনাতন (ছবীয়া খেতিয়ক), বীথেন, বীথেন
(সনাতনৰ লৰা), আলিচাহেব, তন্ত্ৰ, দণ্ডেশ্বৰ, মন্থেশ (ন্যায়প্ৰচাৰিণী
সভাৰ সভ্য), মতি মহাবী (বলীৰ পুৰণি চাকৰ), শনিয়া (এজন
চোৰ), বীথিং (বীথেনে ডকাইত চৰদাৰ হোৱাত নাম বদলাই-
লয়), মোহনসিং, আগাগুৰ্জিন, চাৰমেন, শৰ্ম্মা (ডকাইত),
অমৰ (কানী ব্যৱসায়ী), এচ, পি দাবোপা, গোবিন্দ
(কুৰী), ব্ৰহ্মেশ্বৰ (মহাজন), লালবাহাদুৰ
ভেৰাবী (চিপাহী) চিভিলচাৰ্জিন, ডাক্তৰ,
নাৰ্চ, মজী, বিষয়া সকল, বাঘৰ বক্ৰা
(জমিদাৰ), গাওঁবুঢ়া, পিয়দা
মাল্লহবোৰ, চিপাহীবোৰ,
ডকাইতবোৰ বাইল
ইত্যাদি।

— তিৰোতা —

আবতি—সনাতনৰ কস্তা।

সাব্দী—বলী মহাজনৰ কস্তা।

গোলাপী—সমাজ পতিতা।

নাচনীত ইত্যাদি।

বিঃ দ্ৰঃ— দস্তৰ বয়স অনুসৰি আবতি, বীথেন আৰু বীথেনক দেখুৱায়।

ভূমিকা

অসমীয়া নাট্য সাহিত্যত এইদৰাও বহু শিত প্ৰমাণ অৱস্থাতে আছে। বিশেষকৈ সামাজিক নাটকৰ অভাৱ নহ'ব যেতি। কেইখনমান ওলাইছে যদিও আঙুলিব পৰাতো গণি উলিয়াব পৰাতো আছে। কেইজন মান বন্ধুৰে সামাজিক নাটক লিখিবলৈ উদগণি দিয়াত “দেশৰ মাটি” লিখি উলিয়াওঁ। ইয়াত কেইটিমান আদৰ্শহে দাঙি ধৰি দেখুৱাবৰ চেষ্টা কৰিছোঁ—কলহতীৰ কামনা ৰাইজৰ ওপৰতেই নিৰ্ভৰ কৰিছে।

কিতাপখন হাতে লিখা অৱস্থাতে পলাশবাৰী হাইস্কুলৰ শিক্ষক জীৱনদেৱ গোস্বামীয়ে এবাৰ চকু ফুৰাই দিয়ে। প্ৰেছলৈ পঠোৱা নকলটিৰ কিছু অংশ সন্দিলাপৰ স্কুলৰ শিক্ষক জীৱামেধৰ দাসে লিখি দি লিখকক উৎসাহিত কৰে। বেটুপাতত দিয়া ছবিখন পলাশবাৰীৰ উন্নীতমান শিল্পী শ্ৰীনাৰায়ণ চন্দ্ৰ দাসে আঁকি দিয়াত আমি ইমানতেই আটাই কেইগৰাকীলৈকে কৃতজ্ঞতা জনালোঁ।

কিতাপখন ল'বলবিতৈ প্ৰকাশ হৈ ওলোৱাত মাঝে মাঝে ছপাব কুলো থাকি প'ল। শুধৰনী দিয়া নহ'ল পাঠক পাঠিকাই পঢ়ি বাওঁ-তেই শুধু কাৰ পঢ়িব পাৰিব। দ্বিতীয় তাঙৰণত ইয়াৰ সকলো ভুল ত্ৰুটি শুধৰাবলৈ চেষ্টা কৰিম।

অৱশেষত জনাওঁ যে লিখকৰ দেশৰ মাটিয়ে পঢ়ুৱৈ আৰু অতিনেতা সকলৰ পৰা সমাদৰ লাভ কৰিব পাৰিলে, তেহে লিখকৰ জঁম সাৰ্থক হ'ব। হাঁত—

মা জিব পাঠ, পলাশবাৰী }
সোমবাৰ ১৩ জুন ১৮৭৬ শক }

ৰাইজৰ সেৱক—
প্ৰফুল্লকান্ত

দেশৰ মাটি

প্ৰথম অঙ্ক

প্ৰথম দৃশ্য

সনাতনৰ ঘৰ ।

[সময় ধলপুৰা, ঘূৰৈত বনৰীয়া কুকুৰা চবাইবোৰে ডাক দিব ধৰিছে,
খেতিয়কসকলে হাল কোব লৈ গক, ম'হ খেদি লৈ মাটি চহাব
থকা দেখা যায় । কীৰ্ত্তন ঘৰৰ ওচৰত কোনো সন্ত-সাধুলোকে
“উঠৰে উঠ বাপু নিশি প্ৰভাত ভৈলো” পুৰণী গীতটি
গাই থকা শুনা যায় । এজন চৰকাৰী পিয়দা,
গাঁওবুঢ়া সহ বলী মহাজন আৰু
তেওঁৰ দলৰ প্ৰবেশ]

বলী মহাজন—এইটোৱেই সনাতনৰ ঘৰ । মহৰী ! তাক জগোৱা ।

মতি মহৰী—(ছৱাবত ঠুঁকুৰিয়াই) হেৰা সনাতন । সাব পাইছা
নে নাই—উঠক—উঠক ৰাতিপুৱাইছে ।

সনাতন—(ভিতৰৰপৰা) কোন—কোন ?

(চকু-মুখ মোহাৰি ওলাই আহে)

পিয়দা—আপোনাৰ ঘৰ-ক্ৰোকী আহিছে । আপোনাৰ ঘৰ
ক্ৰোক কৰিম এতিয়া । ঘৰৰ ভিতৰত কোন কোন
আছে—ওলাই আহিবলৈ কওক ।

সনাতন—(হুমুনিয়াহ কাঢ়ি) কোননো থাকিব ? লৰা-ছোৱালী কেইটি শুই আছে। সিহঁতৰ মাক চুকাবৰ আজি হুমায়েই হ'ল। তাৰে শোক পাহৰিব পৰা নাই। তাৰোপৰি এইবিলাক জালা-যজ্ঞণা কি দৰে সহ্য কৰি জীয়াই থাকে। দুখীয়াৰ দুখ কোনো দিনে পাৰ নহয় নে কি—ভগৱান। আমাৰ প্ৰতি ইমান কুপিত হৈছে নে—কিয় আমাক এই সংসাৰখন দেখুৱাই জীয়াই ৰাখি আছে—ভাবিয়ে ওব নেপাওঁ। মহাজন। মোৰ সকলো সম্পত্তি নিয়ো হুতাশ পলোৱা নাইনে—আকৌ ঘৰ ফ্ৰোক কৰিবলৈ আহিছা ?

মতি মহৰী—বাজে কথাবোৰ এৰি দিয়া। তোমাৰ কিবা দুখ হৈছে ভগৱানৰ লগত সংগ্ৰাম কৰিবা—দৰকাৰ হলে তোমাৰ সৈন্য আমি হম। এতিয়া আমাক আমনি নিদিবা। লৰা-ছোৱালীক বাঢ়িব কৰি আনা।

সনাতন—হেৰি মহাজন বাবু। আজিৰ নিমিত্তে মোক কমা কৰক—আক হুমাহ সময় দিয়ক। মই আপোনাৰ লেঠা পৰিশোধ কৰি থৈ আহিম গৈ। ভাবি চাব আপুনি মোক কাৰচাজি কৰি ইমান লটি-ঘটি কৰিছে। ঈশ্বৰ বোলা বস্তু এটা আছে। আপুনি সুপথলৈ নাহিলে পৰিণাম ভীষণ হব।

বলী মহাজন—নিয়জা ! মেলা-মেলা কৰি থাকিলে কি হব। ঘৰৰ ভিতৰত সোমাই যি আছে সকলো বাহিৰ কৰি

উলিয়াই আনা। হুমাৰব সময় খুজিছে—হুমাৰব পিছত
জমিদাৰ হব নহয়-?

সনাতন—আপুনি মোক উপহাস কৰিছে সঁচা, সকলোৰে
দিন সমানে নেযায়। পিয়দা বাবু! আপুনি চৰকাৰী
মাহুহ যেতিয়া—আপোনাৰ কাম আবদ্ধ কৰক। অ’—
আবতি! অ’—বীৰেন—তহঁতে এতিয়াও সাৰ পোৱা
নাই নে? বীৰেনক লৈ ওলাই—আহ ওলাই আহ—
বাচাইত।

(কান্দে, পিয়দা ঘৰৰ ভিতৰ সোমাই যায়—লৰা-ছোৱালীকেইজন
আহি পিতাকৰ কাষত থিয় হয়হি।)

আটাইকেইজন—পিতা—পিতা! আপুনি কান্দিছে কিয়—
কণ্ঠক পিতা—আপোনাৰ কি হৈছে?

সনাতন—কি হব বাচাইত। মোৰ মূৰত আকাশী স্বৰগ খহি
পৰিব ধৰিছে। পিতাৰ ধাৰত মহাজনে মোৰ ঘৰ
ফোক কৰিবলৈ আহিছে।

আবতি—আপোনালোক ক’ব মাহুহ! পিতাক কিয় ইমান
বন্দুৱাইছে? আপোনালোক—ভাল মাহুহ নহয়—
গুচি যাওক।

(হাতত কেইখনমান বাচন লৈ পিয়দা ওলাই আহে।)

পিয়দা—ঘৰত কোনো সম্পত্তিয়ে নাই মহাজন বাবু।

মহাজন—একো নাই? গোহালিত গৰু-গাই কিবা আছেনে—
নাই চোৱাঁ।

সনাতন—মহাজন বাবু । গক-গাট চাব নেলাগে এটি পোখাই
নাই । যোৱাৰেলিয়ে—আটাইকেইটি বসন্ত বোগত মৰি
নাইকিয়া হৈ গোচালি উৎ হৈ আছে ।

মহাজন—মিছা কথা কব ধৰিছ । গক ম'হ কববাত লুকুৱাই
থৈ নাই বুলি কৈছ । বদ্মাইছ । সেইদিনাখন ফোক
হালবাই থকা দেখা নাছিলেঁ । নে ?

সনাতন—আপুনি এজন ভজলোক—মুখত লাগাম বাধি কথা
কব । মই হব পাৰোঁ ছখীয়া—হব পাৰোঁ । আপোনাৰ
ধৰ্ম্মা—কিন্তু সন্মানৰ ধৰ্ম্মা নহয় । সেইদিনাখন দেখা
গকহালি মোৰ নহয়—গাঁৱৰ এঘৰ মানুহৰ । মই মৰকোয়া
বন্দবস্তত হাল বাইছোঁ ।

মহাজন—পিয়দা । ঘৰৰ টিন সোলোকাৱা—ঘৰ ভাঙি দিয়া ।
আজি এনেয়ে নগৈছোঁ ।

পিয়দা—মহাজন । মই চৰকাৰী মানুহ—আইন মতেহে কাম
কৰিম । মোৰ যি কৰ্ত্তব্য আছিল তাক সমাপণ কৰিছোঁ ।
মই এতিয়া যাওঁ আপুনি যি কবে—কৰি থাকক ।
গাওঁবুঢ়া । আপুনি যাব নে ?

গাওঁবুঢ়া—এৰা, যোৱাই ভাল । নহলে কথা বেয়া হব যেন
পাওঁ ।

(দুয়োৰো প্ৰস্থান)

মহাজন—যোৱা তোমালোকৰ মতলব বুজিছোঁ । টকা নহলে
কাম কৰিব নোৱাৰা । কেৱল—টকা লাগে । মই কিবা

টকাৰ গছ নে কি ? পিয়দাৰ কথা দূৰতে থাকক—
এই সাধাৰণ গাৰীৰ গাওঁবুঢ়াজনকো টকা লাগে। বেলা—
মনিয়া তহঁতে কি চাই আছে। ঘৰৰ টিনপাট উঠাই দে।
বেলা—মহাজন ! আপুনি আমাক আনিছে বেতিয়া—যি
হুকুম দিয়ে ডাকে পালন কৰিম। আহ মনিয়া।
(সোমাই যায়)

সনাতন—উঃ—বাচাইঁত। তহঁতৰ মূৰৰ পঁজাটিও বাখিব
নোৱাৰিলেঁ। মহাজন ! আপোনাৰ চৰণত ধৰিছোঁ।
মূৰৰ পঁজাটি এৰি—যাওক মোৰ মুখ চাই এৰিব
নেলাগে—বাচাইঁতৰ মুখ চাই এৰি যাওক। বাচাইঁতে
কি প্ৰকাৰে কান্দি চকুলো টুকিব ধৰিছে—আপোনাৰ
মৰম নেলাগে নে ?

আৰতি—(ভৱিত ধৰি) মহাজন বাবু ! আপোনাৰ চৰণত
ধৰিছোঁ—আমাৰ মূৰৰ পঁজাটি এৰি যাওক। আপুনি
আমাৰ পঁজাটি ভাঙি নিলে এই সক ভাই হুজনৰ
সৈতে আমি ক'ত থাকিম। ঘৰটিৰ টিন-পাট কেইখন
নেথাকিলে আমি ইমানদিনে বৰষুণতে তিতি-বুৰি
থাকিলোঁহেঁতেন। দয়া কৰক—মোৰ—মুখৰ পিনে
চাওক— ভাই হুজনৰ মুখৰ পিনে চাওক।

বীৰেন—মোৰো মুখৰ পিনে চাওক।

(সেৱা কৰে)

ধীৰেন—মই কাৰো পিনে নেচাওঁ । পিতা । মই কাকো
ঘৰ ভাঙিব নিদিম—আমাৰ ঘৰ । তহঁত ক'ব মানুহ
শুচি যা—কিয় আমাৰ ঘৰলৈ আহিছ ?

আৰতি—ধীৰেন । তই বৰ উদ্ধত হৈছ । তেনেকৈ কথা
কব নেপাই নহয় ।

(বিভবত ঘৰ ভঙা শব্দ হয় ।)

সনাতন—হেৰি । নেভাঙিব—ঘৰটি নষ্ট কৰি নেপেলাব ।
মহাজন । ঘৰ নেভাঙিব । মই আপোনাৰ টকাৰ
হৈ চাকৰ থাকিম, তথাপি ঘৰ নেভাঙিব ।

আৰতি—(ভৱিত ধৰি) মহাজন বাবু । আপোনাৰ চৰণত
ধৰিছোঁ—ঘৰটি নেভাঙি এৰি যাওক ।

মহাজন—মই তহঁতৰ কৰণ বিননি শুনিবলৈ অহা নাই ।
বাৰে বাৰে মোক জুলুমখন নকৰিবি । সোনকালে
তহঁত ইয়াৰপৰা আঁতৰ হ ।

(ভৱিৰে লাধি-মাৰি দিয়ে ।)

আৰতি—(চিঞৰি) উঃ পিতা । মৰিলে ।

সনাতন—আক স্থিৰেৰে থাকিব নোৱাৰোঁ । সহ্যৰ সীমা
কেতিয়াবাই পাৰ হৈ গৈছে । ধনীৰ অত্যাচাৰত
জীয়াই থকাত কৈ মৃত্যুক আলিঙ্গন কৰাই ভাল ।
জগতৰপৰা দুখীয়াৰ নাম বিলুপ্ত হৈ যাওক । হেৰ
নিৰ্দ্দয় পিশাচ । কিমান অত্যাচাৰ কৰ মোৰ ওপৰত
কৰ—খব্দাৰ । মোৰ লৰা-ছোৱালীৰ ওপৰত অত্যা-
চাৰ কৰিলে সন্মান নেথাকিব ।

মহাজন—ধকৰাৰে ইমান গৰম কথা—ভেনেহলে।

(বেতেৰে কোৱাবলৈ ধৰে।)

সনাতন—উহঃ ভগৱান। দুখীয়াৰ ওপৰত ধনীৰ অত্যাচাৰ
চাই ঘোৱাহি।

আবতি }
বীৰেন } —পিতা। পিতা। (সাৱটি ধৰে) নেমাৰিব—
ধীৰেন } নেমাৰিব মহাজন বাবু।

মহাজন—নেমাৰিম। তইতকো শুদাই নেৰিছে।। কোনে
ধৰি ৰাখে তইতক।

(আটাই কেইজনকে কোৱাবলৈ ধৰে—আনফালৰ পৰা কেইজনমান
ডেকা সোমাই আহে।)

ভদ্ৰ—গোৰ মহাজন। ইমান অত্যাচাৰ কিহৰ—ভদ্ৰলোক
হিচাবে বহি থাকক। আপুনি ভাবিছে ইয়াত মানুহ
নাই। আপোনাৰ সেই ভুল দূৰ হৈ যাব এতিয়াই।

মহৰী—তইতৰ ভয়তে আমি ঘৰ ফোক কৰিবলৈ আহি পলাই
যাব লাগিল এতিয়া। আমাৰ মহাজনক তইতে এলা-
পেচা মানুহ বুলি ভাবিছ হবলা।

ভদ্ৰ—তোৰ মহাজনক আমি ভাল দৰে চিনা আছে। দুখীয়াক
ছল-চক্ৰান্ত কৰি মহাজন গৈছে বাপেকৰ অন্যান্যৰ
ধনৰ ওপৰত। তইতে ঘৰ ফোক কৰিব আহিছ,
ফোক কৰিব পাৰ; মাৰ-ধৰ আকৌ কিহৰ। ঘৰে
বা তইতে কি আইনৰ বলত ভাঙিবলৈ ওলাইছ।

সনাতন দাদাক হোজা যেন দেখিছ। যি কবিছ—
কবিছ—গুচি যা। চৰকাৰী পিয়দা জনব পৰাই সকলো
কাহিনী শুনিছে।।

মহাজন—হেব গুণাইত। মোব সৈতে কেব মাৰিব আহিছ
নে কি—মোব কাম মই কৰি যাম। তহঁতক ইয়ালৈ
কোনে মাতিছে আৰু ইহঁতেই বা আমাক গালি-
শপনি দিবব কি অধিকাৰ আছে।

আবতি—মহাজন! আপোনাৰ জিতা সুলকি পৰিব। ইমান
মিছা কথাৰ যোঁজনা লগাইছে কিয়?

মহাজন—বেটীৰ মুখ কম চোকা নহয়। হেব বেয়া! তহঁতে
দেখো চাইহে থাকিলি—ঘৰ ভাঙি দে। কেইজন
মান উকীল আহিছে কি কৰে দেখা যাওক। মহৰী!
তই পুলিচক খবৰ দে গৈ—এই গুণাইতে আমাৰ
কামত হকা-বধা দিয়া বুলি। বেটাইতক ধৰি-বান্ধি
নিহিলে সাৰন নাই। (ভিতৰত মাৰধৰব শব্দ হয়।)
হেই গুণাইত! নিৰপৰাধী মানুহ কেইজনক কিয়
অত্যাচাৰ কৰিব ধৰিলি। সকলোৰে মূল ইয়ে।

(ভয়ক কোঁৱাবলৈ ধৰে।)

ভজ—অভজ মহাজন। ইমানলৈ আগ বাঢ়িলি।

(দূয়োৰো খণ্ড-যুদ্ধ)

সনাতন—ভজ বোপা! তই আমাৰ নিমিত্তে যুদ্ধ কৰিব
নেলাগে। মহাজনক এবি দে—এবি দে। সি
মৰি বাব। ভগৱান! কি অভিনয় দেখুৱাইছা এজ!

বীবেন—বাহ বাহ কেনে মজা—কেনে মজা । বেটাই জিতা
উলিয়াই দিছে । মবিল—মবিল—

আবতি—(ভয়তে) চূপ্ থাক ।

বীবেন—কিহব চূপ্ । বেটাইত পলাল—পলাল ।

(হাত চাপবি দিয়ে)

মহাজন—ভজ্জ ! তোব নেতৃত্বতেই আজি মোব সকলো পণ্ড
হৈ গ'ল । মনত বাখিবা—ইয়াৰ প্ৰতিশোধ এদিন—
তোব ওপবত লমেই—লম ।

(দলৰ আটাই কেইজন পলাই যায় ।)

ভজ্জ—দাদা । পাৰগুহঁত পলাই সাবিল । নহলে আজি ভাল
শিকনি দিয়াব পাৰিলোঁহেঁতেন । সিহঁতে ভাবিছিল
ইয়াত মামুহ নাই । সমাজ নাই । আজি ভাল
শিক্ষা পাইছে সিহঁতে । অত্যাচাৰীক এইদৰে শিক্ষা
দি থাকিব লাগিব । নহলে হুখীয়া মামুহ থকাই
টান হৈ পৰিছে । আজি আমি ধনীসকলৰ সকলো
অহঙ্কাৰ পছোৱা বতাহৰ লগত লীন কৰি উৰাই দিব
লাগিব । ভেতিয়া সিহঁতে উপলব্ধি কৰিব পাৰিব যে
আজি হুখীয়া জনতাৰ চকু পোহৰলৈ মেল খাইছে ।

আলি চাহেব—ভজ্জ ! মই কবব হলে আমি সংঘবদ্ধ হৈ
কাম কৰি গলে হুখীয়া হিন্দু মুছলমান সকলো জীয়াই
থাকিব পাৰিম । নহলে আমাৰ বিপদ অনিবাৰ্য্য ।
সনাতন দাদাভট্টকৰো আক বেচি আছে । আমাক

হুখীয়াৰ কথাৰ মূল্য নাই। চৰকাৰেও বিধান নকৰে।
চৰকাৰৰ সেই ভুল আমিয়েই ভাঙি দিব লাগিব।
নহলে ধনী মহাজনৰ চৰকাৰে হৈ চিৰদিন থাকিব।
আমাৰ দেশৰ কু-সংস্কাৰবোৰ মাৰ্জিত কৰি শাসন
প্ৰণালী বিকেন্দ্ৰীকৰণ কৰি আমূল পৰিৱৰ্ত্তন কৰিব
লাগিব। এইটো মনত ৰাখিবা শাসন প্ৰণালী সমস্তা
বৰ জটিল। তাৰ মেৰপাকত পৰিলে ভাল শাসকো
ওলাই আহিবৰ টান হৈ পৰে। সেই কাৰণে কি
সংস্কাৰ কৰিবৰ দৰকাৰ চৰকাৰক দেখুৱাই দি থাকিব
লাগিব। আমি ছাত সাৱটি ৰহি থাকিলে ধনৌসকলে
আন পথে নিৰ্দ্দেশ দি ৰাজ্য চলাই থাকিব, তেতিয়া ধনৌ
হে দেশ হৈ থাকিব।

দণ্ডেশ্বৰ—তেনেহলে আমি আজিৰ পৰাই ঐক্যবদ্ধ হৈ সকলো
কাম চিন্তা কৰি কৰিম। আমাৰ সজ্জৰ নামকৰণ
কৰি সোনকালেই সজ্জৰ ঘৰ মুকলি কৰিব লাগে।

ভদ্ৰ—আলি চাহেবেহ সজ্জৰ নামকৰণ কৰি দিব লাগে।
আলিচাহেব—মোৰ মতে আমাৰ সজ্জৰ নাম “ন্যায় প্ৰচাৰিণী
সজ্জ”ই থলৈ।

ভদ্ৰ—সুন্দৰ নামকৰণ হৈছে। অহাকালিৰপৰাই আমি
সজ্জৰ ঘৰ হুৱাৰ সজোৱাৰ নিমিত্তে কাম কৰিব লাগিব।
এতিয়া যাওঁগৈ ব’লা। দাদা! আপোনালোকৰ কোনো
ভয় নাই। আমি সহায় আছোঁ। লৰা - ছোৱালী

কেইটিব শিক্ষাও বাবে যত্ন লব। আরতি ভূমি কোন
জ্ঞেয়ীত পঢ়িহা ?

আবতি—ককাইদেউ ! এইবেলি পঠাশালা পাছ কবি আমাব
ওচবত ছোৱালী স্কুল নথকাত ঘৰতে বহি আছে।
আলি—ঘৰতে বহি আছে ? কি বেয়া কথা । ভজ্জ ! আমি
চৰকাৰক জনাই সোনকালে এখন ছোৱালী এম, ভি
স্কুল স্থাপন কৰিব লাগিব ।

ভজ্জ— হয় চাহেব ! অহা কালিয়েই স্কুল সম্পৰ্কেও ৰাইজৰ
লগত আলোচনা কৰি বোৰ্ডলৈ জনোৱা হ'ব । ভাই-
সঁকল ! মোৰ মনত এটি কথা খেলাইছে ।

দণ্ডেশ্বৰ—তোৰ নো আক মাথাত কি খেলালে ?

ভজ্জ— বলীমহাজন পলাই গ'ল সঁচা । সি যেনেতেনে
পুলিচক জনাই আমাক ব্যক্তি-ব্যস্ত কৰিব পাৰে ।
আমিও পুলিচত কাণ-ছুৱাই ধোৱাব বিশেষ দৰকাৰ ।
সি হৈছে শিয়াল-বুজিব মাগুহ । কব নোৱাৰি তাৰ
মেৰপাকত পৰিলে জলৌ-পলৌ কৰি মাৰিব । সেই
কাৰণে আমিও এতিয়াই থানালৈ যোৱাই ভাল যেন
দেখোঁ । চাহেবে কি কয় ।

আলি—এবা ! সোনকালে যোৱাই ভাল । মহেশ—ভূতনাথ
ব'লা বোপাহঁত । সনাতন দাদা । আপুনি কোনো
চিন্তা নকৰি নিৰ্ভয়ে বহি থাকক । আমি এতিয়া
আহিলোঁ । (প্রস্থান)

সনাতন—যোৱা বাপাহঁত। মোৰ হকে তোমালোকে বহু
কষ্ট খালা। তোমালোক নোহোৱাহলে নিৰ্ভুৰ মহাজনে
কি বিপদ কৰিলেহেঁতেন। কাৰ ঘৰত আশ্ৰয় লব
লগা কৰিলেহেঁতেন। (কান্দে)

বীৰেন—পিতা। আপুনি কান্দিছে—নেকান্দিব। মই ডাঙৰ
হলে মহাজনক বুজাই আমাক যাতে কোনো দিনে
অভ্যাচাৰ নকৰে তাৰে চেষ্টা কৰিম।

বীৰেন (হাঁহি) ককাইদেউৰ কথা। পিতা। আপুনি
নেকান্দিব। মই ডাঙৰ হলে মহাজনৰ ওপৰত প্ৰতি-
শোধ লম।

সনাতন—বাপা। এই কম বয়সতে তেনে কথা মনত আনিব
নেপায়। ভাল আৰ্হিহে সদায় অনুকৰণ কৰিব লাগে।
আই আৰতি। ভিতৰলৈ যাওঁ ব'লা।

(আটাই কেইজন ভিতৰ সোমায়।)

— — — —

দ্বিতীয় দৃশ্য

[পুলিচ ষ্টেচন]

(দাবোগা আৰু বলী মহাজন

কথা-বতৰা কৈ থাকে ।)

দাবোগা—মহাজনৰ আজি কি হৈছে । কিয় আহিল ।

বলী—(এজেহাব হাতত দি) কি কৰ—আমি ধনীকেইজন
থকাই টান হৈ পৰিছে । সেই খাবলৈ নোপোৱা চোঁথলু-
হঁতৰ ফুটনিখন কিমান চাব । সিহঁতৰ বাহাৰুৱী
দেখিলে চকু ফুটি যায় । আজি আমি মধুপুৰ গাঁৱৰ
সনাতনৰ ঘৰ ক্ৰোক কৰিবলৈ যোৱাত এই এজেহাবত
লিখা লোক কেইজনৰ সৈতে সনাতনে আমাক মাৰ-
ধৰ কৰি অপমানিত কৰিছে । চৰকাৰী পিয়দাজন—
কাণে কাণ মাৰিছে মাৰ নোখোৱাতকৈ পলাই সাৰিছে ।
বজাৰ আইনমতে আমি কাম কৰিছিলোঁ । তাকো
সিহঁতে নেমনে । সিহঁতক আপোনালোকে দমন
নকৰিলে সিহঁতৰ অত্যাচাৰ দোপক-দোপে বাঢ়ি গৈ
দেখত অশাস্তি অনাব । দেখক—দাবোগা বাবু !
বেলাক কি বকমে কোৱাই শৰীৰ ছিৰাছিৰ কৰি ধৈছে ।
আৰু জলটিলৈ চাপক ডাব হাতখন কি বকমে ভাঙি
বোঁকা কৰি ধৈছে ।

দাবোগা—ডাক্তৰৰ চাৰ্টিকিকেট আনিছে ?

বলী—নাই। তেওঁ নিদিলে। তেওঁৰ মন্তব্য বেলেগ—
টকা বিচাৰে। তৰ্কা-তৰ্কী কৰি গুচি আহিছে।
দাবোগা—বাক—ছেৰি। তোমাৰ কি হৈছে ?

(এজন মানুহৰ প্ৰবেশ।)

মানুহ—(চালাম কৰি এজেহাৰ আগবঢ়াই দিয়ে) সকলো
নিছে চাব। চোৰে সকলো নি কলপাতত ভাত খাব
লগা কৰিলে।

দাবোগা—তোমালোকৰ আক কি ঘটনা হৈছে—সোমাই
আহা।

(ডেকাদলৰ প্ৰবেশ।)

বলী—(ডেকাদলক দেখি) দাবোগা বাবু। আপুনি যি কৰে
কৰিব। আমি ইয়াত থকা ভাল নহয়। বেজা—
জল্টি। আমি যাওঁগৈ ব'ল। (প্ৰস্থান)

দাবোগা—মহাজনৰ কি হ'ল। মাথা গৰম হল নেকি।
কিয় গুচি গল বুজিব নোৱাৰিলোঁ।

আলি চাহেব—(এজেহাৰ দি) আমাৰ এজেহাৰতেই বুজিব
পাৰিব—কিয়—মহাজন গুচি গ'ল। ধনীৰ ইমান
মইমতালি হলে হুখীয়া বাইজ কি বকমে তিষ্ঠি
থাকিব। আপুনি ঘটনা অজুসজান কৰি কেচুটি
হাতত লব লাগিব।

দাবোঁগা—আপোনালোক এতিয়া যাওক। বাব বাজি গ'ল।
পাৰিলে আজিয়েই ঘটনাৰ অনুসন্ধান কৰিম। (ফোণত
বেল বাজি উঠে—দাবোঁগাই ফোণ ধৰি) হেলো।
মই ও'চি আপুনি কোন? ভাল আজিয়েই যাম।
(ফোণ ধৈ) নাথটিং।

(নাথটিং আহে)

নাথ—(চালাম দি) কিয় মাতিলে?

দাবোঁগা—এচ, পিব ছকুম মতে—এঠাইলৈ যাব লাগে।

তোমালোক আটায়ে সাজু হৈ থাকটৈগ।

নাথ—(চালাম দি) ভাল। (সোমাই যায়)

দাবোঁগা—তোমালোকক বিদায় দিছোঁ। যাব পাৰে।

ডেকাসকল—ভাল—থাকিব। (প্ৰস্থান, আনফালৰ পৰা আন
এজন মানুহৰ প্ৰৱেশ)

দাবোঁগা—তোমাৰ আক কি হ'ল। তোমালোকৰ কাৰণে
অলপ সময়ো বিজ্ঞান লব নোৱাৰা হলেঁ। কি
ঘটনা ঘটিছে।

মানুহ—আমবাবাত মাটিৰ কাজিয়া লৈ মানুহ মৰামৰি হৈছে।

কিমান জনৰ জখম হৈছে সীমা সংখ্যা নাই।

দাবোঁগা—মাটিৰ সমস্যা হৈ বৰ জটিল হৈ উঠিছে। কি বজা
কি প্ৰজা সকলোৰে মাটিৰ প্ৰতি মৰম বেচি। দেশ
এখন মাটিৰ সমস্যা লৈয়ে উঠন পতনো হয়। ইয়াৰ
সমস্যা দূৰীভূত নকৰিলে দেশত শান্তি বিৰাজ নহয়।

তুমি সোনকালেই এখন এজেহাৰ লিখি আয়াৰ অফিচত
 দিয়া। তেহে আমি যাৰ পাৰ্শ্বম। তুমি যোৱা।
 মাজুহ—ভাল। মই লিখি আনো গৈ।
 (দুয়ো দুফালে সোমাই যায়।)

তৃতীয় দৃশ্য

[বলী মহাজনব-চ'ৰা]

[ধ'পাত ছপি ছপি মহাজনে কিছুমান দদিন-পত্ৰ চাবলৈ
 ধৰে। ওচৰতে মতি মহৰী থিয় হৈ থাকে।]

বলী—মহৰী! তইনো কি বকমৰ মহৰী। এইবিলাকনো
 চাই থাকিব নোৱাৰ নে? চাচো—এই কেখনৰ
 মেদ পাব হৈ গ'ল। কোনোৱেই মোকৰ্দ্দমা নক-
 বাটকৈ টকা পৰিশোধ নকৰে। কৰিলেও চুঙাতকৈ
 সোপা দীঘল হয়। উকীল মহৰীক সোপা দিয়াতেই
 আখ্যা পৰে। একোবাৰ ভাৰো মোকৰ্দ্দমা নকৰি এই
 বিলাক পুৰি সামৰিয়ে পেলাওঁ। তাকো কবিব
 নোৱাৰে!—মনে নেমানে। লগাভনৰ মোকৰ্দ্দমাই ভিত্তা
 লগাইছে! ইমান যুঁজিও একো কবিব নোৱাৰিলে!।
 লাভৰ ভিতৰত মিছা-মিছিকৈ বৰালি মাহক ইমান-

বোৰ টকা অনাহকত খুৱালে। এইদৰে মৰুদ্দমা চলালে
হুদিনতে কঙাল হৈ যাম। নাই আৰু মৰুদ্দমা চকুদ্দমা
নকৰে। ধৰ মাৰ কবিয়ে যি কবিব পাৰে।
তাকেহে কৰিম। মহৰী! মোৰ ইচ্ছিত মতে কাম
কৰি যাবি।

মতি মহৰী—আপোনাৰ কথামতে কাম কৰি আহোঁৱেই।

পিচে কেতিয়াবা মোক বৰ অপমানিত কৰে।

বলী—তোকনো কি অপমান কৰে। আজি-কালি মানুহে
তোৰ কথা সোধা-পোচা কৰিলে—চাকৰ বুলি নকৈ
তোক মহৰী বুলি কওঁ। ইমানতো তোৰ কিহৰ
আপত্তি ?

মতি মহৰী—যোৱা কালিয়ে দেখো সেই উজনিৰ মহাজন
জনৰ আগত মোক চাকৰ বুলিহে কৈছে।

বলী—কেতিয়াবা ভুল-ভ্ৰান্তিও হব পাৰে। তাকো তই ধৰি
থাকনে ? আয়েৰা বোধ কৰে। আজিও মাকৰ ঘৰৰ
পৰা নাহিব। ছয়োজনৰ নিমিত্তেই কেইটামান ভাত
বাৰু গৈ যা।

মতি মহৰী—পিচে—আপোনাৰ আৰু এটি কথা সোধে।

বলী—সোধ—কি শুবিব খুজিছ।

মতি মহৰী—মোৰ বিয়াৰ কি ব্যৱস্থা কৰিলে। মোক বিয়া
কৰাই দিম বুলি কৈ কিমান বছৰ কাকি-কুৰা দিলে।
মোৰ কলসৰ কোনোবা-এটিয়াও বিয়া দিবোঁৱাকৈ

আছে জানো ? আপোনাৰ পিতাবাট কোৱা শুনিছো—
চাৰি বছৰেহে মই আপোনাতকৈ সৰু।

বলী—হেব ! তই বিয়া কৰাবলৈ নেপাই বলিয়া হৈছ—অ'।
বিয়া মুখৰ কথা নহয়। তোৰ নিমিত্তে কিমান ছোৱা-
লীৰ লগত বাহি-যোৰা মিলালো— বাহিয়ে নাহে দেখো।
তোৰ বাহিটো ইমান চাব নে ? তোৰ কপালক
দোষ দিলেনো কি হব। বিয়াৰ দিন নেনামিলে কেতি-
য়াও নহয়। ই শাস্ত্ৰীয় কথা। তই কাম বন কৰি
থাক—ঈশ্বৰে মিলালে দীপ-লিপ ছোৱালীয়েই তোৰ
কপালত মিলিব।

মতি মহৰী—মহাজন। কাঁকি দিলে আপোনাৰো ডিঙিত কাঁচ
লাগিব। এইটোও মনত ৰাখিব। মহাজন। সেই
আলিয়েদি যোৱা লৰাটিক চিনি পাইছে নে—সেইজন
সনাতনৰ সৰু লৰা।

বলী—সনাতনৰ লৰা ইমান ডাঙৰ হলেই নে ? তাক
মাত। বাপেকৰ লগত মোকৰ্দ্দমা কৰি টকা আদায়
কৰিব নোৱাৰিলে'। ইয়াৰ পৰাই কিবা কাৰচাঞ্চি
কৰি পাৰে'। যদি আদায় কৰে'।

মতি মহৰী—(আগুৱাই যায়) অ' লৰা। এইকালে মাত দে।

বলী—আহিছে নে ?

মতি মহৰী—আহিব ধৰিছে—নাহিলে ক'ত লাক্ষ আছে',
এইকালে ডিঙৰলৈ আহ।

(ধীবেনব প্রবেশ)

ধীবেন—মোক' কিয়্ন মাতিলে।

বলী—আগে বধাচোন। পিচতো কথা হম।

ধীবেন—(বেঞ্চত বহি) কওক কি কথা আছে। মই কিতাপ
কিনিবলৈ আহিছোঁ। পলম হব।

বলী—কিতাপ কিনিবলৈ কিমান টকা আনিছ। তইতব
অৱস্থা আগভটকৈ কিছু ভাল হৈছেনে কি ?

ধীবেন—আমাৰ অৱস্থা ? আপুনিযেই দেখো নাশ কৰিছে।
কোনো বকমে ধাবে ঋণে পিতাই আমাক পঢ়াইছে।
এছবৰপৰা ধাব কৰি কিতাপ কিনিবলৈ মই মাত্ৰ
দহ টকা আনিছোঁ।

বলী—পিচে লিখা-পঢ়া শিকিছ যেতিয়া অলপ কথা বুজিব
পৰা হৈছ। পিতাবাই মোৰ পৰা নিয়া টকা বিলাক অথলে
যাব লাগিল নে ? পিতাবা বুঢ়া হৈছে। কেতিয়া
কি হয় ঠিক নাই। তয়ে এটা সুবিধা কৰি দি যা।

ধীবেন—মই সেইবিলাক একো নেজানো। মোৰ পলম
হ'ল। মই যাওঁ।

বলী—যাহ। (জেপৰপৰা টকা কাঢ়ি) এই টকা দহটাই স্নুত
বাবদ ৰাখিলে। যা—এতিয়া।

ধীবেন—আপুনি এজন জ্ঞানব মহাজন। খুদ খাই পেট নষ্ট
কৰে কিয়। টকা কেইটা দিয়ক—যোৰ জীৱনটো
নষ্ট নকৰিব দিয়ক।

বলী—নিদিষ্ট। মহাবী। ইয়াক রাহিব কছি দে।

ধীবেন—নেলাগে—মই নিজেই বাহিব হয়। বুজিলে—

আপুনি মোক টকা নিদিয়ে। আপুনি এতিয়াও চৰিত্র
পৰিবৰ্ত্তন কৰিব পৰা নাই। আগৰ যি ডকাইত
এতিয়াও একে ডকাইতে হৈ আছে। আজি আপুনি
মোক ভাণ শিক্ষাত দীক্ষা দিলে। আপুনি মোৰ ডকা-
ইত। মনত বাধিব ইয়াৰ পৰিণাম অতি ভয়ানক।
হাঃ হাঃ হাঃ ডকাইত—ডকাইত।

(প্রস্থান)

বলী—হুঃ—এই বকম নকৰিলে টকা আদায় কৰা টান।

সবল চিন্তে আজিকালি কোনো কাম নহয়। হেৰ
মহাবী। সেইটো চপং-পলংকৈ কোন আহিছে।

মহাবী—কোন আহিব। আণোনাৰ সংপুত্ৰ মাতোৱালজন
আহিছে।

(ভিতৰত ববিনে ম'দ খাই উৎপাত লগায়।)

বলী—ইয়াৰ বেচি দিন নাই—সোনকালে মৰিব। ইয়াৰ
অত্যাচাৰ মই সহ্য কৰিব নোৱাৰা হৈ আহিছে।
ববিন! তোৰ বহ। তোৰ বলিয়ালি—খেদাই দিম
এতিয়াটো। আহ মহাবী।

{ (হুয়ো সোমাই যায়)

চতুৰ্থ দৃশ্য

[ন্যায়-প্ৰচাৰিণী সভা]

দণ্ডেশ্বৰ—আলিচাহেব । আমালোকৰ যি ছই এগুৰা মাটি
আছিল তাকো যোৱা বৰ ভুইকৈপে ভিকাচন মাৰিলে ।
তাত কোনো প্ৰকাৰে খেতি কৰিব নোৱাৰি আধিগ্ৰা
চুকানিৰে খেতি কৰিনো পোহ যাৰ পাবিনে । নিজৰ
মাটি ডৰা নেথাকিলে মনত শাস্তি নেথাকে খীৰ্তী
বিজাৰ্ড খুলি দিয়া সম্পৰ্কে চৰকাৰৰ কিবা খবৰ
আছিল জানো ।

আলি—আজিকোপতি কোনো খবৰ দিয়া নাই । মোৰ বিশ্বাস
তেওঁলোকে কোনো খবৰ নিদিয়ে । বিজাৰ্ডো খুলিবলৈ
নিদিব । আমি বহি থাকিলে নহব । বিপ্লৱ কৰিব
লাগিব । অৱশ্যে এবছৰ দুবছৰৰ ভিতৰত আমাৰ
সমস্যা সমাধান নহব পাৰে । এদিন যে আমাৰে জয়
হব, ই ধ্ৰুৱ । সেই কাৰণে আমি একতাৰ ডোলেৰে
বান্ধ খাই আমাৰ অভিযানত আগুৱাই যাব লাগিল ।
আমাৰ কৰ্তব্যত পোন প্ৰথম জমীদাৰ সকলৰ প্ৰবো-
চনাত পৰি চৰকাৰে আমাৰ কাৰ্য্যত হকা-বধা কৰি
পাৰে—তাৰপ্ৰতি আমি ক্ৰোধে কৰিব নেলাগিব
কোনো বিপদৰ সন্মুখীন হব লাগিলেও মূৰ পাতি

সহ্য কৰিব লাগিব। চৰকাৰক বুজাব লাগিব দেশৰ মাটিত জন্ম গ্ৰহণ কৰিছে। যেতিয়া ভূমিৰ পূৰ্বা স্বত্ব সকলোৰে আছে। অতীজতে ভূমি-নীতি আমাৰ দেশত ভালৈই চলি আছিল। কেৱল ইংৰাজৰ শাসনত কিছুমান চতুৰ লোকে খেলি-মেলি লাগি ভূমি সমস্যা সঙ্কট কৰি তোলে। সুখৰ বিষয় আজি আক আমাৰ দেশত ইংৰাজ নাই। আজি আমাৰ জনতাৰ চৰকাৰ। আমাৰ অভিযোগ নিশ্চয় শুনিব। দুশু-নিব কিয়, স্বাধীনতাৰ আন্দোলনত আমাৰ দৰে হেজাৰে বিজাৰে দুখীয়া জনতাইহে বৰঙনি যোগাইছিল। ধনা, মহাজন, জমিদাৰ সকলে দেশৰ বৈৰা হৈ ইংৰাজক সহায় সহায়ভূতিহে কৰিছিল। এতিয়া আমাৰ দেশ যেতিয়া—আমাৰ মাটি তেতিয়া। দেশত মাটিৰ নতুন ভাগ বটোৱাৰা হোৱা চৰকাৰে ভবা উচিত। চৰকাৰক জ্ঞাব লাগে অতি সোনকালে দেশৰ মাটি বাস্তৱিকৰণ কৰি প্রকৃত খেতিয়কৰ হাতত অৰ্পণ কৰি দেশৰ উৎপাদন বঢ়াব লাগে। তেতিয়াহে দেশত নতুন অকণোদয় হৈ আন দেশৰ লগত কেব মাৰিব পাৰিব।

ভজ—নিশ্চয় চৰকাৰে এই বিষয় হাতত আঁচনি লোৱা বুলি শুনিবলৈ পাইছে। কি কাৰণত কাৰ্য্যকৰী কৰিব পৰা নাই—ভাবি পোৱা নাই। ইতিমধ্যেই চৰকাৰে কৃষ-

কব উন্নতিৰ নিমিত্তে—কিমান সজ কাম হাতত লৈ
টকা খৰচ কৰিব ধৰিছে, তাৰ সীমা নাই।

আলি—টকা খৰচ কৰিছে সঁচা। কৃষক ঋণ দিছে—কুটীৰ
খিল্লত টকা খৰচ কৰিছে। সেইটো স্বীকাৰ কৰে।
বিস্তৃত প্ৰকৃত খেতিয়কে সেই টকা পোৱা নাই—পাইছে
কিছুমান ধুবছৰ লোকে। তাৰপৰা দেখব বা সমাজৰ
কি উপকাৰত আহিব পাৰে ভাবি চোৱাচোন। এই
বিলাক ছুৰ্ণীতিও চৰকাৰক জনাই থকা আমাৰ এই
“নায়প্ৰচাৰিণী সজবে”ই কৰ্তব্য।

দেখুধৰ—এবা, বাইজ আৰু চৰকাৰৰ সহযোগতহে দেশ বৰ্ত্তি
থাকিব পাৰে। বাইজ আৰু চৰকাৰৰ মাজত সহযোগ
নেথাকিলে দেশ ছাবখাৰ হৈ যাব পাৰে। আমাৰ
অভিযোগৰ কথা চৰকাৰক জনাই জনাই থাকিলেহে
তেওঁলোকেও উপলব্ধি কৰিব পাৰিব। সি যি নহওক
অনভিপলমে খোঁৱতী বিজাৰ্ড আমাৰ কাৰণে খুশি
দিব লাগে। চৰকাৰে ঈমান দিনে কোনো মনকাণ
নিদিলে ধেমিৱা, আমাৰ এটি সজাতি দল গৈ মন্ত্ৰী
সকলক ভালকৈ বুজাই কব লাগে। আপুনি এই
বিষয়ে কি কৰ।

সভ্যসকল—হয়—হয়। আপুনি ঠিক কথাই কৈছে। যুথেনং
মাৰিওং জগত। শুণ-গঁধা কৰি থাকিলে কি হব।
চেঁটা কৰিলেহে কাৰ্য্য সিদ্ধি হব।

আলি—দেউশ্বৰ! আমাৰ সম্বন্ধ যিমান পাৰা সত্য ভৰ্তি
 কৰিবা। আজিৰ কাৰণে আলোচনা স্থগিত ৰখা
 হ'ল। বাতিও বেচি হৈ আহিল। বাতি পুৱাই
 সজাতি দলটিত কোন কোন যাব ঠিক কৰা হব।
 দেউশ্বৰ—হয় বাতি পুৱাই ভাল হব। সত্যসকল। বাতি
 পুৱাই যাতে সকলো ইয়াত হাজিৰ হয়। কাকো
 যাতে মাতিব নেলাগে। এয়ে মোৰ অনুৰোধ।
 এতিয়া উঠক।

(সকলো যাবৰ নিমিত্তে ধিয় হয়)

শব্দময় দৃশ্য

[সনাতনব ঘৰ]

(আবতিয়ে ব'তবত হতা কাটি থাকে, আমনি লগাত গীত গাবলৈ ধৰে ।)

গীত

ধীৰে ধীৰে যা মলয়াৰ বা ।

সন্ধিয়া বাই,

ফুলবাণী পাউ ;

হৈছে মাতোৱাৰা

আবেগো নাই ।

জোন্স্না বাতিতে

ফুলে পাতে পাতে

নতুন সুখৰ নতুন মেল',

আহা আহা তুমি

নবীন অতিথি

পাতোৱা প্ৰণয় খেলা ।

[ভজৰ প্ৰৱেশ]

ভজ—(হাঁহি মাৰি) আবতি ! তুমি নবীন অতিথি বিচা-

ৰিছা—আহি পালোৱেই দেখো । এতিয়া কিহেবে

আলহি সোধা জোগাব কৰা ।

আবতি—আমি ছথীয়া মানুহ । কোনো আছে কি ধুৱাম ।
(এখন গীৰা আগ বঢ়াই দি ।) বহক ককাইদেউ ।
ইল্লাতেই বহক ।

ভদ্ৰ—(বচি) পিতৃবা বজাবলৈ গৈছে নে কি ? বীৰেনো
দেখো ঘৰত নাই । কলৈ গল সি । যোৱা কালিয়ে
গুৱাহাটীৰপৰা পৰীক্ষা দি অহা বুলি শুনিছোঁ ।
আমাৰ তালৈয়ো যোৱা নাই সজলৈও দেখো যোৱা
নাই । ক'ত লটং পটং কৈ ঘূৰি ফুৰিব ধৰিছে কবই
নোৱাৰোঁ । তুমি মোক বহিব দি দেখো তুমিও
বহিহে থাকিল । অতিথি গুজ্জাৰ দিশা নকৰা কিয় ?

আবতি—বাক, আগেয়ে তামোল-চালিয়ে আগবঢ়োৱা যাওক ?
পিচে পৰে যি হয় হব । (ভিতৰলৈ যায় । তামোল
পাণৰ খৰাই আনি আগবঢ়াই দি) খাওক । ককাই-
দেউ । তামোল খাওক ।

ভদ্ৰ—(তামোল মুখত ভৰাই) আবতি । তুমি যদি

আবতি—কি কব খুজিছে শেষ কৰি নকয় কিয়—মনে মনে
থাকিল দেখোঁ ।

ভদ্ৰ—বাক কওঁ । তুমি বেয়া নেপাখা । এটি কথা শুনিছোঁ
হয় নে ?

আবতি—আপোনাবো কথা । আপুনি মোক কি শ্বৰিব খুজিছে
নকয় কেলেই । মই আগধৰি কেনেকৈ কওঁ । কথাটি
ভাঙি নকয় কিয়—মই কোনো বেজাৰ নেপাওঁ ।

ভজ—তোমাক হেনো বেঙেনাবাবী গাঁওঘুটাই ধৰিবলৈ আহিছিল।

হয় নে? পিতাবাই কি সন্মতি দি পঠালে। তুমি

জানা নে?

আবতি—হয়—আহিছিল। পিতাই সন্মতি নজনোৱাৰ আগ-
মুহূৰ্ত্ততে ময়ে মোৰ মত প্ৰকাশ কৰিলে।^১ যে আপো-
নাৰ উদ্দেশ্য সাধন নহব। মোৰ বিয়াৰ ঠিক-খাক
হোৱা বুলি জানিব পাৰি কোনো প্ৰত্যুত্তৰ নকৰিলে।
কেৱল যাবৰ সময়ত পিতাক কলে যে আত্মিকালি
লুৰা-ছোৱালীবিলাক আধুনিক হ'ল। লৰা-ছোৱালীয়ে
নিজে বিয়া পাতিব পৰা হ'ল।

ভজ—তোমাৰ কাৰণে দৰা কাকনো পছন্দ কৰিছা।

আবতি—(হাঁহি) এক প্ৰকাৰ ঠিক কৰিছোঁ—যাব লগত
মনে প্ৰাণে মিলে।

ভজ—নেকোৱা কিয়। কাৰ লগতনো মনে প্ৰাণে মিল খাইছে।

আবতি—নকৰ্ত।

ভজ—নোকোৱা—। তেনেহলে মই বাওঁ। এই উঠিলে।^১

আবতি—(বাধা দি) বহকচোন—বহক। ককাইদেউৰ অল-
পতেই থং উঠে; ধেমালি কৰিবই নোৱাৰি। কৰ্ত
শুনক—মন দি থাকিব। অৱশ্যে তেওঁৰ নামটি কাটিব
নোৱাৰে।^১। সেই ডেকাজন আমাৰ ঘৰলৈ প্ৰায়ে
আহি থাকে। ডেকাজনে আমাক কিবা বিপদ হলে
উদ্ধাৰ কৰে। বোৱা বেজি মই গা ধুই থাকোঁতে

নদীত ভাঁহি যোৱাত সেই ডেকাজনেই মোক উদ্ধাৰ
কৰি জীৱন বন্ধা কৰিছিল। পিতায়ো সেই ডেকাজনকে
নিজৰ পুতেকৰ দৰে ভাল পায়। এতিয়া সেই
ডেকাজন কোন জানিলে তো। যদি মই কোৱা ভাষা
আপোনাৰ টান হৈছে, সহজ ভাষাতে কওঁ—সেই
ডেকাজন বৰ্ত্তমান মোৰ লগত কথা পাতি আছে।

ভদ্ৰ—হৈছে হৈছে। তুমি আজিকালি বৰকৈ ঘূৰাই-পকাই
কথা কবলৈ শিকিছা।

আৰতি—হয়—অলপ শিকিছোঁ। আজিকালি ছোৱালীয়ে কথা
কব নেজানিলে আপোনালোকেইতো আঁকবী বুলি আখ্যা
দিয়ে। নহয় জানো।

সনাতন—(ভিতৰৰ পৰা) আৰতি। বাবুত দেখা কোনো-
বাৰ ছাগলী এজনী জলকীয়া বাৰত সোমাই খাব
ধৰিছে। ধেকুঁবী ওহ্ ওহ্ চুহ্-চুহ্। (কুকুৰজনীয়ে
তুকি ছাগলীজনীক খেদি লৈ যায়।) এই গধূলিয়ে
মানুহ বিলাকে—গৰু-ছাগলী বিচাৰ নকৰে। (এখন
ভাব কান্ধত লৈ ভিতৰ সোমাই আহি) হে, ৰোণা
দেখা। কেতিয়া আহিলা।

ভদ্ৰ—অৰ্থনিয়ে আহিলে। বীৰেন অহা বুলি শুনি। পিচে
লগহে ধৰিব পৰা নাই। বীৰেনৰ পৰীক্ষা কি বকম
ছোৱা বুলি কৈছে—আপোনালোকক।

সনাতন—(ভাবখন কাণ্ডিত ধৈ) কোন্নাও তো ভাল হোন্না
বুলিয়েই কৈছে ; পিচতহে কি হয় । আইটি । বজাবব
বস্ত্রবিলাক ভিতব সুমুয়াই থ গৈ । বস্ত্র কিনি
খোন্নাই টান হৈ পৰিছে । মিহে চৰা দাম । ককায়েবাক
চাহপানী কিবা দিছ নে নাই ।

আবতি—চাহ হৈছেই । আপোনাক বাটচাই আছোঁ ।
(বজাবব বস্ত্রবিলাক ভিতব সুমুয়াই নিধে)

ভদ্র—বজাবলৈনো কি বস্ত্র নিছিল ?

সনাতন—জিকা-ভোল কেই সেবমান জলকোয়াও, সাক্কে-পাক্কে
এভাব কৰি নিছিলোঁ । বজাব দেখাই নেপালোঁ । বাটতে
নগৰীয়া বেপাৰীয়ে পাই থুপতে কিনি ললে । বাপা ।
বৰ্ত্তমানে খেতিয়কবো পইচা আছিল । ফচল ঠিক
সময়ত উলিয়াব পাবিলে । পচে—মাটি নহলে ফচলনো
ক'ত কৰিবা । আমাব এই খন গাঁও বৰ বেয়া
হৈছে । কৰবাক উঠি নগলে আমাব উন্নতি নহয় ।
বিজাৰ্ড খুলি দিয়াৰ কিবা অনুমতি আহিল নে কি ?

ভদ্র—একে অহা নাই । অহা দেওবাৰে এটি সজাতি দলহে
চিলঙলৈ যাব খুজিছে । সেই দলটিত বীৰেন আক
ময়ো পৰিছে ।

সনাতন—বীৰেনকো চিলঙলৈ নিবা ? লবামতীয়া সি ।
কিবা কৰ পাবিব জ্ঞানো ?

ভদ্ৰ—কিয় নোৱাৰিব। পৰীক্ষাৰ খবৰ ওলালেই সি এজন বি-এ, পাছ ল'বাহব। তাৰ মুখ বৰ কাটন। সেউ দেখিয়ে তাক লোৱা হৈছে।

সনাতন—বাপা! তুমি অলপ বহিবা। গাটো খেচোব মেচোব লাগি আছে। সোনকালে গাটো ডিয়াই আহোঁ গৈ। সোঁ টো বীবেনো আহি পালেই। (ভিতৰ সোমায়, আনফালে বীবেন আহে।)

বীবেন—ভদ্ৰ ককাইদেউ দেখো। তোক বিচাৰি-বিচাৰি লগকে নোপোৱা হ'লোঁ।

ভদ্ৰ—মোকনো ক'ত বিচাৰি পাৰি। মই সদায় বোম্বাই, কলিকতাতে থাকোঁ নহয়।

বীবেন—অ' আজি এটি কথা শুনিবলৈ পালোঁ। তোৰ বোলে বিয়াৰ আয়োজন কৰিছে। ভালৈই হ'ল—এতিয়া ভিনৌহি দেউ বুলিব পাৰিম।

ভদ্ৰ—তোৰো কথাবিলাক। (আৱতিয়ে চাহ দিয়ে।)

বীবেন—(চাহ খাই) বাইদেউ। চাহত দেখো চেনিয়ে হোৱা নাই; কিবা হোনডেটি কৰি ভিনৌহিৰ গিলাচত চেনি বেচিকৈ দিহা নেকি? (হাঁহে)

আৱতি—বীবেন। আজিকালি তই বৰ দুষ্ট হৈছ। কলেজত পঢ়িছ নে তোৰ মূৰ পঢ়িছ। টাউন চহৰত মাজুছ থাকিলে মুখৰ লাগাম নোহোৱা হয়।

বীবেন—আচল কথা কলে মানুষে বেয়াই পায় । মই কিবা
 যোজনা পাতি কৈছো নে কি ? ভিনীহি বুলি এদিন তো
 মাতিবই লাগিব । সেই কাৰণে আগধৰি আখৰা
 দিবলৈ খৰিছে । বেয়া নেপাবি বাইদেউ । (সনাতন
 সোমাই আহি ভজব কাষতে এখন চাৰিত বহে ।
 আৰতিয়ে ভিতৰ সোমাই চাহ আনি দিয়ে ।)

সনাতন—(চাহৰ গিলাচ লৈ) মোক হে দেখো দিলি ।

আৰতি—তেওঁলোকে খাই উঠিছে ।

সনাতন—(চাহ খাই খাই) বীবেন ! তয়ো বোলে চিলঙলৈ
 যাব লাগিব ? মজী সকলৰ আগত উলুং পুলুকৈ
 কথা নকৰি । আগ-পিচ গুণিহে সাহ কৰি কথা কৰি ।
 যা চো বোপাইত । তইতৰ পবাই কিজানি বাইজক
 মজল হয় ।

ভজ—বীবেন ! পুথিভঁৰালৰ কাম কিমান আগবাঢ়িছে ?

বীবেন—অগ্ৰগামী হৈয়ে আছে । মোৰ বিশ্বাস এমাহৰ ভিত্ত-
 বতে পুথিভঁৰালৰ ঘৰৰ দুৱাৰ মুকলি কৰিব পাৰিম ।
 আমি কামত কেতিয়াবাই অগ্ৰসৰ হব পাৰিলোঁহেঁতেন ।
 পিচে আমাৰ বাইজ এতিয়াও বহু পিচ পৰা অৱস্থাত ।
 স্নকৰ্ম্মত মুক্তহন্তে, দান আগবঢ়াব নোৱাৰে । এতিয়াও
 আমি অককাৰতেই ডুব গৈ আছে । পিচে—আজি
 চাঁদা বিচাৰি যাওঁতে বলী মহাজনৰ ঘৰ পালোঁ ।

সনাতন—বলী মহাজনৰ তালৈ গৈছিলি ?

ভদ্ৰ—পিচে—কিবা দিলে নে নাই।

বীৰেন—বৰ্ত্তমানে দিয়া নাই। কেইটকামান দিবলৈ প্ৰতি-
শ্ৰুতহে দিছে। মোৰ হাততেই দিবলৈ গাত লৈছে।
মোৰ লগত তেওঁ বহু সময় বকুৱা গপ আলাপ কৰে।
পিচে—এটা কথাহে হ'ল। ভালেই কবিলো নে বেয়াই
কবিলো কব নোৱাৰিলোঁ।

সনাতন—(আচৰিত হৈ) হেৰ! তই কি কবিলি। মোক
তই খালি—খালি

বীৰেন—পিতা! আপুনি আচৰিত নহবচোন। মানুহৰ লগত
চিৰদিন থিয়লা-থিয়লি কৰি শত্ৰু হৈ থকা উচিত
নহয়। মানুহৰ লগত হায়ো কবিব লাগে, ভাঙিবও
লাগে—এয়ে মানুহৰ বাঁতি। তেওঁৰ অশুৰোধ মতে
তেওঁৰ একমাত্ৰ ছোৱালী জনীক মই কেইমাহমান
পঢ়াব লাগে। ময়ো পঢ়ৱাম বুলি সন্মত দিছে।

ভদ্ৰ—(মনে মনে) মোৰ বোধেৰে বীৰেন মহাজনৰ সেই
ছোৱালী জনীৰ লগত প্ৰেমতহে পৰিবলৈ ওলাইছে।

সনাতন—বীৰেন। তই দেখো জানই নগী মহাজন হৈছে
আমাৰ পৰম শত্ৰু। সেই ভাৱানিৰ কথাবোৰ মনত
পৰিলে এতিয়াও মোৰ চকু-পানী ওলায়। তেনে-
স্থলত তই এজন জনা-বুজা ল'ৰা হৈ ...

ভদ্ৰ—ময়ো কথাটি সিমানে ভাল দেখা নাই।

সনাতন—এবা—বোণা। “সকতে সাপে খালে ভাঙৰতু কেঁচ-
লৈয়ো ভয়” হয়।

বীধেন—পিতা! আপুনি কোনো চিন্তা নকৰিব। মহাজনৰ
কিবা বদগুণ থাকিলে তাক ভাল কৰাম। এইটো
জানিব মানুহে মানুহক মানুহ কবাই ডাঙৰ ধৰ্ম।

সনাতন—তোক তো আমি বুজাবৰ যোগ্য নহয়। যি ভাল
দেখ তাকে কৰ। পিচে—মহাজনৰ দেখো এজন
লৰাও আছিল।

ভজ—আপুনি নেজানে—যোৱা বছৰতেই তেওঁ যক্ষ্মা ৰোগত
ভুগি লিঙত মৰিছে। কিবা কয় নহয় “অত্যা-
চাৰীৰ অধোগতি।” দিনে বাতিয়ে মদ খাই মানুহৰ
ওপৰত যোৰ জুলুম কৰি থাকিলে কেইদিন জীয়াই
থাকিব পাৰে। ঈশ্বৰৰ বিচাৰ আমাৰ মানুহৰ দৰে তো
নহয়—তেওঁৰ সমবিচাৰ।

সনাতন—এবা,—ইমানবোৰ কথা মই আজিহে জানিব
পাৰিলোঁ। পিচে তুমি বীধেনক মহাজনৰ তালৈ
ছোৱালীজনী পঢ়াবলৈ যাব কোৱানে? কি কোৱা?

ভজ—সি কথা দি আহিছে বেতিয়া যোৱাই ভাব। বীধেন-
তো অজলা লৰা নহয়—তাক একো কৰিব নোৱাৰে।
অ’ পাহৰিয়ে আহিলোঁ। যোৱা কালি বীধেনৰপৰা
হেনো এখন চিঠি আহিছে সচ’। নে?

সনাতন—(হুনিয়াহ কাচি) কোনেনো কলে তোমাক।
সকলো মিছা। মই দুৰ্গপলীয়াই কেতিয়াবা বাঢ়ক
দেখা আক পামনে? মোৰ বাচা নিকৰ্দেশ হবহ

আজি প্রায় বাঁৰ বছৰ অতীত হৈ গ'ল। কববাত
থকা হলে যেনেতেনে খবৰ পালোহেঁতেন।

(চকুলো টোকে)

বীৰেন—পিতা। আপুনি তাৰ কথা ভাবি ছুখ কৰি নেখাকিব।
মোৰ দৃঢ় বিশ্বাস সি এদিন আমাৰ আগত ওলাবই
ওলাব।

ভদ্র—ময়ো তাকেই কওঁ—সি এদিন দেখা কৰিব। বীৰেন
আমি এবাৰ চৌধুৰীৰ তালৈ যাওঁ বলচোন—চিলঙলৈ
যোৱাৰ কি বন্দবস্ত কৰিছে।

বীৰেন—(থিয়হৈ) ব'ল তেনেহলে আহোঁগৈ।

ভদ্র—অপুনি বহিব। (হুয়ো প্ৰস্থান)

সনাতন—বীৰেন। অলপ সোনকালেই আহিবিটোন—পলম
কৰি নেখাকিব।

(জীৰকাপোৰ পৰে)

দ্বিতীয় অঙ্ক

প্রথম দৃশ্য

বলী মহাজনব ঘর।

(এটি কোঠাত অকলে সাবদীয়ে গীত গাই থাকে)

নতুন দেশব পথিক

হবাই এদিন তুমি।

নেপানি তাত অন্ধ বিশ্বাস

সেই পৃথিবীর

বজা প্রজা ধনী চুখী

সকলোবে উচ্চ শিব।

নেবাড়ে তাত বণ-ভ্রমী

দানব পিলাচব

সাম্যবাদে চিব পূজা—

সেই জগতব।

ঘোড়া তুমি, আগবাড়ি-বাড়ি

সমতাই : কাম্য আনে

ভোকব অন্ন নেকাড়ে

পানি তাত স্বর্গপুবি।

(বীৰেনৰ প্ৰবেশ)

বীৰেন—সাবদী ! তুমি দেখো আজি গীততে মত্ত হৈছা।

সাবদী—হয় ককাইদেউ ! মন প্ৰফুল্লিত বাধিবৰ নিমিত্তেই
গীতৰ জন্ম। যোৱা কালি আপুনিয়েই দেখো অস-
মীয়া শিকাওঁতে ব্যাখ্যা কৰিবলৈ দিছিল “মকভূমিত
গান সৰোবৰা” সেইদিনাখন আপুনি গোৱা গীত-
টোকে গাই আঙবাটহেঁ।। পিচে—ককাইদেউ !
গীতটিত নতুন দেশৰ অৰ্থ কি কৰিছে ?

বীৰেন—আমাৰ দেশৰ কুনীতিবোৰ পৰিত্যাগ কৰি মহাত্মাজীৰ
সপোনৰ বামৰাজ্য প্ৰতিষ্ঠা কৰাই—তাৰ অৰ্থ।
এতিয়া বুজিগাতো। পিচে—তোমাৰ মন আজি মকভূমি
যেতিয়া অলপ লাহে ধীবেই পাঠ্য আবৃত্ত কৰা যাওক।

সাবদী—আপুনি যি কয় তাকে কৈ থাকক। ককাইদেউ !
আপুনি যদিও ঘৰুৱা শিক্ষক—তথাপি আমাৰ স্কুলৰ
শিক্ষক-শিক্ষয়ত্ৰীয়েও আপোনাক বুজাই দিব নোৱাৰে।
আপুনি যি প্ৰণালীত বিষয় শিক্ষায় অতি সোনকালেই
মনত থাকি যায়। আপুনি স্কুল শিক্ষক হোৱা হলে।

বীৰেন—এৰা,—মোৰো ইচ্ছা আছিল। পিচে—আমি শিক্ষক
হলে দেশত আলোড়ন লগাব কোনে ? যোৱা কালি
বাচি দিয়া অঙ্ক কেইটা কৰিছা ?

সাবদী—হয় কৰিছেঁ।। এয়া চাওক।

বীৰেন—(বহিত অঙ্ক চাবলৈ ধৰে) পিচে—আটাইকেইটিয়ে শুদ্ধ
হৈছে। মাত্ৰ সাংকেতিকটোৰ অলপ নিয়ম ভুল

হৈছে। মই ইয়াত শুধু বাই দিছোঁ—তুমি নিয়ম
ভালকৈ মনত ৰাখিবা—। আশ্বিন আন বিষয় নিশি-
কাওঁ। আমাৰ এখন জৰুৰী মিটিং আছে।

সাবদী—আপোনালোকক কেৱল মিটিঙৰ দেৱে পাইছে। অ'
সুধিবই পাহৰি আছিলোঁ।

বীৰেন—কি ?

সাবদী—আমাৰ পিতাও হেনো আপোনালোকৰ সজ্জৰ সভা
হৈছে, সঁচানে ?

বীৰেন—এবা—হৈছে। তুমি নহবা জানো ?

সাবদী—নিশ্চয় ময়ো হয়। পৰীক্ষা দি উঠিয়ে আপোনাৰ
সৈতে একেলগে চিৰদিন সজ্জৰ কাম কৰি কটাব পাৰোঁ
তাকেই কামনা কৰোঁ। বাস্তৱিকতে সেই দিনাখন
আপোনাৰ সৈতে সজ্জলৈ গৈ বি ভাব উদয় হৈছে
তাক পাহৰিব কোনো দিনেই নোৱাৰোঁ।

বীৰেন—তোমাৰ কথাত অলপ ভুল হৈছে। তুমিতো মোৰ
লগত চিৰ দিন সজ্জৰ কামত দিন নিয়াৰ নোৱাৰিবা।
কেইদিন মানৰ পিচতেই বনৰীয়া চৰাইৰ দৰে কৰবালৈ
উৰি যাবা। তেতিয়া তুমি কি কৰিবা ?

সাবদী—সেইটো আপুনি নেস্তাবিব—মই আপোনাৰ। মই
আপোনাক বৰ ভাল পাওঁ। আপোনাৰ বিহিনে মই
কেতিয়াও সুখী হব নোৱাৰোঁ।

বীৰেন—মোৰ জীৱনৰ বাটত তোমাৰ নিচিনা এজনী ছোৱালী
পালে ময়ো চিৰ সুখী হয়। পিচে—গিভাৰাই...

সাবদী—পিতাৰ কথা আপুনি নেভাবিব। পিতাৰ ঘেৰোঁ
আগৰ মনোবৃত্তি আপুনিয়েই পৰিবৰ্ত্তন কৰাইছে।
মই পিতাৰ মনোভাব যিমান বুজিব পাৰিছোঁ—আমাক
বিচ্ছেদ নকৰে। তেওঁ আমাক মিলন কৰি দিব
পাৰিলেহে সুখী হব।

বীৰেন—তোমাৰ মনৰ ভাব আজি বুজিব পাৰি—যোব
গা ভালোখনি পাতল পৰিছে সাবদী।

সাবদী—ককাইদেউ! এতিয়া সেউবোৰ এৰি দিয়ক। মাজে
সময়ে সম্ভৱ নিয়ম প্ৰণালীবোৰ অগপ বুজাটো থাকিব-
চোন। আপোনাৰ লগত আমাৰ সমাজৰ কুঁ-সংস্কাৰৰ
বিকক্ষে অভিযান চলাব পাৰিলে অপেক্ষ শান্তি পাম।
বিশেষকৈ আমাৰ ভাৰতীয় শিক্ষাসকল এতিয়াও
শিক্ষা-দীক্ষাত বহু পিচ পৰা অৱস্থাত। তেওঁলোক
সু শিক্ষাৰ পোহৰলৈ আনিব পাৰিলেহে সম্ভৱ দক্ষ
হব। ককাইদেউ। আপোনালোকে এওঁটো মনত
ৰাখিব যে মাতৃজাতিৰ উন্নতি নহলে দেশৰ কেতিয়াও
উন্নতি নহয়। আৰু সম্ভৱ জগতৰ লগত কেতিয়াও
হাত মিলাব নোৱাৰিব।

বীৰেন—তাৰ বাবে আপুনি চেষ্টা কৰিব লাগিব তোমালোকৰ
দৰে শিক্ষিতা ছোৱালীবোৰে। আৰু তোমালোকেই
নতুন দেশ গঢ়াৰ পথত সহায় কৰিব লাগিব আমাক।
সাবদী। আজি দেশৰ ডেকা গাভৰুসকলে সত্যৰ সন্ধান

বিচাৰি পাইছে। নতুন দেশত অকণোদয়ৰ জাত
পৰিবৰ উপক্ৰম হৈছে। আমিয়েই দেশৰ ভাষা কৃষ্টি
জীয়াই ৰাখিব লাগিব। এতিয়া উঠো। আজি
তোমাক নতুন পাঠ্য শিকোৱাই নহল। কালিলৈ
মোগল সাম্ৰাজ্যৰ অৱনতি হোৱাৰ কাৰণৰ চমু বৰ্ণনা
টোকা লিখি দিয়া হব। এতিয়া থাকিব। (বাৰ
খোজে)

সাবদী—অলপ বহক—। আপুনি চাহ খোৱাই নাই নহয়।
—’—মহৰী ককাই।

(মতি মহৰীৰ প্ৰবেশ)

মতি মহৰী—আই! কথাৰ পাগ উলিয়াওঁতে—বোধ হয়—
মূৰ টিং টিঙাইছে। সেই বাবেই মস্তিষ্ক দৰকাৰ
হৈছে। হবৰ হৈছে—চেকি আনিলেই হব। পিচে—
তহঁতৰ কথাবিলাক শুনিছে আৰু। তহঁতে ইমান
কিছৰ ভয় বৰিছ। কথা আগেয়ে ঠিক-থাক হৈ আছে।
কোনোবা দিনা লগুন-গাঁঠি লাগেহে।

সাবদী—তটৈ বুঢ়াই হাল—তেওঁ তোৰ এতিয়াও বলিয়ালিখন
নগল।

মতি মহৰী—যাব যি স্বভাৱ। পিচে, বাপা বাবেন। ময়োতো
বুঢ়াই হলো। ময়ো তহঁতৰ সজ্জত সন্ত্য হম।
পাৰিলে তহঁতেই মোক বিয়া কৰাই দিবৰ চেষ্টা
কৰিবিচোন।

বীবেন—তোক আমি সজ্জব ভবকব পবাই এজনী দীপলিপ.

ছোদালী বিয়া কবাই দিয় যাতে তোর বুঢ়া কালত
কোনো দুখ নহয়। এতিয়া চাহ আন গৈ যা।

মতি মহৰী—ভাল। মনত বাখিবি—যাতে পিচত নাপাহৰ।

(সোবাই যায়—আনফালে বগী মহাজন আহে)

সাবদী—মহৰী ককাই। পিতাও আহিছে—পিতালৈকো
আনিবা।

বগী—(বহি) সাবদী? তোর পঢ়া হ'ল নে?

সাবদী—হয় হৈছে। আজি আপুনি কলৈ গৈছিল?

বগী—জিলালৈ গৈছিলে—যোৱাৰ সময়ত তোমাক কবলৈ
পাহৰিলে। বাপা বীবেন? আজি দেখে। সোন-
কালেই ওলাল—কৰবাত কিবা কাম আছে নে কি?

বীবেন—হয়। সজ্জতেই কিবা কথা এটিৰ আলোচনা কৰিব
লাগে। আপোনাকো নিমন্ত্ৰণ কৰাৰ কথা আছিল।
কিবা খবৰ পাইছে নে কি?

বগী—অৱশ্যে—সেইদিনাখন আলি চাহেবে মুখে মুখেই যোৱাৰ
কথা কৈছিল। আজি যোৱা মোৰ টান হব—বক
ভাগকৰা হৈ আহিছে। ইকালে চৰকাৰী মটৰ নেপাই
টেকুটিত আহোঁতে পাৰ বিষ উঠি আহিছে। তোমা-
লোকেই যি কথা মই সন্মত আছো বুলি কথা
আই। সেই বৰাগীজন আহিছে, তাক অলপ কিবা দি
পঠাই দিয়া।

সাবদী—পিড়া! সি বব ভাল ববগীত গাব জানে—এটি
 শুনক। অ'—ববাগী ককাই! ইফালে আহি এটি
 গীতকে গাই যোরা। (তিতবলৈ ববাগী সোমাই আহে)

সেই চাৰিখন পৰাই আছে তাতে বহা।

ববাগী—বহিম আই! (বহে)

বীৰেন—ববাগী ককাই! তই কব মানুহ অ'। অসমীয়া
 নহয় জানো?

ববাগী—কিয় নহয়—হাড়ে হিমজুৰ মই অসমীয়া। মোৰ ঘৰ
 গোৱালপাৰাত।

বীৰেন—গোৱালপাৰাত? তহঁতক দেখো মৰমতে পশ্চিম
 বঙ্গই নি লগ লগাব খুজিছে। তই যাবি নে?

ববাগী—মই কিয়—গোটেই গোৱালপাৰীয়া বাইজেই বঙ্গ
 সেই প্ৰস্তাব প্ৰত্যাখ্যান কৰিছে।

বীৰেন—ধন্ত—। এতিয়া শুক শব্দৰ মাধৱৰ এটি গীত গোৱাঁ।

(ববাগীয়ে ধৰ্ম্মবী বজাই গাবলৈ ধ'ৰ)

গীত

ডেকাভাই! কিসৰ হবিস তোৰ।

চকু নেদেখম, আনন্দে ভ্ৰমম, ডোক পাইলে কান চোৰ।

আঁহিদি হুৱাল, কৈল যুৱা কাল

কেন ডাঙ নাই মন

আপদৰ বন্ধ যতনে লটগো

বাম নাম মহা ধন ॥

আমু আদি কৰি যত ধন জন

সৰু কাল চোৱে হৰে ।

দেখি নেদেখস বুঢ়াক হাসস—

ছৱাল কালতে মৰে ॥

যৌৱন গৰ্ব্বক ঝাণ্টে পৰিহৰি

নামক লৈয়ো যতনে ।

কালৰ তাহত বৃদ্ধ যুৱা নাই

বহু বাম চৰণে ॥

গীত শেষ হোৱাৰ লগে লগে মতি মহৰীয়ে চাহ আনি আগত দি বাৰ)

বলী—বাণী ! চাহ খোৱা ।

সাৰদী—পিতা ! ককাইদেউৰ মনৰ ভাব অসপ পৰিবৰ্ত্তন হোৱা

যেন দেখা যায় । বোধ হয় বংগীতৰ অৰ্থই বিচ-

লি কৰিছে ।

বংগী - আই ! আমাক বিদায় দিয়ক । ভিক্ষাৰী মাগুহ তুই

এঘৰ তুফুৰিলে পেট প্ৰৱৰ্ত্তিব আশে ?

সাৰদী—জলপ বঁটা—আগেয়ে চাহ খোৱা পিচেতো বিদায় দিম ।

(মহৰীয়ে চাহ দিয়ে, চাহ খাবলৈ ধৰে)

বোধেন—হেৰা বংগী ককাই ! তুমি ইমান শকত আছিল

মুখী মাগুহ জনে ভিক্ষা বৃত্তি কৰি খোৱাই জানো তোমাৰ

জীৱনৰ লক্ষ্য ? তোমাৰ এই বৃত্তি কৰি ধোৱাত লাজ
লগা নাইনে ?

বৰাগী—(ছমুনিয়াহ কাটি) লাজ ? অৱস্থাই সকলো লাজ
মান বিসৰ্জন দিয়ায় । মোৰ বেদনা কোনে পতিয়াব
কাৰ আগত প্ৰকাশ কৰি কম । জীৱন সংগ্ৰামত
যুঁজি শেষত পৰাজয় বৰণ কৰি উপায়হীন হৈ এই
বৃত্তি ধৰি পেট চলাব লগা হৈছে । তুমি ডেকা লৰা
কি বজিবা । দুখীয়াক কোনেও পুত্ৰো নকৰে—শিয়াল
কুকুৰৰ দৰে জ্ঞান কৰে । গয়ে হৈছে সংসাৰ ।

বীৰেন—তোমাৰ অস্তবৰ ব্যথা মই উপলব্ধি কৰিব পাৰিছোঁ ।

তোমাৰ অস্তব কোনেবাই পুৰি মাৰিহে ।

বৰাগী—হয় । জীৱনৰ চাকনৈয়াত মোৰ সকলো হেৰুৱাইছা ।

আক কব নোৱাৰো । (কান্দে)

বীৰেন—তুমি নেবান্দিবা বৰাগী ! তোমাৰ দৰে আশিও বছ-
দিন কান্দিছোঁ । ময়ো তোমাৰ দৰে গৰীবৰ লৰা ।

মই আজিব পৰা তোমাক ভিক্ষা বৃত্তি কৰিবলৈ নিদিম
তুমিও আমাৰ সজ্জৰ সভ্য হৈ আমাৰ আশ্ৰমত কাম
বন কৰি খাব লাগিব । তোমাৰ দৰে দেশৰ হেজাৰ
হেজাৰ ভিক্ষাবী সকলক কামত লগাব পাৰিলেহে উন্নতি
হব । ধনী দুখীয়াৰ ব্যৱধান দূৰ কৰিবই লাগিব ।

বলী—এবা, চহকী দেশ হব লাগিলে সকলোৰে সমতাৰ
আহিব লাগিব । সকলো এক পিতাৰ সন্তান যেতিয়া

ধনী হুখীয়াৰ পাৰ্থক্য থাকিব নেলাগিব । আজি নগ-
বতো শুনি আহিলো—চৰকাৰেও জমিদাৰী উচ্ছেদ
কৰিবলৈ গুণা-গঁথা লগাইছে । যদি কাৰ্য্যকৰী চৰকাৰে
কৰে তেনেহলে তোমালোকৰ আন্দোলনো ফলবতী হ'ল ।
তেতিয়া হলে ধনী হুখীয়াৰে বা প্ৰভেদ কি থাকিব ?

বীৰেন—হয়—চৰকাৰে এই নীতি অনতি পলমে কাৰ্য্যত পৰি-
ণত নকৰিলে মহা প্ৰলয়ৰ সৃষ্টি হব । নিবহুৱা সমস্ত
দিনক দিনে বাঢ়ি গৈ কি ভয়াবহ হৈ আহিছে ।
ইয়াৰ প্ৰত্যেকৰ আমিয়েই কবিব লাগিব । চৰকাৰক
সকলো বিষয়তে আশা কৰি থাকিলে আমাৰ ভুল
হব । বৰাগী ! তোমাৰ নাম কি ?

বৰাগী—মোৰ নাম ভগৱান ।

বীৰেন—মুন্দৰ নাম । আজি ভগৱানক পাইছো যেতিয়া
আমাৰ আক হিহব ভয় । এতিয়া যাওঁ বলা ।

বৰাগী—(উঠি) বলক । ইমান দিনে অনাট বনাই ঘূৰি ফুৰি
আজিহে পথ প্ৰদৰ্শক লগ পাইছো যেতিয়া তোমাৰ
সঙ্গ নেবিব ।

বীৰেন—আপুনি ধহিব । সাৰদা থাকিব । (তয়ো প্ৰস্থান)

সাৰদা—ভাগ ককাই দেউ ।

পিচে পিচে সোমাই বাৰ আন কালৰ পৰা যতি বহুৱা আছে)

মতি—আপোনাক লগ পাবৰ কাৰণে জৰুৰত পাবাৰ মেধি
বাহিৰত অপেক্ষা কৰি বৈ আছে ।

বলী—মেধি আহিছে—বা ইয়াটো আহিব কগৈ।

(মহৰী সোমাই যায় আনফালৰ পৰা মেধি আহে)

বংশী মেধি—নমস্কাৰ মজা জন।

বলী—নমস্কাৰ। আপুনি আজি কৰ পৰা ওলালেহি—বহক
বহক। মহৰী! এচিলিম ধঁপাত লগাই আনিবিতোন।

পিচে আগমনৰ কাৰণ—

মেধি—ইয়াৰ ভিতৰত ছদিনো আহি আশোনাৰ লগ নেপালে।

দেবেন বৰাই কিবা আপোনাৰ কৈছিল নে কি?

বলী—দেবেনতো মোক একো কোৱা নাই।

(মহৰীয়ে ধঁপাত দি যায়) ধঁপাত হোপক।

মেধি—(ধপাত ছপি) আজি বালি কাকো বিশ্বাস কৰিব
নোৱাৰি। তাক ইমানকৈ কোৱা স্বৰ্কেও সি আপোনাৰ
খবৰ জনোৱা নাহ। (এটি হোপা মাৰি দি) খাওক—

বলী—(ধঁপাত ছপি) পিচে—কওক—কিয় আহিল।

মেধি—কও কিবা দোষ হলে ক্ষমা কৰিব। মোৰ ডাঙৰ
জনৰ বাপাক বোধ হয় চিনি নেপায়। সি এতিয়া
চিলঙত চেক্ৰেটৰী অফিচত চাপৰি কৰে। এই বেলি
তাৰ বিষয়খন পাতিবৰ মানস কৰিছে। আপোনাৰ
ছোৱালী জনীৰ কথাই সি কৈছে।

বলী—মোৰ ছোৱালী? পিচে আপুনি আহিছে বৰ সন্তোষ
খাইছে। মোৰ ছোৱালী জনীৰ নিমিত্তে দৰা মনো-
নীত কৰা হৈছেই।

মেধি—হৈছে যদি কি কম। ক'তনো ঠিক কবিলে ?

বলী—বেছি দূৰৈত নহয় ওচৰতেই। সেই সনাতনৰ লৰা
বাৰেন কলিতালৈ।

মেধি—কালৰ কি গতি বুজা বৰ টান। এদিন যি সনা-
তনক ধাবৰ বাবে লাটি-ঘটি কৰি কিমান মালি মৰদমা
কৰিছিল। আজি তাৰ লৰাৰ হাতত ছোৱালী অৰ্পণ
কৰিবলৈ ওলাইছে।

বলী—হয়। সনাতনক মই ডেকা কালত নানা অহ্যাচাৰ কৰি-
ছিলো; তাৰে দণ্ড হিচাবেই ছোৱালী দিবলৈ ওলাইছে।।
নহলে মোৰ ডাঙৰ পাপ হব। মেধি। লৰাজন বৰ
অমায়িক। স্বভাৱ চৰিত্ৰও বৰ ভাল।

মেধি—আপোনাক কথা কবৰ বাটেই নোহোৱা হ'ল। যদি
পাৰে ভাবি চাওক।

বলী—তেনেকুৱা কথা নকব। সিহঁতক বিচ্ছেদ কৰি মই
কতো শান্তি নেপাম। সিহঁতৰ উত্তয়েৰে প্ৰেম
প্ৰশংসনায়।

মেধি—আপোনাৰ ছোৱালী তাৰ সৈতে লুপ্ত ধাৰিব পাৰিব
নে ? সি পঢ়ি শুনি কাম নেলাই সংঘৰ কামত
যুঁজি কুৰিছে। সিহঁতৰ কতনো কিমান অঁচনি শুনি-
লেই হাঁহি উঠে। মোৰ বোধেৰে সিহঁতে আকাশত
চাং পাতিবকৈ থুছিছে—কামত হলে একো নহয়।
আপোনাৰ ছোৱালী শেষত কষ্ট পাৰ যেন দেখিছে।।

বলী—যি কৰে ভগৱানে কৰিব; আমি তাৰ কোনো প্ৰতি-
কাৰ কৰিব নোৱাৰোঁ। জীৱনৰ এই কেইদিনৰ ভিত্ত-
বতেই কিমান পৰিবৰ্ত্তন হোৱা দেখিলোঁ—তাৰ সীমা
নাই। সেই বিলাক ভাবিলে কোনো কাম নহয়।

মেধি—এতিয়া দেখো উঠিবহে খোজোঁ।

বলী—বব। পোন চাটেই কলৈ যাবলৈ ওলাইছে। আপু-
নিতো আজিৰ মিত্ৰ নহয়—বহুদিনৰ। ইমান দুখে
ভাগৰে আহিছে যেতিয়া অলপ জলপান খাই যাব
লাগিব। আহক ভিতৰলৈ যাওঁ।

(ছায়া সোমাই যায়)

দ্বিতীয় দৃশ্য

[ন্যায-প্ৰচাৰিণী সজ]

(আলি চাহেব বক্তৃতা সভা সভ্যসকলে মন দি শুনি থাকে)

আলি চাহেব—বহুদিন ধৰি আন্দোলন চলাই থকাৰ ফল
স্বৰূপে আমাৰ কাৰণে খীবতী বিজাৰ্ড খুলি দিয়াত
চৰকাৰ অলাগব খাত্ৰ হৈছে। এতিয়া আমি উন্নত
পদ্ধতিৰে কৃষি বৰ্দ্ধিত লাগি খীবতীৰপৰা অধিক
অম্ল উৎপাদন কৰি দেশবাসীক দেখুৱাই বিমোহিত
কৰিব লাগিব। এতিয়া আপোনালোকৰ ওচৰত নিবে-

দন এই যে মোৰ শৰীৰ দিনে দিনে পৰি আহি
 আগৰ বল বীৰ্য্য নাইকিয়া হৈছে। সেই কাৰণে
 সভাপতিৰ দায়িত্বভাৰখন বীৰেনৰ ওপৰতেই অৰ্পণ
 কৰিলোঁ। আৰু সজ্জৰ সম্পাদিকা সাবদৌক মনোনীত
 কৰিলোঁ। তেওঁলোকৰ নেতৃত্বত আমি নতুন তেজৰে
 কামত আগবাঢ়িব পাৰিম। (হাততালি দিয়ে)
 আৰু শুনক বন্ধুসকল আমাৰ সজ্জত মহাজন আৰু
 তেওঁৰ জীয়েকে—যোগদান দিয়াত—সজ্জৰ তৰফৰ
 পৰাই জনাইছে। আমি আশা কৰো বনৌ মহাজনৰ
 দৰে ধনী মহাজনসকল দুখীয়া বাইজৰ হিতৰ কাৰণে
 আমাৰ মাজলৈ আহি উৎসাহিত কৰি দেশৰ প্ৰগতিৰ
 অৰ্থে সজ্জ কাম কৰিব। অৱশেষত জনাওঁ যে ধনীৰ
 দুলালী হৈয়ো ধাবদৌয়ে আমাৰ সমাজক আহি যি
 আদৰ্শ দাঙি ধৰিছে—তেওঁৰ মনৰ আশা ফলবতী
 হওক। এয়ে আনি আশীৰ্ব্বাদ জনালোঁ। (বহে)
 বীৰেন—(থিয় হৈ) আপোনালোকে অৰ্পণ কৰা গুৰু ভাৰ
 মই হেলাবঙে গ্ৰহণ কৰিলোঁ। বাইজে আশীৰ্ব্বাদ
 দিয়ক যাতে আমি সুপৰিচালনাৰে কৰ্ম্মত বত হৈ যাব
 পাৰো। খৰতীত আমি গাইগুটীয়া হিচাবে খেতি
 নকৰি সমবায় পদ্ধতিৰে খেতি কৰিব লাগিব। ভেতি-
 য়াতে আমাৰ উন্নতি হব। মোৰ বিশ্বাস আমি অশুশ্ৰু
 ভাবে কেইবছৰমান কাম কৰিব পাৰিলেই তাত আমি

কিবা এটি দেখুৱাব বাইজক পাৰিম। আমি জাঁত
 ভৈয়ামবাসীসকলেই খেতি কৰিলেই নহব। খৰ'তীৰ
 আশে পাশে থকা জনজাতি ভাইসকলকো আমাৰ
 লগত স্মুৱাই সুখিখা দিয়াব লাগিব। ভাবি চাওক
 তেওঁলোকে আমু কচুৰ খেতিৰ বাহিৰে আন খেতি
 কৰিব নজনাৰ ফলত কি হাহাকাৰত দিন নিয়াব
 খৰিছে। তেওঁলোকৰ সেই অৱস্থাৰ প্ৰতি কোনোবাই
 চকু দিছে নে? তেওঁলোকক যদি আমি সাৱটি
 নলুওঁ আন পথে গতি কৰিব। তেতিয়া অসমীয়া জাতিৰ
 কোনো অস্তিত্ব নেথাকিব। আমি তেওঁলোকক সুশিক্ষা
 দি পকত ভৈয়াম সম্প্ৰীতি স্থাপন কৰিবই লাগিব।

সাৱদী—(উঠি) সজ্বই মোৰ গাতে সম্পাদিকাৰ ভাৰ অৰ্পণ
 কৰাত ওলগ জনাইছোঁ। মোৰ বৰ্ত্তব্য কাম পালন
 কৰিবৰ নিমিত্তে যদি কেতিয়াবা জীৱনো আছুতি দিব
 লগা হওঁ তথাপি পিচ মুহুঁহকি পালন কৰিম।
 আপোনালোকে মোকো আশীৰ্বাদ দিয়ক যাতে দেশৰ
 সেৱাত ব্ৰতী হৈ জীৱনৰ দিন কেইটা নিয়াব পাৰোঁ।

ভজ—বীৰেন! সৌজন্য মাজুহক—কিয় হাতে ভৰিয়ে বান্ধি
 আনিছে? কি ঘটনা হৈছে এবাৰ মাতি সোধাচোন।

বীৰেন—এবা ভিনীহি দেউ। কিনো হৈছে আঁত লোৱাই
 যাওক। (অলপ আগবাঢ়ি) অ' ককাইহঁত? কিনো
 ঘটনা হৈছে এবাৰ কৈ যা চোন।

(জনিক বাজি লৈ কেইজনমান মাজুহৰ প্ৰবেশ)

ভজ—দীনেশো, দেখোঁ। ইয়াবনো কি হৈছে অ' ? কিবা
জগৰ লগাইছে নে কি ?

দীনেশ—কিনো জগৰ লগাব। আমাৰ কেৱলীয়া হাটীৰ
আঁঠৰ ঘৰত সোমাই ইহঁতে সকলো চুব কৰি নিছে।
ইয়াকেহে খবৰ পাৰিলোঁ—দলৰ বাকী কেইজন পলাই
সাৰিল।

ভজ—ভেনেহলে ইয়াক পুলিচক গতাই দিবলৈ আনিছা ?

দীনেশ—হয়—সেই বুলিয়েই আনিছো। চোৰক এৰি দিয়া
ভাল নহয়।

বীৰেন—চোৰক এৰি দিয়া ভাল নহয় সঁচা, সিহঁতক ভাল
কৰিবলৈ কেতিয়াবা যত্ন কৰিছেনে ? ইয়াক পুলিচত
শোধাই দিলে ইয়াৰ চৰিত্ৰ ভাল হ'ব বুলি ভাবে
নে ? বৰং ই জেইলৰ পৰা ওলাই আহি আকৌ চোৰ
ডকাইতৰ বৃত্তিহে কৰিব। পৃথিৱী যে স্বৰ্ণীয়া তাৰেহে
প্ৰমাণ দেখুৱাব। আজি আমাৰ বন্দীশালত বুঢ়ীহৰ
নীতিয়েই চলি আছে। সেই নীতিৰ পৰা আমাৰ কোনো
লাভ নহয়। তাৰো নীতি আমূল পৰিবৰ্ত্তন কৰিবৰ
ঘৰকাৰ হৈ পৰিছে। আপোনালোকে ভাবি চাওক—
জেইলবিলাকত বাজমৈতিক কয়দীৰ বাহিৰে চোৰ ডকা-
ইতেবেই ভৰপূৰ। সিহঁতৰ কোনো সুব্যৱস্থা নোলোৱাত
এক নীতিতেই থাকিব লগা হৈছে। আজি যদি

জেইলবিলাকত কয়দী বিলাকৰ অভিকচি মতে কাঁবি-
কবী বিদ্যা শিকালেহেঁতেন কেতিয়াও সিহঁতে হুনাই
চোব ডকাইড নকৰি নিজৰ জীৱিকা উপাৰ্জন কৰিলে-
হেঁতেন। অৱশ্যে সিহঁতক মূলধন হিচাবে চৰকাৰে
ঋণ দিব লাগিব আৰু সিহঁতৰ প্ৰতি ~~অৱশ্যে~~ দাখিল
লাগিব। এতিয়া আপোনালোকক অনুবোধ কৰোঁ।
ইয়াক পুলিচক খোৱাই দিব নেলাগে—এবি দি যাওক।
ইয়াৰ দায়িত্ব আমি গ্ৰহণ কৰিলোঁ। ই আজিৰ
পৰা চুব নকৰে—আমি তাক আমাৰ সম্ভৱ সম্ভা
কৰি লৈ তাৰ অভাব দূৰ কৰাম—কামত বত কৰাম।
দেখিম আমি ইয়াক ভাল মানুহ কৰিব পাবোনে
নোৱাৰোঁ।

দীনেশ—ভালেই হ'ল। ইয়াক গতালো—। (বাৰু খুলি দিয়ে)
আঁতৈ! আমি যাৱেঁই বলক—। আপোনালোক
খাৰিব।

(আটাই কেইজনৰ প্ৰস্থান)

বীৰেন—ভাল আপোনালোক যাওক—কোনো ঘেন বেয়া
নেপায়। তোমাৰ নাম কি।

শনিয়া—মোৰ নাম শনিয়া। উপাধি চোব বুলিয়ে সকলোৰে
জনাযাত। ইমান খিনি বয়সতেই চুব কৰা অপৰাধত
ত্ৰিশবাৰ জেইল খাটিছোঁ। কিমান জন আজি দেশৰ
নেতাই মোৰ লগত একেলগে জেইল খাটি ডাঙৰ মানুহ

হৈছে। ময়ো ভেটলোকৰ পথত চলাহলে আজি কি
নহলো হয়। মুঠৰ ওপৰত মোৰ দৰে কেইজন মান
চোৰ ডকাইতৰ পৰাহে জেইলখন কোনো প্ৰকাৰে চলি
আছে। আমি সোমালেহে জেইলখন অলপ গৰম
হয়। সি যি কি নহওক আজি মই পোহৰ দেখা
পাইছোঁ। ইমান দিনে অন্ধকাৰত ডুব গৈ আছিলোঁ।
জীৱনত আজিৰ দৰে মৰম কৰোঁ পৰা পোৱা নাছিলোঁ।
আজি আপোনালোকৰ আগত শপত খাই কৈছোঁ আগৰ
কুৰুতি পৰিত্যাগ কৰি আপোনালোকৰ নিৰ্দেশ মাত
চলিম। আঠৈৰ সম্পত্তিবোৰ ঘূৰাই দিম আৰু আমাৰ
দলৰ আটাই কেইজন চোৰকে ইয়ালৈ আনি শপত
খুৱাই মানুহ কৰাম।

দণ্ডেশ্বৰ—মোৰ বিশ্বাস আমি সকলো বিষয়তে জয়ী হ'ব
পাবিলে বাম-ৰাজ্য হোৱাত বেচি দিন নেলাগিব।

আলি চাহেব—এৰা,—তোমালোকেই মহাত্মাজীৰ সপোনৰ বাম-
ৰাজ্য দিঠকত পৰিণত কৰিব লাগিব। আজিতো
পাক্ষী নাই।

দণ্ডেশ্বৰ—আলি চাহেব ! চাই থাকোতে দেখোঁ বামায়ণৰ সীতা-
তৰণ পৰ্ব মিলেই এতিয়া।

সাবনী—ককাইহঁত ! সেই গাভৰু জনোক কি প্ৰকাৰে লম্বু-
লাকনা কৰি ডেকাকেইজনে আনিব ধৰিছে চাওক।
এই বিলাক নৃশূদ্ৰ দেখিলে আপোনালোকৰ হৃৎ নেলাগেনে ?

আলি চাহেব—এবা—সাবদী ! মাতৃভাতিৰ অপমান সজ কৰি থাকিব নোৱাৰি । আজিৰ যুগতো নাৰীৰ বাটে-বাটে অপমান ? মহেশ ! তুমি দৌৰি গৈ সিহঁতক আমাৰ সজ্জৰ মেম্বাৰসকলে মতা বুলি কোৱাটোচোন ।

মহেশ—ভাল মই সিহঁতক ইয়াতলৈ আনিম । (দৌৰ মাৰি যায়)

বীৰেন—আলি চাহেব ! আজি মই অভিনয় চোৱাৰ দৰেই হৈছোঁ । প্ৰথম অঙ্কৰ প্ৰথম দৃষ্টটি শেষ হোৱাৰ লগে লগেই দ্বিতীয় দৃষ্টটিও আৰম্ভ হলেই । চোৱাই যাওক কিনো হয় । হেৰা ককাইহঁত ! গাভৰু জনীয়েনো কি অপৰাধ লগাইছে । এবাৰ ইয়াতলৈ আহি আমাকো বিভংগৈ কোৱাচোন ।

(গোলাপীক লৈ কেইজনমান ডেকাৰ প্ৰবেশ)

প্ৰথম মানুহ—কিনো কম—কবলৈ লাজেই লাগে । এই বেস্তা-জনীয়ে আমাৰ নাক-কাণ কাটিলে ।

দ্বিতীয় মানুহ—হয় । এইজনী আমাৰ গাৰ্ভখনত সোমাই সমাজখনকে নষ্ট কৰি থান্-বান কৰিলে । ব ইজৰ হুকুম-মতে এইক উপাৰবণবা সিপাৰ কৰি থৈ আহিব লাগে ।

সাবদী—উপাৰবণবা সিপাৰ ? তাইক বনৰীয়া ইত্যৰ জন্তুৰ দৰে এবি দি আহিবা । তাইৰ কাৰণেও দেবৰ মাটিত স্থান নাই । ইয়ে হৈছে সমাজৰ নৃশংস বিচাৰ । ভয় ককাই ! আপুনিৱেই খটনাটো এবাৰ সোধকচোন কি হৈছে ?

ভদ্ৰ—(হাঁহি) তুমিও মোক আজিও ককাই বোলাতে আহানে ?
 ছদিনৰ পিচত ভিনোহি বুলিবই লাগিব দেখোঁ । সেই
 কাৰণে আজিৰপৰা মোক ভিনীহিদ্দেউ বুলি মাতিবা ।
 কি কোৱা ধীবেন ?

বীবেন—এতিয়াতো মাতিব লগা হোৱা নাই । যেতিয়া হয়
 মাতিব । এতিয়া ঘটনাটোৰ আঁত লওক ।

ভদ্ৰ—এইবিলাক তোমালোক ডেকাসকলৰ কাম । আমাকহে
 জুলুম কৰা । বাক,—গাভৰুজনী ! তোমাৰ নাম, ক'ত
 থাকে—কি ঘটনা হৈছে একালৰ পৰা বৰ্ণাই কোৱা ?
 তোমাৰ কোনো ভয় নাই । আমি আহোঁ ।

গোলাপী—ককাইহঁত । মোৰ নমস্কাৰ গ্ৰহণ কৰিব । অভাগীৰ
 নাম গোলাপী । মোৰ ঘৰ সঠিক ক'ত মই নিজেই
 কব নোৱাৰোঁ । মাত্ৰ ইমানেই জানো সকতেই আই
 বোলাই ঢুকোৱাত মোক কোনোবাটো ব'পুৰৰ নগুন
 ঠিকাদাৰৰ তাত কাম-বন কৰাকৈ ধয় । যেতিয়া মই
 ঘোৱনৰ ছৱাৰ দলিত প্ৰৱেশ কৰিলোঁ তেতিয়া মোৰ
 কণত ঠিকাদাৰ বলিয়া হৈ মোক প্ৰেম ভিক্ষা খুজিলে
 পোনপ্ৰথমতে মোক মান্তি কৰাৰ পৰা নাছিল । তেওঁৰ
 কুলজনিত পৰি ময়ে পৰাজয় বৰণ কৰিবলগীয়া হওঁ ।
 জানেই নহয় আমাৰ ভিকতাৰ মন চকল । ঘোৱনৰ
 পাঁচ লহৰ পিচত ঠিকাদাৰৰ লগত মোৰ পা-নৰিয়া
 হয় । সমাজত কথাটি বাঢ়ি হৈ বিচাৰ আবদ্ধ হ'ল ।

মই সমাজক প্ৰকৃত কথাই কৈছিলোঁ। কিন্তু ঠিকাদাবে
তু-ণ বাটেৰে সমাজক বুজোৱাত মোকে দোষী কৰে।
সমাজে বিচাৰ কৰি বায়ু দিলে যে মোৰ গা খালাচ
হোৱাৰ এমাহৰ পিচত বায়ুৰ লগত থাকিব লাগিব ;
নহলে ইয়াৰপৰা কৰবালৈ গুচি যাব লাগিব।

ভদ্ৰ—বায়ুৰ যে কথা কলা সি কোন ?

গোলাপী—বায়ু ঠিকাদাৰৰ চাকৰ। আগেয়ে কোনো বাগিচাৰ
কুলী আছিল। তাৰ লগতেই ঠিকাদাবে মোৰ গগুগোল
হোৱা বুলি বাইজক কৈছিল। কিছুদিনৰ পিচত মোৰ
গা খালাচ হ'ল। সন্তানটিও লগতে মৰিল। এমাহৰ
পিচত বাইজ আকৌ বহি মোক বায়ুৱে বাখিমে থাকিম
নে নেথাকিম সুধিলে। মই বাইজক কলো যে মোৰ
লগত ঠিকাদাৰেহে গগুগোল হৈছিল। তেওঁ বাখে যদি
মই থাকিম আন কাৰো তাত নেথাকো। তেতিয়া
ঠিকাদাৰৰ কিছুমান মানুহে মোক ইতিকিং কৰি কবলৈ
ধৰিলে যে বেটীক ভদ্ৰলোক বব লাগে। অৱশেষত
বাইজৰ নিৰ্দেশমতে আজি মোৰ এই দশা হৈছে।
আকনো কিমান কম—বহু কথাই প্ৰকাশ কৰিব পৰা
নাই। মোৰ দুখময় কাহিনী কিমান শুনিব। (কাণ্ডে)

বীৰেন—উঃ সমাজৰ কি অন্যায়া বিচাৰ। এতিয়াও আঁৰ-
পটত সমাজৰ অন্যায়া বিচাৰ চলিয়ে আছে। দোষীক
শাস্তি দিব নোৱাৰি নিৰপৰাধী ছোৱালীজনীৰ ওপৰত

জোৰ জুলুম। ধনা আমাৰ সমাজ, ধনা মুখা পিছা
ভজলোকৰ জঘন্য আচাৰ। দেশৰ মেকদণ্ড হৈছে
গাঁও। তাৰ কুসংস্কাৰবোৰ আঁতৰাব নোৱাৰিলে দেশৰ
উন্নতি নহয়।

সাধনী—গোলাপী বাইদেউ! তুমি বৰকৈ কান্দিছা। নেকা-
ন্দিবা মানুহৰে দোষ গুণ হয়। তুমি সিপাৰ হৈ
যাব নেলাগে। আমাৰ আশ্রমতে কানি-কাপোৰ
বই হুবেলা দুমুঠি খাই লৈ থাকিব পাৰিবা। আমাৰ
সমাজৰ অদৰকাৰী মানুহৰ কাৰণেই এই আশ্রম স্থাপন
কৰা হৈছে। তোমাৰ কোনো দুখ নহয়। আঞ্জিৰ
পৰা তুমি মোৰ বাইদেউ হ'লা। ককাইহঁত! এওঁক
আমি ৰাখিলে আপোনালোকৰ কিবা আপত্তি আছেনে?

প্ৰথম মানুহ—একো আপত্তি নাই আই। ঠিকাদাৰেই বিশ্বাস-
ঘাতকতা কৰি গোলাপীৰ এই দশা কৰিছে। সমা-
জৰ বৰমূৰীয়াৰ হুকুম মতেহে তাইক এই দৰে আনিব
লগা হোৱাত আমিহেই ভীষণ লাজ পাইছোঁ। কি
কৰিম? আমি সমাজত সৰু মানুহ। আমাৰ ন্যায়
কথাও নবহে।

বীৰেন—সমাজৰ সেই ভুল আমিহেই চূৰমাৰ কৰি ভাঙি
পেলাব লাগিব। আপোনালোক এতিয়া যাওক—
গোলাপীক আমি সাদৰ লৈছোঁ। সাধনী! চোৱা তোমাৰ
কিমান ভাগ্য। তুমি আছি এজনী বান্ধৱা পাল।

ভজ—তেনেহলে তুমিওতো এজনী জেনাহ পালা।

(সকলোৰে হাঁহে)

বীৰেন—এতিয়া যাওঁ বলক। অহা সপ্তাহতে দিন বাৰ চাই
খীৰতালৈ যাত্ৰা কৰিব লাগিব। সকলো সাজুহৈ
থাকিব

(পট পৰে)

তৃতীয় দৃশ্য

অবগা

(খীৰসিং সহ ডকাইতবিলাকে মদ্য পান কৰি থাকে)

খীৰসিং—ভাইহঁত! আমাৰ এই প্ৰদেশখন কি মনোৰম।
যিদিনেই চোৱা সেউজীয়া প্ৰাকৃতিক দৃশ্যৰে ভৰপূৰ।
আজি দহ বছৰে ইয়াৰ মাজত থাকি আমাৰ অভিযান
চলাই বৰ ভাল লাগিছে।

মোহনসিং—চবদাৰে কি খন কয়। এইখন তো প্ৰদেশ নহয়
এইখন দেশ। চবদাৰৰ বোধ হয় ভূগোল বিষয়ত
সিমান বাপ নাই। মই কওঁ শুনক যিদৰে বহুত
কেইখন প্ৰদেশ লগ লাগি ভাৰতবৰ্ষ এখন দেশ
হৈছে, ঠিক সেইদৰে আমাৰো এই ঠাইত প্ৰত্যেক
প্ৰদেশৰ নেতাসকল ঐক্যবদ্ধ হৈছে। যেতিয়া এইখন
এখন দেশত পৰিণত হোৱা বুলিছে ধৰি লব লাগিব।

আনপিনে দেশত থাকিব লগীয়া বহুৰোমো আমাৰ
ইয়াতেই আছে। টকা পইচাৰ কোনো অভাৱ নাই।
গোটোটে দুনীয়াৰ বজা জমীদাৰৰ লুট কৰি অনা ধন
আমাৰ হাততেই।

জালালউদ্দিন—এবা আমাৰ হাততেই। বৰ্ত্তমান আমাৰ
কোনো অভাৱ অভিযোগ নাই। এতিয়া আমি
ডকাইতি নকৰি বহিয়ে থাক পৰা হৈছে। ভাৰত
চৰকাৰে বামৰাজ্য প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ উঠি-পৰি লাগিছে।
তেনেহলে আমি আগধৰিয়ে জনাব পাৰো যে আমিও
ইয়াত বামৰাজ্য প্ৰতিষ্ঠা কৰা বুলি।

শীৰ সিং—বাঃ বাঃ ডকাইতেও ইমান গভীৰ আলোচনা
কৰিব পাৰে বুলি মই ভাবিয়ে পোৱা নাছিলে।
ঠিক আমাৰ এইখন বাম-ৰাজ্যই হৈছে। টোপনি
মাৰি থাকিলেও আমাৰ বস্তু কোনো চোৰ ডকাইতে
নিব নোৱাৰে।

চাৰমেন—পিচে বাম-ৰাজ্য হৈছে সঁচা। বামেভো সীতাক
হৰণ কৰা নাছিল—বাৰণেহে হৰিছিল? আমিওতো
সীতাৰ দৰে কিমান বিলাক ধুনীয়া ছোৱালী হৰণ
কৰি আনিছে। তাৰ সীমা নাই। গতিকে—আমাৰ
এইখন বাৰণ ৰাজ্যহে হব। অৱশ্যে মই কোৱাত
আপোনালোকে পাহাৰী বুলি ইতিকিং কৰিব পাৰে।
অলপ দঠৈ ভাৰি চাওকচোন। আজি বাৰণ নেখা-

কিলেও তেওঁর দবে হাজার বিজার বারণ জীয়াই থকা নাইনে? আমিও দেখে একোজন বারণ। মোর ভয় হয়—বারণক ধ্বংস করার দবে আমাকে কেউ-রাবা কোনো বাম ওলাই ধ্বংস করে বুজি।

ধীর সিং—ভীক পাহারী তই। ইমান দিনে ডকাইতি কবিও তোব ভয় নগল। শর্মা? পাহারীর বুকুত ভয় সোমাইছে। তাক গবম কবি দিয়া, ভয় মবি যাওক। প্রভুর প্রসাদ আছে নে নাই।

শর্মা—কিয় নহব। বজ্রাভ ভাঙাবত জানো কিবা বস্তুর অভাব হয়—এই খাওক।

(প্রত্যেককে মদ ঢালি খুয়াবলৈ ধবে)

ধীরসিং—ভাবতর প্রত্যেক প্রদেশতেই আমার অভিযান সমাপ্ত-প্রায়। এতিয়া মাথো বাকী অসম। আন্ধ্রমোষ মনত পবিছে ডকাইতি গুলক বন্দী মহাজনলৈ। পিতার সকলো সম্পত্তি বাবে বাথে কাড়ি নিয়ো তার হুতাহ নগমাল। মেদ যোত্তা দলিনবো সি স্মৃতির বাবদ মোর পবা ডকাইতি কবি দহ টকা কাড়ি লয়। সেট দিমব পবাই সি মোর জীৱন পণ্ড কবি দিছে। তার দবে মহাজন দেশত নেবাখিম। সিহঁতক ধৰি আনি গবম ডেলত পেলাই পুৰি মাখিম। এটাবাব সারথান হোত্তা বন্দী মহাজন। তোব ওপবত ভীষণ প্রতিশোধ

লম । তোক বাটৰ ভিকছ কৰিহে এবিম' । তেতিয়া
 বুজিব পাৰিবি ধীবেন কি ভয়াবহ দশ্য, কি ডকাইত ।
 জালাল—চৰদাৰৰ নামটি আজি দেখো অলপ বেলেগ ধৰণে
 প্ৰকাশ কৰিলে । তেনেহলে আপোনাৰ নাম ধীবেন ?
 ধীৰসিং—এবা, মোৰ নাম ধীবেন । ডকাইতৰ বৃত্তি অৱলম্বন কৰাৰ
 পৰাহে ধীৰসিং নাম লৈছোঁ । জালালউদ্দিন । আজি মোৰ
 অতীতৰ কথা মনত পৰি প্ৰতিহিংসাৰ ভাব জাগি উঠিছে ।
 মোহন—অতীতৰ কথা বাদ দিয়ক চৰ্দাৰ । অতীত অতীতেই
 তাক ঘূৰাই অনা টান । শৰ্ম্মা ! আমাৰ ' চৰ্দাৰৰ
 মনৰ গতি সিমান ভাল নহয় । নাচনৌহঁতক মাতি
 আনি অলুপ আমোদ প্ৰমোদেই লগাই দিয়ক ।
 শৰ্ম্মা—এবা,—মই সিহঁতক সজাই পৰাই লৈ আহোঁ—

(ভিতৰ সোমাই যায়)

জালাল—বাজানা দাৰসকল ! নাচনৌহঁত আহি পালেই ।
 তোমালোকে এনে বাদ্য বজাবা—যাতে সিহঁতৰ নৃত্যত
 কোনো অসুবিধা নহয় ।

(বাদ্য বাজি উঠে, নাচনৌহঁতে নৃত্য কৰি কৰি প্ৰৱেশ)

শৰ্ম্মা—(নৃত্যৰ শেষত) বাঃ বাঃ সুন্দৰ, অতি সুন্দৰ নৃত্য ।
 সেই দিনাখন পাহাৰত দেখি অহা নৃত্যতকৈ আজিৰ
 নৃত্য উচ্চ খাপৰ হৈছে ।

ধীৰসিং—এবা—এইখনে আমাৰ পৰ্ব্বত ভৈয়ামৰ মিলনভূমি নহয়
 জানো ? নাচনৌহঁত ! এইবাৰ নৃত্য-লীত একে লগে কৰা—

নৃত্য-গীত

ধৰা ধৰা সুৰা

হোৱা মতলীয়া ।

কুঁ কুঁ-কৈ কুলিয়ে মাতিছে

আমাৰ মন প্রাণ উভলা,

দেখা দিয়ে তুমি গলা কেনেকৰি

আমি যে তোমাৰ বলিয়া ।

ধাৰসিং—সুন্দৰ—অতিসুন্দৰ তোমালোকৰ নৃত্য-গীত । এতিয়া
যোৱা বিজ্ঞান কৰাগৈ । (নাচনীহঁতৰ প্ৰস্থান)

মোহন—চৰদাৰ ! আমাৰ তৃতীয় দলটি আজিও ফিৰি নাছিল ।
কাৰণ বুজিব পৰা নাই । কৰবাত অপাৰ অমঙ্গল
হৈছে নেকি ?

ধাৰসিং—হবও পাৰে—কোনো ঠিক নাই । শুনিবলৈ পাটছেঁ।
চৰকাৰেও হেনো ডকাইত দমন অভিযান আৰম্ভ
কৰিছে । কৰক কোনো চিন্তা নাই । কিন্তু মোৰ
লক্ষা সিহঁতৰ হাতত কেতিয়াও বন্দী নহম । যদি
আত্ম-বক্ষা কৰিব নোৱাৰোঁ শেষত নিজে নিজেই মৰিম ।
এয়ে মোৰ দৃঢ় পন । এতিয়া জগত নিটোল মাৰিছে ।
আমি কৰ্ত্তব্যত অগ্ৰসৰ হওঁগৈ বলা ।

(আটাইবিলাক ধিয় হৈ বাবলৈ ধৰে)

পট পৰে

চতুৰ্থ দৃশ্য

ভদ্রেশ্বৰৰ ঘৰ

(সনাতনৰ প্ৰবেশ)

সনাতন—অ' আই আৰতি ! আৰতি । তই ক'ত সোমাই
আছ ওগাই আহ ।

(আৰতিৰ প্ৰবেশ)

আৰতি—পিতা দেখো । অসময়ত ক'ৰ পৰা ওলাল । আজি
কালি পিতাক মাতি মাতি আনিবই নোৱাৰা হৈছে ।

সনাতন—(পীৰাত বহি) বাপুটো ক'ত ?

আৰতি—এই মাত্ৰ সি চৌপনি গ'ল ।

সনাতন—শাহুৱেৰা কেনি গ'ল ?

আৰতি—তেৱেঁ । সূতাৰ টুকুৰাটো লৈ মহেশহঁতৰ তালৈ গৈছে ।

মহেশ হেনো বিজাৰ্ভৰণৰা কালিয়েই অহা বুলি জানিব
পাবি আমাৰ তেওঁৰো খবৰ বাতৰি লোৱা হিচাবেই গৈছে ।

সনাতন—আই ! তই নহাৰ কাৰণে বেজাৰে পাইছ । কি
কৰিম, অকলশৰীয়া জীৱন, অ'ৰ কুটা ডাল ত'ত থওতেই
দিনটো যায় । পিচে আজি কালি তোক বৰ কামিলা
হোৱা যেন দেখিছে ।

আৰতি—(তামোল পাণৰ বটা আনি আগ বঢ়াই দি)
তামোল কাটক পিতা ! সময়ৰ সোঁতেই কাম ঘন

কবাবলৈ শিকাইছে। নিজের কাম নিজে নকবিলে
কোনে কবি দিব আছি।

সনাতন—(তামোল কাটি) এরা আই। নিজের কাম কাজ
কবি খোঁড়াত একো লাগ্ন নাই। আমার গাঁতলীয়া
সকলব ইয়াতেই বাহাছবী। পিচে এডি কাপোব
যোবা বেচিব পাবিলি জানো?

আবতি—হয় পিতা—দবে সস্তাই বিকিয়ে দিলে—কেইদিনমান
বাখিব পাওিলে আক কেটকামান বেচি পালে-
হেঁতেন। কি কবিস হাত-খালি মাহুহ। মুঠতে এশ
টকাতে বিক্রো কবিলে।

সনাতন—(তামোল চোবাই) বেয়া হোৱা নাই। ভাল
দবতেই বেচিলি আই। এশ টকা কম বস্তু নহয়।
কাপোববো দব পৰা বুলি সেই দিনাখন হুছমান বাবুৱে
কোৱা শুনিছে। ই যোবাব কিমান খিনি পাটছে।

আবতি—ই যোবাও সোনকালেই ওলালহেঁতেন। লবাটোবো-
মাজে সময়ে অসুখ তাবোপবিলি জেঁৱায়োবাব অছবোবত
আমার সজব বয়ন বিভাগতো মাজে সময়ে গৈ দিহা
পবমৰ্ম দিব লগা হোৱাত ভাল কেইদিনো খাল খতি
হৈছে। সি যি নহওক পিতা—বীবেনে যে সজব
টমান উন্নতি কৰিব, সপোনবো অগোচৰ। নিবাজ্জা
বাউ ভনোসকলব নিমিত্তে বয়ন বিভাগটো খোলাত
বীবেন শলাগব পাত্ৰ হৈছে।

সনাতন—মই বহুদিন তালৈ যাবই পৰা নাই। বীৰেনক
সুধিলেও মুখৰ ভিতৰত কিখন কয় বুজিবই নোৱাৰে।
বাক, সম্ভৱত যে কিছুমান নামজাদা চোৰ ডকাইত
সুমুৱাই লৈছিল—সিহঁতক জানো মাৰুহ কৰিব পাৰিছে ?

আৰতি—সিহঁতৰ আগৰ চৰিত্ৰ একেবাৰে পৰিবৰ্তন হৈছে।
সিহঁতৰ অভিকচি মতে কামত লগোৱাত প্ৰত্যেক
জনে একোজন সুনিপুণ শিল্পী—খেতিয়ক হৈ পৰিছে।
বীৰতীৰ ঘৰ-দুৱাৰ সজা হলেই আগধৰি সম্ভৱ সকলো
শাখা এবছৰৰ ভিতৰতে স্থানান্তৰ কৰিব বুলি শুনিছে।

সনাতন—সম্ভৱ শাখা কিয় গোটেই ৰাইজ তালৈ উঠি যাব
পাৰিলেহে বন্ধা। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ গৰাখহনীয়াই কেইবাবনো
আমাক ঠুঠুৱালে। বাৰিষা হলে সাগৰৰ মাজত থকাৰ
দৰে থাকি কিমান যাতনা ভুগিব। খেতিবাতি কাৰও
কোনো সুফল নেপাব। মকভূমিত থাকিলেনো কি হব।
ভগৱানে কোঁতয়া তালৈ নিয়ে, তাকেহে চিন্তি আছে।

আৰতি—পিতা! মোৰ বিশ্বাস হয় আমাৰ সম্ভৱই যি প্ৰণালীত
কাম কৰি ৰাইজক দেখুৱাইছে নিশ্চয় দেশৰ পৰিবৰ্তন
আনিব।

সনাতন—আমিও তাকেই কামনা কৰোঁ। বাচাইতে তাত
পাঁচ বছৰমান ক্ৰমান্বয়ে খেতি কৰি ভাল ফল পালে
কিবা এটি নতুনকৈ ৰাইজক দেখুৱাব। মোৰ বোধেৰে
তাত সকলো খেতিয়েই ভালদৰে চলিব।

আৰতি—অ’—পিতাক সুধিবলৈ পাহৰিয়ে অহিলেঁ।। সেট
 বিনাধন আপুনি বোলে মহাজনৰ তালৈ ছোৱালীজনী
 চাবলৈ গৈছিল। হয় নে ?

সনাতন—এবা,—গৈছিলেঁ ? ছোৱালীৰ কণপুণ সকলো
 ভালেই দেখিছোঁ। পিচে বহুতেই পূৰ্বৰ আখ্যায়িক
 কাৰণে ছোৱালী ধৰিবলৈ মানা কৰে।

আৰতি—আপুনি বাহিৰা মানুহৰ কথা শুনিব পিতা। বীৰেন
 আজিৰ লৰা হলেও মহাজনৰ পূৰ্বৰ চৰিত্ৰ কি প্ৰকাৰে
 পৰিৱৰ্ত্তন কৰি তেওঁক আজি মানুহ কৰিলে। মহাজনৰো
 আমাৰ প্ৰতি কোনো কু-ভাব নাই। বীৰেনক নিজৰ
 লৰাৰ দৰেই এখণ্ডা সময় নেদেখিলেই থাকিব নোৱাৰে।
 ছোৱালীজনীয়েও বীৰেনক বৰ ভাল পায়। তাক
 নেদেখিলেই থাকিব নোৱাৰে। ছোৱালীজনীৰ কঠোৰ
 পৰিশ্ৰম দেখিলেই অৱাক হব লাগে। মোৰ
 একোবাৰ ধাৰণা হয় ধনী আৰু দুখীয়াৰ ব্যৱধান
 দূৰ কৰিবলৈ সিহঁত দুয়ো ঈশ্বৰৰ প্ৰেৰিত দূত হিচাবে
 ওপ্ৰগ্ৰহণ কৰিছে। সিহঁতক বিচ্ছেদ কৰিলে আমাৰ
 মহাপাপ হয়। সিহঁতক মিলন কৰি দিব পাৰিলে উভয়ে
 চিবসুখী হব।

সনাতন—জন্ম-মৃত্যু বিবাহ দেবেও নাজানতি বুলি আছে
 কৈছে। যাৰ কপালত যি লিখা আছে সেয়েহে কলিৰ
 আমি কোৱা-মেলা কৰি থাকিলেও একো নহব

অ' আই । ভজৰ নাম লৈ থাকোতেই নি সৌটো আহি
পালেই । ভালেই হ'ল । আহা বাপা । তোমাৰ
নামকে উলিয়াই আছিলে । তোমালোকৰ মঙ্গল তো ?

[ভজৰ প্ৰবেশ]

ভজ—নমস্কাৰ দেউতা । আপুনি কেতিয়া আহিছে ।

সনাতন—আহিবৰ ভালেমান সময়ে হ'ল । যোৱা আই ।

বাপা বৰ ক্লান্ত হৈ আহিছ । কিবা অলপ খোৱাৰ
দিহা কৰাগৈ । বীৰেনৰ কি খাব ? তাৰ ভাল নে ?

ভজ—হয় । সিয়ো আহিবই খুজিছিল । নগাঁৱৰ বাইজক
সাহায্যৰ কাৰণে দান বিচাৰি গাঁৱে গাঁৱ ঘূৰি ফুৰিব
লগা হৈছে । যোৱা শুকুৰবাৰৰ বতাহ কি বকম
ইয়াত ? নগাঁৱৰ ফালে ভীষণকাৰে হৈ মানুহৰ ঘৰবাৰী
উকুৱাই নি হাহাকাৰ লগাইছে । তাৰ বুঢ়া মানুহ
এজনৰ সুখৰপৰা শুনিছোঁ—ভেনেকুৱা বতাহ তেওঁৰ জীৱ-
নত বোলে হোৱা দেখা নাছিল ।

সনাতন—আমাৰ এইফালে মজলীয়া ধৰণেই বতাহ বলিছিল ।

কোতো অনিষ্ট হোৱাৰ বা-বাতৰি পোৱা নাই । অসমত
প্ৰত্যেক বছৰে বানপানী আৰু বতাহে বৰ উৎপাত
লগাব ধৰিছে । ভেনেহলে বীৰেন নগাঁৱলৈয়ো যাব ?

ভজ—হয় । তাৰ বাইজক সহায় কৰিবৰ নিমিত্তেই কেইজনমান
যাব ।

সনাতন—কোন—কোন যোৱাৰ কথা ?

ভদ্ৰ—বীৰেন, সাধলী, গোলাপী, মতি মহৰী, আৰু দণ্ডেৰৰ
যোৱাৰ কথা আছে।

সনাতন—বাপা! মতি মহৰী বোলা জন কোন?

ভদ্ৰ—আপুনি তাক চিনি পোৱা নাই নে? সেই বনী মহাজনৰ
চাকৰজন। মহাজনে তাকো সজৰ কাম কৰিবলৈ
আমাক দিছে। আমাৰ বাইজে এটি কথা আলচি
আছে। বীৰেন সাধলীৰ বিয়াৰ লগতে মতি গোলাপীৰো
বিয়াখন পাতি দিবৰ কথা আছে।

সনাতন—বীৰেনৰ নো কেতিয়াবা বিয়া পাতিব পাৰিম নে?
আই! তই দেখো কথা শুনিয়ে থাকিলি। যোৱা
বাপাক কিবা অলপ দিয়গৈ।

আবতি—হয়, কথা শুনিয়ে তথা লাগি আছে। আপোনাৰ
কিবা অশুখ হৈছিল নে কি? বৰকৈ ক্ষণাইছে।

ভদ্ৰ—কামৰ হেঁচাতেই। যোৱা এলোটা আগৰাৰ পানী আনি
দিয়া। ভৰি হাত কেইখন পৰালি উঠে।

(আবতি সোমাই যায়)

সনাতন—বাপা! কামতনো তাত কিমান আগবাঢ়িছা?

ভদ্ৰ—দেউতা! মাটি ভঙা কাম গ্ৰায় শেষ যে। কেই-
দিন মানৰ ভিতৰতে আছ আৰু মৰাপাট পেলাব
পাৰিম বুলি ভাব হয়। ঈশ্বৰে কৰিলে বৰ বঢ়িয়া
ঠাই হব। সকলো খেতিয়েই তাত চলিব।

সনাতন—তাত খেতি-বাতি নহবৰ কোনো কাৰণ নাই।
আমি পিডাইতৰ মুখৰণা শুনিবলৈ পাইছোঁ—তাত

এখন গাঁৱেই আছিল। সেই গাঁৱৰ খেতি-বাতিৰ
শস্যৰ পৰাই অসম বজাৰ ডা-ডাঙৰীয়া সকল
জীয়াই আছিল। মান ভগনীয়াৰ সময়তে সেই গাঁও
উচ্ছন্ন হয়। মই আশা কৰে। তোমালোকে তাত
খেতি কৰি ফল দেখুৱাই চৰকাৰকো চমক লগাব
পাবিবা।

ভজ্জ—আমি মাটি ভাঙি যিমান বজিব পাৰিছো আপুনি
কোৱাৰ দৰে তাত যে আগেয়ে এখন গাঁও আছিল
সেইটো ঠিক। যোৱা ভূমিকম্পৰ পিচৰ পৰাই ব্ৰহ্ম-
পুত্ৰৰ ঘোলা পানী বাগৰি যোৱাতো মাটিবোৰ বেছি
সাকৰা হোৱা যেন বোধ হয়। এতিয়াই তাৰ মাটিৰ
গঢ় দেখিলেই মন প্ৰাণ লাগিব পাৰি যায়।

সনাতন—পিচে তাত ধকা-মেলাৰ নিমিত্তে ঘৰব কি ব্যৱস্থা
কৰিছা।

ভজ্জ—সম্প্ৰতি অস্থায়ী হিচাবে কিছুমান ঘৰ লখিমী নদীৰ
পাৰে পাৰে সজোৱা হৈছে। তাত অতি কমও
পকাশ ঘৰ মান মানুহ থাকিব পাৰিম। বস্তিৰ মাটিৰ
কাৰণে কোনো চিন্তা নাই। অনেক মাটি পৰি আছে।
ঈশ্বৰে কৰিলে তাত কোনো বিষয়তে অনুবিধা নহব।
যাতায়তৰ পথো সুগম হব। ট্ৰাঙ্কবোড—বেলষ্টেছন
নিচেই কাষতে। তাৰ জলবায়ু যি বকম দেখা গৈছে
স্বাস্থ্যৰ ফালেও ভাল হব।

সনাতন—বোণা ! তোমাক এটি কথা সোধো—কিবা জানা যদি কৰা । দেশত বজা জমীদাৰৰ কিমান মাটি এতিয়াও পৰি থকা স্বৰ্বে কিয় বিৰ্জ্জাত ভাঙি খেতি কৰিবলৈ ওলাল ?

ভজ—আপোনাক খোৱতে কৰ্ত্ত—চৰকাৰক আমি এইটোৱে দেখুৱাব খুজিছোঁ যে প্ৰকৃত খেতিয়কৰ হাতত মাটি থাকিলে উৎপাদন বঢ়াই দেশৰ উন্নতি কৰিব পাৰিনে নোৱাৰি । সেই কাৰণে আমি জমীদাৰসকলৰ লগত কাজিয়া নকৰি চৰকাৰৰ আইনৰ দ্বাৰাই জমিদাৰী উচ্ছেদ কৰি প্ৰকৃত খেতিয়কক মাটি দিব লাগে বুলি আমি আনফালে আন্দোলন চলাই আছে।

সনাতন—এইটো তোমালোকৰ আশ্ৰিত আন্দোলন হৈছে । আমাৰ দেশত যিবিলাকে হালকোৰ নেমানে, বিসকলে আভিজাত্য বুলি পৰিচয় দিয়ে তেওঁলোকক মাটি কিয় ? হাল বাদেই দেখা জাত যায় । তোমালোকে এইবোৰ কথা চৰকাৰক জনাব পৰাত আমি বহু বং পাইছোঁ । পিচে বিজাৰ্ডত খৰচ পাতিব কি ব্যৱস্থা কৰিছা ?

ভজ—বীথেনৰ বুদ্ধি পৰামৰ্শ মতে সকলো খৰচ বলী মহাজনেই বহন কৰিছে । তেওঁৰ কথা ভাবিলে আচৰিত হ'ব লাগে । বুৰঞ্জীৰ অশোক বজাৰ লগত বিজাৰ পাৰি । আজি বলী মহাজনৰ দৰে দেশৰ ধনী মহাজন, জমিদাৰ

সকলৰো মনৰ গতি তেনেকুৱা হলে শাস্তি বাজা সহজতে
স্থাপন হ'লহেঁতেন । এতিয়া সেইবোৰ আলোচনা
এৰিলে । বীৰেনৰ বিদ্ৰাঘনৰ বিষয় কি ভাবিছে ।

সনাতন—তোমালোক থকাতেই আমি কি ভাবিব লাগে ।

ভদ্ৰ—কিবা কয় নহয়—“লাও যিমানৈ ডাঙৰ নহওক—
পাতৰ তল ।” হেৰা ! তুমি দেখো ভিতৰতেই সোমাই
থাকিলো । চাহ-জলপান হৈছে যদি লৈ আহো ।

আবতি—(ভিতৰৰ পৰা) নিছে । বৰ—। লৰাটোক অলপ
পিচাই থুৱাইছে ।। সি আকৌ টোপনিয়ে বাব যেন
দেখিছে ।।

সনাতন—বাপা ! বতৰৰ লক্ষণ আজিও বেয়া হ'ব যেন পাওঁ ;
পশ্চিমত এচটা কলা ডাৱৰ উঠি আহিব ধৰিছে ।

ভদ্ৰ—হয় । শিল বৰষুণেই আহক বতাহ নাহিলে । বতাহলৈ
বৰ ভয় লাগে মোৰ ।

সনাতন—তোমাৰ নহয়—সকলোৱে বতাহক ভয় কৰে ।

(চাহ পঠা হাতত লৈ আবতি সোমাই আহি আগত দিয়ে)

আবতি—সেইটো পানীৰ লোটা । আপুনি হাত মুখ ধুই
আহক গৈ ।

ভদ্ৰ—আপুনি চাহ খাওক—মই বাহিৰত সুখখন পখালি
আহোঁ ।

সনাতন—তুমি আহাগৈ । একেলগেই খাম । চাহো বৰ
গৰমে আছে ।

(ভৱ ভিতৰলৈ গৈ পুনঃ এখন গামোচাবে হাত মুখ ধৰি
সোৱাই আহে)

ভৱ—আপুনি দেখে চাহ খোৱাই নাই—খাওক চেনা হৈছে।
(দুয়ো চাহ বান্ধলৈ ধৰে, আৰম্ভিয়ে কাষত বহি বটাত তামোল কাটিলৈ ধৰে)
আৰতি—খাওক পিতা তামোল খাওক।

ভৱ—আপুনি ইমান বয়সতো তামোল চোবাই খাব পৰাতে
আছে। আমাৰ হলে এতিয়াই দাঁতৰ নানা বকম
বেমাৰ আৰম্ভ হৈছেই।

সনাতন—(তামোল মুখত ভৰাই) এয়া বাপা। দাঁতৰ আক্ৰিকো-
পতি কোনো বেমাৰে দেখা দিয়া নাই। আই।
আমাৰ কথাবোৰ তো তই শুনিয়েই আহ। বাপাই
বীৰেনৰ বিয়াখনৰ নিমিত্তে বৰ জোৰ দি ধৰিছে যেতিয়া
মহাজনৰ লগত কোৱা-মেলা হৈ এটি দিনৰাৰ চোৱাই
যাওক। মই এতিয়া উঠে'ছে। ভ'ল্লবো বেয়া
চিচাবে উঠি আহিছে। বিয়নীও এতিয়ালৈ ঘূৰি নাছিল।

আৰতি—তেওঁৰ স্বভাবে তেনেকুৱাই। কথা পালে এৰি আহিব
নোৱাৰে—ইফালে কোনোবা তাহিয়ে যাওক নাইবা
উটিয়ে যাওক।

ভৱ—আপুনি যদি খাব খোজে বেগাবেগিকৈ যাওক। বতৰৰ
লক্ষণ বৰ বেয়া হৈ আহিছে।

সনাতন—এয়া বৰ বেয়া হৈছে। তোমালোক থাকিবা।

ভৱ—ভাল যাওক। (সনাতনৰ পিচে পিচে দুয়ো আগবাঢ়ি যায়)

পঞ্চম দৃষ্ট

পুলিচ ষ্টেছন।

(জিলাৰ এচ পি চাহাবে পুলিচ বিষয়া আৰু গাঁৱলীয়া বাইতক
দেশৰ পৰিস্থিতিৰ বিষয় বক্তৃতা দি থকা দেখা যায়)

এচ, পি—আজি আমি স্বাধীন দেশৰ নাগৰিক যেতিয়া আমি-
য়েই দেশখন সকলো বিপদৰূপৰা বক্ষা কৰি ৰাখিব
লাগিব। আজি আমাৰ দেশৰ যি পৰিস্থিতিয়ে দেখা
দিছে—সেইবিলাক সংশোধন নকৰিলে দেশখনৰ বহু
অৱনতি হ'ব। দেশখনৰ অৰ্থনৈতিক সমস্যা দিনক-
দিনে বাঢ়ি গৈ তাৰ ফল স্বৰূপে চাৰিও ফালে চোৰ
ডকাইতৰ সৃষ্টি হৈ হাহাকাৰ লগাইছে। ইয়াৰ মূল
শিলা কত আপোনালোকে জানেনে? যোৱা দ্বিতীয়
যুদ্ধখনৰ পিচৰ পৰাই বহুতো চুটী প্ৰকৃতিৰ মামুহ
আমাৰ উন্নত বৈ গ'ল। সিহঁতেই অশান্তি আনিছে।
আমাৰ আগৰ অসমৰ কথা এবাৰ সূক্ষ্ম ভাবে ভাবি
চাওক—যি অসমীয়াই এদিন ঘৰত টলা চাবি নেমাৰি
হেলাবহুে বিহু সভা চাব যাব পাৰিছিল, আজি
তাৰ পৰিবৰ্তে নিজৰ ঘৰত নিজকেই চোৰ ডকাইতে
আমাৰ কিমানক প্ৰাণ নানাইছে? আজি বাস্তৱি
কাকতবোৰত দেখিব অঁত ডকাইতি তঁত ভাৱৰ ডকা-

ইতি হৈ কিমানজনৰ প্ৰাণ মাৰিলে ইত্যাদি খবৰহে আগধৰি দেখিব। আমি সিহঁতক দমন কৰিবৰ নিমিত্তে আপ্ৰাণ চেষ্টা কৰিও আজিকোপতি সুকল নেপালে। তাৰ পৰিবৰ্ত্তে আমাৰে কিমানজন পুলিচে ডকাইতৰ লগত সংগ্ৰাম কৰি জীৱন আহুতি দিছে সঠিক হিচাব এতিয়াও হৈ উঠা নাই। দেশক চোৱা ডকাইত সকলো অশান্তি কেৱল যে পুলিচসকলেই দমন কৰিব পাৰিব আপোনালোকে নেভাবিব। আপোনালোকে আমাক সকলো বিষয়তে সহায় সচানুভূতি দেখুৱাব লাগিব। বাইজ আৰু চৰকাৰৰ সহযোগতহে সকলো কাম সাধন হয়। আজি আপোনালোকক মাতি অনাৰ কাৰণ হৈছে প্ৰত্যেক খন গাঁৱতেই নিৰাপত্তাৰ বাবে শান্তি সেনা বাহিনী গঠন কৰা। মই ইমান-তেই আপোনালোকৰ এটি ভুল সোঁহৰাই দিওঁ। মোক কিছুমান হুখীয়া মানুহে কয় যে তেওঁলোকে পহৰা দিলে কি লাভ হ'ব, ধনী কেইজনকহে বক্ষা কৰা হ'ব। মই ক'বৰ হলে সেউটো তেওঁলোকৰ মহা ভুল। এউটো আপোনালোকে নিশ্চয় জানিব ধনীৰ হেজাৰ টকা নিলেও গা লমচৰ নহয়। কিন্তু হুখীয়াৰ কাঁহী-বাটি যোৰা নিলে ক'ত ভাত খাব—কলপাতত নেখাব জানো—? সেই কাৰণে আপোনালোকে কোনো কুবুৰি নকৰি সমভাবেই নিজেই নিজৰ গাঁওখনি বক্ষা কৰি ৰাখিবৰ চেষ্টা কৰিব।

(হাতজাপৰি দিয়ে)

দয়বাগী—আমাৰ চাফাৰে আপোনালোকক বহু কথাই ক'লে।
আমি আশা কৰিলোঁ। প্ৰত্যেকেই নিজৰ নিজৰ পঁহুও
গৈ শাস্তি সেনা বাহিনী পঠন কৰিব। ইটোৰ পৰি-
চালনাৰ ভাব “ন্যায় সংঘৰ” সভাপতি জীৱীবেন
চম্ৰ কলিতাব হাততেই অৰ্পণ কৰা হ'ল। তেওঁৰ
উপদেশ মতেই বাইজৈ কাম কৰিব। আমি আশা
বোৰা বীবেনৰ নেতৃত্বত খীৰতীত যি আদৰ্শ-গাঁও
স্থাপন কৰিছে—ইয়াতো তেওঁ বাইজৈৰ পৰা সুনাম
অৰ্জন কৰিব পাৰিব।

(হাতটালি দিয়ে)

বীবেন—দাবোগাবাবুৱে চৰকাৰৰ হৈ মোক যি ভাৱ অৰ্পণ
কৰিলে তাক পালন কৰিবলৈ সন্মতি প্ৰকাশ কৰিলোঁ।
মই ভগৱানক প্ৰাৰ্থনা কৰোঁ, যি সকলে দেশত চোৰ
ডকাইতি কৰি অশান্তি আনিছে সিহঁতক ধৰি আনি
কুশভাববোৰ পৰিবৰ্ত্তন কৰি মানুহ কৰি লৈ যেন দেশৰ
কামত লগাব পাৰোঁ। বাইজৈক ইমানতে জনাওঁ যে
সিহঁতক ধৰিব পাবিলেও সিহঁতৰ ওপৰত কোনো জোৰ
জুলুম অত্যাচাৰ নকৰি অহিংসা নীতিৰে যেন কাম
কৰে। হিংসা নীতিৰেই কোনো কাম সামথা নহয়। তাৰ
প্ৰমাণ আমাক জাতিৰ নিতাই দেখুৱাই দি গৈছে।
বাপুজীৰ সেই মূল্যহীন অস্ত্ৰ আমি প্ৰয়োগ কৰি
বিশ্বক দেখুৱাবই লাগিব।* তেতিয়াহে আন দেশৰ

মাবান্ধক—অজ্ঞাথোব ভোটা পবি বব । আমি বিশ্বত
 প্রায়ব যি পবিস্থিতিব উত্তব হৈছে তাক ধ্বংস কবিব
 একমাত্র অজ্ঞ তৈছে বুদ্ধদেবব অহিংসা নীতি ।
 এই নীতি বিশ্বত প্রচাৰ কবিব পাবিলে জনগণে নতুন
 পোহব দেখা পাব, সাম্য মন্দিৰ প্রতিষ্ঠা হব ।

(হাত চাপবি দিয়ে)

দণ্ডেখব—বাইজসকল ! চৰকাৰব আদেশ স্ততে আজিৰ পৰাই
 শাস্তি-সেনা বাহিনী গঠন প্রত্যেক গাঁৱতেই কৰা
 হওক । কিবা অভাৱ অভিযোগ হলেই আমাব সম্বন্ধ
 জনাব । আমি তাৰ প্ৰতিকাৰ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিম ।

দাবোণা—(খিয় হৈ) আপোনালোকৰ মনৰ উৎসাহ উদ্বোধন
 দেখি বাস্তৱিকৈ বব ভাল লাগিছে । সেউ বাবে
 আমি চৰকাৰৰ হৈ শলাগৰ শব্দই আগবঢ়াইছোঁ ।
 আমি আশা কৰোঁ আপোনালোক জয়ী হব । এতিয়া
 আপোনালোকক আমনি নিদিওঁ । আজিৰ কাৰণে
 ইমানতেই সামৰণি মৰা হ'ল । জয়হিন্দ ।

(সকলো খিয় হৈ বাৰলৈ ধৰে)

— — — —

তৃতীয় অঙ্ক

প্ৰথম দৃশ্য

(অসমৰ এখন ডাঙৰ হাবিৰ মাৰ)

(ধীৰসিং সহ ডকাইতৰ দলৰ প্ৰবেশ)

ধীৰসিং—চলোৱা লুঠন চলোৱা লুঠন । পছোৱা বতাহৰ দৰে
এলিয়া ঠৈ জমিদাৰ মহাজনৰ ওপৰত জপিয়াই পৰি
সিহঁতৰ ধন ভাগুৱা লুট কৰা । এতিয়া গোটেই জগত
ডকাইতৰ নামত থৰ্ থৰ্ কৈ কঁপি উঠক । ডকাইত
কোন ? আমি নে হুখীৰ তেজ চেপি চেপি খোৱা
মহাজন সকল ? দুনীয়াত ডকাইতি কৰিবলৈ শিকাইছে
কোনে ? লুঠনকাৰী মহাজন সকলে । সিহঁতে দৈনিক
আঁৰ-পটত কিমান ডকাইতি কৰিছে—কোনোবাই হিচাব
বাখিছে জানো ? ডকাইতৰ ওপৰত ডকাইতে কঠোৰ
শোষণ নচলালে সংসাৰ জানো তিষ্ঠি থাকিব পাৰে ।
যেতিয়ালৈ নৰকপী বাঘবোৰ পৃথিৱীত থাকিব তেতি-
য়ালৈ হুখীয়াৰ সুখ-আনন্দ নহয় । সিহঁতৰ ওপৰত
কোনো বাহু শক্তিয়ে আঁসম কৰিব নোৱাৰে—পাৰিব
ডকাইতৰ দলে । যেতিয়ালৈ সিহঁতৰ হাতত ধন

থাকিব . তেতিয়ালৈ সিহঁতৰ অহঙ্কাৰ গৌৰৱ চলিয়ে থাকিব। সিহঁতৰ সকলো গৰ্ব্ব অহঙ্কাৰ মৰিযুৱ কৰি সকলোকে এখন পাটতে খুৱাব পাবিলেহে জগতত শাস্তি খুবি আহি সামাৰ মন্দিৰ পতিষ্ঠা হৈ দেখব মাটিত পূবেকণোদয় হব।

মোহন সিং—এবা চবদাব। সিহঁতৰ দৰ্প চূৰ্ণ কৰিব নোৱাৰিলে আমি ইমান দিনে ডকাইতি কৰাব কোনে। সাৰ্থক নহল। লুটপাত উৎপাত কৰি হলেও সিহঁতক কঠোৰ শাস্তি দিবই লাগিব। তেতিয়া সিহঁতে উপলব্ধি কৰিব পাবিব ডকাইতিবিলাক কি ভয়ানক—কি ভয়াবহ।

খীৰসিং—ভাইহঁত। এই খনেই মোৰ দেশ। ইয়াত সোমাবৰ দিনধৰি মোৰ মনৰ ভাৱ আনপিনে উদয় হৈছে। ইয়াৰ জলবায়ুৰ লগত মোৰ শৰীৰৰ তেজৰ কণিকা বোবো মিল হোৱা যেন পাওঁ। এতিয়াৰ পৰা তোমালোকক সাৱধান কৰি দিওঁ—যাতে কেতিয়াও হুখোৱাৰ ওপৰত জোৰ জুলুম নকৰা। হুখোৱাৰ ওপৰত অভ্যাচাৰ কৰিলে মোৰ মহাপাপ হব—মোৰ নামত কলঙ্ক বৈ থাকিব। যি উদ্দেশ্যে ডকাইতি বৃত্তি অৱলম্বন কৰিছিলোঁ সেই আশা ফলবতী নহব যেন পাইছোঁ। সাৱধান হ কলী মহাজন। তোৰ এতিয়া কোনো সম্পত্তি নেথাকিলেও এতিমোৰ লম্বাট লয়। এতিয়া আমাৰ কৰ্তব্যক অৱগম্য হৈ লুণ্ঠন চলোৱা—লুণ্ঠন চলোৱা।

(খেপেৰে এওঁৰ আঁহকালে কেইজনমান সশস্ত্ৰ পুলিচৰ এবেশ)

দাবোণা—সিহঁতক কত দেখা পাইছিলি—লালবাহাদুৰ।

লালবাহাদুৰ—ঠিক এই পুখুৰীটোৰ পাৰতেই কিবা কিবি খাই থকা অৱস্থাত দেখা পাইছিলোঁ। সিহঁতৰ গতি গোত্ৰ চাই সিহঁত যে ডকাইত, বিশ্বাস হয়।

দাবোণা—এবা মোৰ বোধেৰে সেইটোৱে ধীৰসিং ডকাইতৰ দল। সিহঁতে অসমত সোমোৱাৰ আঠ বছৰে হল। সিহঁতৰ পম খেদোন্তেই পুলিচসকল ব্যতিব্যস্ত হ'ব লগা হৈছে। ইমান দিনে সিহঁতৰ পিচে পিচে সুবিধে কোনো গুংসুত্ৰকে উলিয়াব নোৱাৰি নিজে নিজেই বৰ লাজ পান্হোঁ। সিহঁত যে কি অদ্ভুত ডকাইত ভাবিলে আচৰিত হ'ব লাগে। সিহঁতৰ খোৱা পোৱা থকা মেলাবো কোনো ঠিক নাই। দিনত খোজনোৱা মগনোৱা হিচাবে কটায় বাত হল ডকাইতি আৰম্ভ কৰে। সিহঁতে লুট কৰা সকলো সম্পত্তি কোনো পৰ্বতৰ গুহাৰ মাজত ৰখা বুলি মোৰ বিশ্বাস হয়। পৰ্বত পাহাৰ মহা অৰণ্যবোৰত আমি ডকাইত অভিযান নলোলে ডকাইতৰ উৎপাত দিনে দিনে বাঢ়ি গৈ থাকিব। এতিয়া আমি যাওঁগৈ বলা। আজি এই অঞ্চলত সিহঁতে যেনে তেনে কিবা এটি কৰিব। আমি এতিয়াই গৈ "ন্যায় প্ৰচাৰিণী সভা"কো কথাটোৰ কাণ হোৱাই যোৱাৰ বিশেষ দৰকাৰ। যাতে আজি সত্তৰ্ভাৰে শাস্তি-সেনাবিলাকে গাঁও-ভূইত

পছৰা. দিয়ে । লাজবাহীয়াই । এই অহা মটৰখন বাধি
কি আনিছে চোৱাই যাওক । মটৰখনৰ শৰৰ অজুমানত
বৰ বেগাই চলিছে । আছি পালেই হাত দাঙি বন্ধ ।
(লাল বাহাৰে হাত দাঙি মটৰ বাধে, ভিতৰপৰা অমৰ বাবু ওলাই
আহে ।)

অমৰ—(হাতৰোৰ কৰি) বাম বাম দাবোণা বাবু । আজি
অসময়ত দেখা উঠাতই ।

দাবোণা—বাম-বাম । আমাৰনো সময় অসময় কি আছে ।
জানৈই দেখোন । আমাৰ পুলিচ জীৱন দুখময় ।
ভোকে ভাগবেও আমাৰ কৰ্ত্তব্য পালন কৰিবই লাগিব ।
(নোট বুক মেলি লৈ) পিচে—আপোনাৰ গাড়ীৰ নম্বৰ
কিমান ? আৰু আপোনাৰ নাম কি ?

অমৰ—A S K. 136 । মোৰ নাম অমৰ জেন ।

দাবোণা—(নোট বুকত লিখি) ক'বপৰা আছিলে ।

অমৰ—গোৱালপাৰাৰ পৰা ।

দাবোণা—কলৈ যাব ?

অমৰ—তিনিচুকীয়ালৈ যাম । মোৰ পৰিবাৰৰ গা-লৰাৰ সময়
হৈছে । মই অহাকালি পুৱাই বিশেষ কাৰণত কলিকতালৈ
যাব লগা হোৱা গতিকে তেওঁৰ মাকৰ ঘৰতে থবলৈ
আহিছোঁ ।

দাবোণা—গাড়ীৰ ভিতৰত কিবা বস্তু আছে নে কি ?

অমৰ—একো নাঃ । এতিয়া পলম নকৰি আমাক যাবলৈ
অজুমাতি দিয়ক ।

দাবোগা—আপোনাৰ কাঁচ নিৰি ইয়াতে বাধি থৈ তো নোৱাৰোঁ ।

পিচে আপোনাৰ বাবুদলীক মটৰৰ ভিতৰৰ পৰা ওলাই
আহিবলৈ কওক । আমি মটৰ চেক কৰিম ।

অমৰ—চেক কৰে ? আপোনালোকে নৰিয়া মানুহজনীক গাবীৰ
পৰা নমাই কিয় মিছামিছিকৈ দিগদাৰিখন দিয়ে ।
মটৰখনো কিটো পাব ।

দাবোগা—অমৰ বাবু ! পুলিচসকল কৰ্ত্তব্যপৰায়ণ নহলে দেখ
চলিব জানো ? পুলিচসকলৰ কৰ্ত্তব্যতেই দেখব উন্নতি
অৱনতিৰ হোৱাৰ কাৰণ আমাৰ ওপৰতেই । আমাৰ
খুচিমতেই তো আপোনাৰ গাড়ী চেক কৰিবলৈ ওলোৱা
নাই—ওলাহুঁও ওপবিৱালাৰ ছকুম মতে । গোৱাল-
পাৰাৰ এচ, পিয়ে কোণ যোগে জনাইছে যে আজি
ৰাতি দুটা বজালৈকে যিমান গাড়ী যায় সকলোবিলাক
আমি চেক কৰিব লাগে । অৱশ্যে আমাক কাৰণ
জনোৱা নাই যদিও কিবা বেয়া বস্তু অহা বুলি মনে
ধৰে । লালবাহাদুৰ ! মেলা-মেলা কৰি থাকিলে
কি হব । এটা বাজি গ'ল—কাম আৰম্ভ কৰা ।

অমৰ—এবি দিয়ক দাবোগা বাবু ! মই একে' লগত বেয়া
বস্তু অনা নাই । মোক তেনেকুৱা বুলি নেভাবিব
চোন । গোৱালপাৰাত আপুনি থকাত মই কিবা
অসৎ ব্যৱসায় কৰা বুলি জানে নে ?

দাবোণা—বাজে কথা বাদ দিয়ক। আমাৰ কাম আমি
কৰিয়েই। ডিউটি ইজ ডিউটি। (মটবৰ কাষলৈ গৈ)
ভেঁৱাবীজা! বাহাজুৰক সহায় কৰা।

ভেঁৱাবী—(মটবৰ কাষলৈ গৈ) বাবুৱনী আপুনি নামি আহক।
কোনো ভয় নাই। স্বইচ্ছাই নাহিলে সন্ধান বোজাই
নেধাকিব। আহক—

(ছদ্মনেশী বাবুৱনী নামি আহোঁতে মূৰৰ ওপৰি পৰি যায়; লগে লগে
জৰ কৰে।)

ভেঁৱাবী—বব বাবু! দেখক বাবুৱনীৰ কি দীঘল দীঘল
গোঁক!

দাবোণা—তাক হেণ্ডকাপ দিয়া। হেৰ! তই দেহুৱালী মাজুহ
নহয় জানো? কিয় এই বেশ ধৰিছ। কোৰ নাম কি?

গোবিন—(ভেঁৱাবীয়ে হেণ্ডকাপ লগাই ধৰি থাকে) মোৰ নাম
গোবিন মুতিয়া। বজাৰত মুতিয়া কাম কৰিয়ে জীৱন
নিৰ্বাহ কৰোঁ। নিজৰ দেশত মোৰ মাটি নথকাত
অসমত কুলী বৃত্তি কৰি খাবৰ বিষ বহুবহো ওপৰ
হ'ল। বাবুজীয়ে বহু টকাৰ সোভ দেখুৱাই পেটত
এটা টোপোণা বান্ধি দি এই বেশ কৰাইছে। হুখীৰ
জীৱনৰ কোনো মূল্য নাই চৰকাৰ।

দাবোণা—অম্ম বাবু! আপোনাৰ পৰিবাৰৰ দেখো মাজ
বাটভেঁই ডেলিভাৰি সময় উপস্থিত হলেই বেতিয়া
খালচ কৰি কি সন্ধান চোৱাই যাওক। ডাক্তৰ

যেনিবা আজি আমিৱেই হলোঁ। বাহাজ্বৰ ! তাৰ
পেটত কিহৰ টোপোলা আনিছে উলিয়াই আনা।

অমৰ—(হাতত ধৰি) দাবোগা বাবু ! মাক কৰক আজিক
কাৰণে। (কাণৰ কাষত কিবা কয়) আপুনি বিশ্বাস
কৰক—নিশ্চয় দিম।

দাবোগা—(ঘোচা মাৰি দি) দুব হু অসং ব্যৱসায়ী। টকাৰ
লোভ দেখুৱাইছ বদমাইছ। তোৰ দৰে ব্যৱসায়ী
দেশৰ প্ৰধান শত্ৰু। কানীয়া সকলৰ কলা তেজ পি
খোৱা শত্ৰু। আজি কানি বৰবিত্ত দেশৰপৰা দুব
কৰিবৰ নিমিত্তে চৰকাৰে অভিযান চলোৱা কিমান
টকা মিছামিছিকৈ তোৰ দৰে অসং ব্যৱসায়ীবিলাকে
অথলে পেলাই দেশৰ অনিষ্ট সাধন কৰিছে। তোক
কোনো প্ৰকাৰে এবি দিব নোৱাৰোঁ। তোক এবি
দিলে মোৰ মহাপাপ হব।

অমৰ—তেনেহলে এবি নিদিয়ৈ ?

দাবোগা—নিৰ্দিষ্ট। তেৱাৰী ইয়াকো এবাৰেই ক'বা।

অমৰ—(এবাৰেই হৈ) দাবোগা বাবু ! আপুনি এবি নিদিলে
সঁচা, দেখিব সন্দেহ মই খালাছ হব পাবোনে
নোৱাৰোঁ। অমৰ এলাপেচা লোক নহয়—চৰকাৰক
চোকে চোকে পানী পিওৱা লোক।

লালবাহাজ্বৰ—ববাবু ! প্ৰসূতীয়ে বব কষ্ট পাইছে। সম্ভাৱ
বাহিব কবাই যাওক। (পেটৰ পৰা আকিঙৰ টোপোলা

খুলি আনি) হুই বুজিব কোশল দেখক । কি প্রকাৰে
কলীয়া ঠাকুবক বতন কৰি আনিছে ।

দাবোগা—সম্ভৱ কিমান হব ?

ডেহাবী কাচাকাছি আধামোণৰ কম নহব ।

দাবোগা—এতিয়া মটবত ইহঁতক উঠোৱা । মটব যয়ে আইভ
কৰি লৈ যাম । ঈশ্বৰে চিকাৰ ভালেই মিলালে ।
(আটাই কেইজন মটবত উঠি যায়)

দ্বিতীয় দৃষ্ট

খীৰ্ত্তো গাওঁ ।

(সময় মাজ ৰাতি, নতি মৰো আৰু গোলাপীয়ে বিছনাত লালকাল দি
শুই থাকে)

গোলাপী—(চক্ৰমকৈ উঠি) হেৰি ! সাঁৰ পাইছে নে নাই
শুনকচোন বাহিৰত ইমান কিহৰ গগুগোল হৈছে ।
উঠক উঠক । উঃ বাম ইমান টোপনি নে উঠক
উঠক । (গাত খৰি বহুৱাই দিয়ে ; আকৌ টোপনিৰ
জালত বাগৰি পৰে) এই কুন্তকৰ্ণটোৰ ইমানেই
টোপনি নে ? সেই কাৰণেই ইমান বুঢ়া বয়সলৈকে
কোনেও ভোৱালী দিয়া নাছিল । এতিয়া বুঢ়াই মোৰ
ওপৰত কিয় বাহাছৰী নকৰিব । এনেকুৱা আশেয়ে

জনা হলে কেতিয়াও বিয়াত নবহিলে। হেঁতেন।
সম্ভব সম্ভাসকলে এই আপদটোৰ লগত মোক ভাল
যোৱা কৰি দিলে। মেধিব ঘৰত ডকাইতি হোৱাত
ইমানবোৰ মানুহ দলেবলে যাৰ ধৰিছে, তথাপি এই-
টোক সাৰ পোৱাৰ পৰা নাই। মানুহেনো কি ভাবিব।
(আকৌ উঠাই দি) উঠক ডকাইত আহিছে।

মতি মহৰী—(টোপনিৰ জালত) ডকাইত আহিছে ? বহ—
পাৰণ্ড ডকাইত ! ক'ত পলাই সাৰিবি আজি।
(গোলাপীক হাতত ধৰে)

গোলাপী—কবে কি ? এইজনী দেখো মই। ডকাইত
মেধিব ঘৰতহে সোমাইছে বুলি শাস্তি-সেনাবিলাকে
কৈ ফুৰিছে। তিকতাৰ ওপৰত বৰ মতা দেখুৱালে
কি হব। আপুনিও সাজু হৈ যাওক ; নহলে ময়ে যাম।
বীৰেনহঁত এই মাজ দৌৰি গ'ল। বিং মাৰিলেই
বাৰ্টতে লগ ধৰিব পাৰিব। যাওক—

মতি—মেধিব ঘৰত ডকাইতি ? মোৰ ভয়ে লাগিছে। মই
দেখো এতিয়া একো কবই নোৱাৰা হৈ আহিছোঁ।
গোট্টেই গাটো জ্বৰ হুমাৰি ঘমাই আনিছে। মোক
অলপ বিচা—সুস্থিব হওঁ। (বিহুনাভ বহে)

গোলাপী—পুৰুষৰ বৰ সাহ। ডকাইত ধৰিবলৈ যাবলৈ কোৱাত
এতিয়া বেমাৰীৰ ভাণ্ড জুৰিছে। কি আপদ।
আপুনি শুই থাকক ময়ে ডকাইত ধৰিবলৈ যাওঁ গৈ।

মতি—(কথাদি) হেবা ! তুমি যাব নেলাগে—ময়ে যাম ।
 পিচে এই বাড়ি তোমাক অকলে এবি যাবলৈ টান
 পাটহৌ । নহলে এতিয়া নেযাওঁ দিহা, পুহাই যাম ।
 গোলাপী—আপোনাবো কথা । মোক কোনেও পলুহাই নিনিহে
 যাওক । সেয়া মহেনহঁতে আপোনাক মাতিব ধৰিছে ।
 মতি—এবা শুনিছোঁ । মই যাব, তুমি সান্নাথে থাকিবা দেই ।
 (প্রস্থান)

গোলাপী—যাওক । বুঢ়াৰ মোটল কম মৰম নহয় ?
 (আকৌ শোৱে)

—ঃ পট পৰিবৰ্তন :—

(বংলী মেথিক কেটজন মান ডকাইতে হাতে তৰিহে বাড়ি থাকে)

ধীৰসিং—জীৱনলৈ যদি মমতা আছে ক'ত তোৰ ধন ভাণ্ডাৰ ।
 নহলে দেখিছ এইটো কি । (পিন্ধুল দেখুৱায়)

মেধি—মোৰ জীৱন নেমাৰিবা । বাকচ খুলি যি পোৱা তাকে
 লৈ যোৱা, তথাপি জীৱন নেমাৰিবা ।

ধীৰসিং—জালাল উদ্দিন ! তাৰ চাৰি কাঠি লৈ বাকচৰ ভিতৰত
 ক'ত কি আছে তন্ন তন্নকৈ চোৱা ।

জালাল—(চাৰি নি এটি বাকচ খুলি কিছুমান দলিন পত্ৰ নি)
 বাকচৰ ভিতৰত সোণৰূপ কতো একো বাট ; যাত্ৰ
 এই বিলাকহে পোৱা হ'ল । ই দি ধৰণৰ বাকচ,
 নিশ্চয় টকা পৰচা কৰবাত সুতি থৈছে ।

ধীৰসিং—(দলিনবোৰ চাউ) এইখন দলিনত কিয় একো
লিখা নাই। কেৱল চহীটোহে আছে। ইয়াৰ কি কাৰণ ?

মেধি—নিলিখাৰ কাৰণ কিছুমান মাহুহে ততাতৈয়াকৈ টকা
ধাৰ কৰি পিচত লিখি দিম বুলি লৈ যায়। সেইটো
বিশ্বাসৰ ওপৰতেই নিৰ্ভৰ কৰি কাম কৰা হয়।

ধীৰসিং—তোমালোক সুতৰুৱা মহাজন সকলৰ কু-অভিপ্ৰায়
মোৰ বেচ আয়ত্ত কৰা আছে। কিছুদিনৰ পিচত
দলিনত একুণৰ ঠাইত পাঁচকুণ লিখি থৈ ধকুৱাৰ
পৰা টকা আদায় কৰিব। বিশ্বাসঘাতকহঁত দুখীয়াৰ
তেজ খাই এই প্ৰকাৰেই শোষণ কৰ। আজি
মোৰ মনত পৰিছে এদিন মোৰ পিতাকো এই প্ৰকাৰেই
শোষণ কৰা। আজি মোৰ মনত পৰিছে এদিন
মোৰ পিতায়ে এই প্ৰকাৰে দলিনত চহী কৰি টকা
নিয়াত পাঁচকুণ টকা বেছি লিখি সুতে মূলে টকা
আদায় কৰিবৰ চেষ্টা কৰে। অৱশেষত মেদ বোৱা
দলিনৰ টকাৰ সুতৰ বাবদ মোৰ পৰা চক্ৰান্ত কৰি
দহটি টকা ডকাইতি কৰি কাটি লয়। সেই দিনৰ
পৰাই মহাজনে মোৰ জীৱন নষ্ট কৰি পেলাইছে।
সেই মহাজনৰ ওপৰত এতিয়াও প্ৰতিশোধ লব নোৱাৰি
হিংসাৰ জুই মোৰ অন্তৰত দগদগটক জ্বলি আছে।
সি মোৰ ভয়তে ডাৰ সঁকলো সম্পত্তি কোনো এটি
অমুঠানত উইল কৰি দি পলাই ফুৰিছে। ক'ত

পলাই মাৰিব ? তাৰ ওপৰত প্ৰতিশোধ লম্বেই লম ।
(মলিনবোৰ ছিৰি পেলায়) এতিয়া ক ভোৰ ধন
সোণবোৰ ক'ত লুকুৱাই ৰাখিছ ।

মেধি—বিশ্বাস কৰা—মোৰ টকা পয়চা সমূলি হাতত নাই ।
যি অলপ আছিল সকলোবোৰ ধৰুৱাৰ হাততেই আছে ।
(ভিতৰত লৰা ছোৱালীৰ কান্দোন শুনি) হেবো
নিৰ্ভুৰ ডকাইতহঁত ! যিমান অত্যাচাৰ কৰ মোৰ
ওপৰতে কৰ । মোৰ লৰা ছোৱালীৰ ওপৰত অত্যাচাৰ
কৰিলে হাতৰ বান্ধ সুলকি যাব । কোন ক'ত আছে
বন্ধা কৰা—বন্ধা কৰা—ডকাইত—ডকাইত ।

মোহন—বন্ধা কৰিব এই পিন্ডলেই ! (পিন্ডল মাৰি) হাঃ
হাঃ হাঃ ।

মেধি—(চলি পৰি) উঃ মৰিলো ! কোন ক'ত আছে মোৰ
লৰা তিকতাক বন্ধা কৰা নহলে ডকাইতৰ হাতত
লাঞ্ছিত হব ।

মোহন—চাবমেন জালাল । ভোমালোক ভিতৰলৈ গৈ বত
যি পোৱা সকলো বাহিৰ কৰা । বাহিৰত মানুহৰ
মাত শুনা গৈছে ।

[কেইজনমান ডকাইত ভিতৰলৈ যায় আনকালে বীৰেনহঁতৰ
ঘলটি সোমাই আহি ডকাইত দলক জব্ব কৰে, উত্তৰপক্ষৰ মানুহ
খণ্ডবুৰু হয় । ভিতৰতো বহুটক ১৫-১৫ লাখি পৰে আৰু পিন্ডলৰ
পৰা বনাই বনাই হকৈল ধৰে । অন্তৰ্বেত বীৰেনহঁতে নিজে নিজেই
পিন্ডল মাৰি চলি পৰে বাকী ডকাইত বিলাক বাকী হয়]

মোহন—চব্দাৰ—চব্দাৰ ! কি কবিল। নিজে নিজেই বুকুত
গুলী কৰি ঢলি পৰিল।

ধীৰসিং—(বীৰেনে ধৰি থাকে) এৰা আশ্বৰ্ষ্য কৰিব
নোৱাৰিয়ে সেই কাম কৰিলে—বেজাৰ নেপাৰ। হেৰা ?
তুমি মোক ধৰি থাকিব নেজাগে মই পলাই যাব
নোৱাৰোঁ। মোৰ শৰীৰ ক্ৰমান্বয়ে দুৰ্বল হৈ আহিছে।
উঃ মোৰ প্ৰতিহিংসা পূৰণ কৰিব নোৱাৰিলে—বলী
ভোৰেই জয় হ'ল।

বীৰেন—(আচৰিত হৈ) তুমি কোন বলীৰ কথা কৈছা ?

ধীৰসিং—তুমি সেইবোৰ কি বুজিবা। মোৰ পিতাৰ সৰ্ব্বস্ব লুটি
নিয়া বলী মহাজনৰ কথা কৈছে। সিয়ে মোক ডকাইতি
কৰাব লিকাই আজিৰ এই ঘটনাৰ সৃষ্টি কৰাইছে।

বীৰেন—উঃ—নিজৰ ভৰিত নিজেই কুঠাৰামাত কৰিলে।
তই বীৰেন নহ'ল নে ?

ধীৰসিং—এৰা—বীৰেন। মোৰ নামেই বীৰেন।

বীৰেন—(কান্দি) উঃ ভাইমোৰ ভোক বচাব নোৱাৰিলে।
ময়ে ভোৰ বৈবী হলে। বীৰেন। মোক তই চিনি
পাটছ নে ? ভোৰ ককাইদেৱ বীৰেন।

ধীৰসিং—(সাৱটি) ককাইদেউ—ককাইদেউ। মোৰ সকলো
দোষ ক্ষমা কৰিব। মৰিবৰ সময়ত যে আপোনাৰ
লগত এনে মধুৰ মিলন হ'ব ভাবিয়ে পোৱা নাছিলে।
পিতা—বাইদেউহঁত ভালৈ আছেন ? মহাজন কত ?

বীবেন—বীবেন ! তই বেছি কথা নকবিতোন—বুকুবে ববকৈ-
তেজ ওলাব ধৰিছে । আমাৰ সকলোবে ভাৰ্ণ ।
মহাজনৰ যে কথা কৈছা তেওঁৰ পত্ন মনোভাববোৰ
স্মৃতি দূৰ কৰি ময়ে মাহুহ কৰাইছোঁ । হোক এটি
আনন্দৰ বাতৰি দিওঁ—তই মুখী হবি । মহাজনক
সকলো সম্পত্তি আমাৰ সম্ভৱত উঠল কৰি দিছে আৰু
তেওঁৰ ছোৱালী জনী ময়ে বিয়া কৰাইছোঁ ।

(দাবোগাসহ কেইজন মান চিপাঠীৰ প্ৰবেশ)

দাবোগা—বীবেন ! তোমাৰ বীৰত্বৰ আমি শলাগ লৈছোঁ ।
তোমাৰ বুদ্ধি কোশলতেই এই বিবাহটো ডকাইতৰ দলটি
ধৰা পবিল । তুমি দেখা কান্দিব ধৰিছা—তোমাৰ
আকৌ কি হ'ল ?

বীবেন—(কান্দি) দাবোগাবাবু ! ইয়ে ভাই বীবেন ।
পোন্ধৰ বছৰ বয়সতেই নিকৰ্দ্দেশ হৈছিল আজি-
ময়ে ভাব এই দশা কৰাইছোঁ ।

দাবোগা—তোমাৰ ভাই—কি আচৰিত কথা । এই বকম
শোক কৰি থাকিলে কি হব । সোনকালে হাম্পতাললৈ
স্থানান্তৰ কৰাৰহে দৰ্কাৰ কি জানি ভালেই হয় । চিপাঠী-
সকল ! আহত ব্যক্তিসকলক মটবত ভৰাই হাম্পা-
তাললৈ লৈ যল । বীবেন উঠা—হুখ কৰিলে কি হব ।

(আহতসকলক ভিতৰলৈ দ্ৰাঙি নিয়ে গিচে গিচে আটাই কেইজন
সোমাই যায়)

ভূতীশ্ব দৃশ্য

চিভিল ইম্পাতাল

এটি কোঠাত অজ্ঞান অবস্থাত বীৰেন শুই থাকে কাষত 'নাৰ্চে ঔষধ
খুৱাই আলপৈচান ধৰি থাকে, মৃত বীৰেনে খিচি থাকে)

চিভিল চাৰ্জিনৰ প্ৰবেশ

চিভিল চাৰ্জিন—বোগীৰ অৱস্থা কি বকম । (বুকুৰ বেণ্ড
খুলি চাই)

নাৰ্চ—চাব ! একো বুজিবই পৰা নাই । এতিয়া কিছু সময়ৰ
পৰা নিটাল মাৰি আছে ।

চিভিল চাৰ্জিন—অপাবেচন ঠিক ভাবে কৰা হৈছে যেতিয়া
ভালৰ ফালেই আহিব যেন পাওঁ । (স্তোহিস্থোপৰে
চাব ধৰে) কোনো ভয় নাই । আজিৰ দিনটোৱে
চীনৰ ভিতৰত আছে । বাহিৰত ইমান মানুহৰ ভীৰ
কিয় ?

বীৰেন—বোগীক চাবলৈ আহিছে চাব ।

চিঃ চাৰ্জিন—বোগীক চাবলৈ ? এওঁতো মহত্মা গান্ধী নহয়—
ডকাইতহে । ডকাইতৰ প্ৰতিও মানুহৰ ইমান মৰম নে ?

বীৰেন—তেওঁ হ'ব পাৰে ডকাইত—কিন্তু মোৰ ভাই ।

চিঃ চাৰ্জিন—তোমাৰ ভাই ? তুমিয়েই সেই বিৰাট ডকাইতৰ
দলটি ধৰা নাই জানো ?

বীবেন—হয়—মোৰ পৰিচালনাতে সেই দলটি ধৰা পৰি বীবেনৰ লগত নাটকোৱা ভাবে পৰিচয় হোৱাত আজি এই দৃষ্টৰ অৱতাবণা হৈছে । বীবেনৰ সেই বিৰাট দলটিৰ চমু বিবৰণ আজিৰ দৈনিক কাগজত প্ৰকাশ পাইছে । সকলো কাহিনী তাতেই পঢ়ি পাব ।

চি: চাৰ্জেন—এবা—কাগজত উঠিছে । মই হেডিংটোহে পঢ়িছিলোঁ । বাকী খিনিও আজৰি সময়ত পঢ়িব লাগিব । পিচে—গল্পগোলা কবিব নিদিব । কোনোৱে চাব খুজিলে হাই উকমি নোহোৱাকৈ চাবলৈ দিব । যদি বোগীৰ অৱস্থা আৰোগ্যৰ ফালে ঘূৰি আহে আকৌ বাৰ বজাত এবাৰ চাই যামহি ।

(চি: চাৰ্জেনে আন বোগী বোৰক এজন এজন চাই বাৰলৈ ধৰে, পিচে পিচে নাচৰনীয়ে ঔষধ খুৱাই বাৰ)

বীবেন—(উশাহ টানি) ককাটদেউ ! মই নেবাৰ্টো—হুণ নকৰিব । মোৰ অন্তৰত বহু কথাই সোমাই আছিল প্ৰকাশ কৰিবৰ শক্তি নাষ্টকিয়া হৈছে । মাথোঁ যাবৰ সময়ত টোৱাকৈ কৈ যাওঁ বিবিলাক ডকাইত বন্দী হৈছে—সিহঁতক মুক্ত কৰি আপোনাৰ সজ্ঞত অনুমুৱাই লৈ মাফ কৰি লব । আক শহুৰদেউক ক্ষমা প্ৰাৰ্থনা কৰা বুলি জনাব । পিতা আহি পালে নে ? পিতা—পিতা !

(বেগ্নেবে সনাতনৰ গিচে গিচে আবতি, সাবদী, ভক্ত, আৰু বদী
মহাভনৰ প্ৰবেশ)

সনাতন—ক'ত ক'ত মোৰ বাপা ।

বীৰেন—পিতা ? আপুনি লাহে লাহে কথা কব । এই
জনেই ধীৰেন । তাক চিনি পোৱাই কঠিন হৈ পৰিছে ।

সনাতন— (সাবটি ধৰি) ধীৰেন ধীৰেন বোপামোৰ । মোক
এই বুঢ়া কালত তই এই দৃষ্ট দেখুৱাবলৈহে আহিছিলি ।

(কান্দে)

আবতি— (সাবটি ধৰি) ভাইটি মোৰ । তই মোক চিনিব
পৰা নাট । মই তোৰ বাইদেৱেৰা । সেইজনী চকুলো
টুকি থকা তোমাৰ বৌৱেৰা । এই জন তোমাৰ ভিনৌহি
দেউ আৰু সৌজন তোমাৰ শহুৰ দেৱেৰা । (প্ৰত্যেক-
কে পৰিচয় কৰি দিয়ে) আমি প্ৰত্যেকেই তোৰ
কাৰণে শোকত অস্থিৰ হৈছোঁ । এবাৰ আমাক
মাত দে ভাট ।

ধীৰেন— (সকলোকে নমস্কাৰ জনাই) মোৰ নমস্কাৰ আপোনা-
লোকে গ্ৰহণ কৰিব । এতিয়া মই কথা কব নোৱাৰা
হৈ আহিছোঁ । মাক কহিব ।

বীৰেন—বাইদেউ । বোগীক বেছি কথা সুধিবলৈ ডাক্তৰে
বাবে বাবে মানা কৰি গৈছে—হঠাতে হাট কেইল হৈ
যাব পাৰে । অলপ মনে মনে থাকক ।

(এজন ডাক্তার প্রবেশ)

ডাক্তার—আপোনালোককে গণ্ডোগোল কৰি আন বোগীবোৰক
বেজাৰ দিছে কিয় ? অসুখ কৰি আপোনালোক
বাহিৰলৈ ওলাই যাওঁক । ডাক্তৰ চাহাবে দেখিলে
আমাকে বেয়া বুলিব ।

বীৰেন—পিতা ! ভগৱানে যি কৰে তাকে কৰিব । আপো-
নালোক আটাই কেইজন ওলাই যাওঁক—এওঁলোকে
বেয়া পায় ।

সনাতন—(বীৰেনক মূৰত ধৰি) বাণা ! আমি যাওঁ । মই
ভগৱানক প্ৰাৰ্থনা জনাওঁ যে যাতে সোনকালে তই
আবোগ্য লাভ কৰ । আহা আইহঁত আহা ।
(সনাতনৰ পিচে পিচে চকুলো মচি আটাই কেইজন
ওলাই যায়)

ডাক্তৰ—(বুকুৰ বেণ্ডজ খুলি চাই) ঔষধ এবাৰ খাইছে নহয় ।

বীৰেন—হয় এবাৰ খাইছে ।

ডাক্তৰ—বোগী এতিয়া শান্ত হৈছে । আপুনি ইচ্ছা কৰিলে
বাহিৰৰ পৰা এপাক সুবি আহিব পাৰে ।

বীৰেন—তয় বৰ আমনি লাগিছে । এবাৰ ফুৰিয়ে আহোঁ নৈ ।
অলপ বোগীলৈ চকু বাধি থাকিব । (সোমাই যায়)
ডাক্তৰে আন বোগী বোৰক চাবলৈ ধৰে, বোগীৰ চিকিৎসা
বাৰৰ দূৰৰ পৰাই শুনা যায়)

—+—+—

৪র্থ দৃশ্য

শীতলী গাঁৱৰ পুথিভঁৰাল

(কথা-বতৰা কবি সনাতন আৰু বলী মহাভনে কাগজ-পত্ৰ চাই থাকে)

বলী—বিয়ে ! আজি বছৰদিনৰপৰাই আপোনাক লক্ষ্য কৰিছোঁ—

আগেয়ে আপুনি কিতাপ-পত্ৰ পঢ়াত যিমান মনোযোগ দি পঢ়িছিল আজিকালি সিমানে নিদিয়ে । মন মাৰি থকাই দেখা পোৱা যায় । যি হবৰ হৈ গৈছে, তাক পুনৰাই সোধিবলৈ কবি শব্দৰ কল্প নকৰিব । সি আপোনাৰ ভাগ্যৰ নাছিল গতিকেহে আপোনাক এৰি গুচি গ'ল ।

সনাতন—(চকুলো টুকি) বিয়ে ! মনে প্ৰবোধ নেমানে ।

কোন বাপেকে কাগজময়ীয়া বেটাৰ অবিভনে জীয়াই থাকিব পাৰে । সকতে সি নিকদ্দেশ হৈছিল তাৰ প্ৰতি মায়া-কায়া একেবাবে পাহৰি পেলাইছিলে । সি যে মোক বুঢ়াকালত দেখা দি ইমান জ্বালা দি যাক ভাবিয়ে পোৱা নাছিলে । তাৰ গুণৰ কথা মনত পৰিলে মোৰ অস্তৰ কাটি যায় । সেউবিলাক ভাবি ভাবিয়ে বলিগাৰ লেখীয়াই হব লগা হৈছে ।

ক'ত থাকিম—ক'লৈ যাম বিয়ে ? (কান্দে)

বলী—আপুনি কৰে কি—কৰে কি ? আজিও কান্দাতে আছে নে ? আপুনি জানি গুৰিও কিয় ইমান অৰ্ধৰ্থা হয় ।

স্নাতকন দেখো হাতখপবাই নেবে—ভাতনো কি কৈছে ?
 এঁতয়া। সেই কথন হলে সেই চিন্তা একেবারে পবিত্যাপ
 কবক । আপোনার লবা এজন গৈছে যদিও কিমান
 জন ধোবেন পাইছে ভাবি চাওকচোন । ধোবেনব অঙ্ক-
 বোধ মতে আটাইবিলাক ডকাইতক আমার সজাই মুক্ত
 কবি আনি সিহঁতব দাবাই ধীর'তীত খেতি কবি কিমান
 উন্নতি হৈছে ভাবি চাওকচোন ; সিহঁত প্রত্যেকজনেই
 আপোনাৰেই লবা ।

স্নাতকন—এবা—সেই দলটি খেতিত লাগিবব পৰা বব উন্নতি
 হৈছে । সিহঁতব পবিত্রমবপবাই টেক্টব ছুখন আক
 পানৌ সিঁচা মিচিনটো কিনি আনি দিবব পবা খেতিব
 অন্যকপ দেখুটাইছে । বিট্টে ! মাহুহ চিনিপোতা বব
 টান । সেই মোহন সিং আক জালালউদ্দিনব বুদ্ধি কোশ-
 লৰ কথা ভাবি আচৰিতেই হওঁ—কি এহবিলাকত পকি
 সিহঁত ডকাইতি হৈছিল ? সিহঁতব পিত্তাও কম নহয়—
 কিবা বোলে ইজিনীয়াৰিং পাছ ।

বলী—বিজ্ঞা থকাব কাৰণেই তো ইমান উন্নতি কবিব পাবিছে ।
 সিহঁতে টেক্টব চলাই ফালবোতা দেখিলে চাই থাকিবক
 মন যায় । ভোক পিয়াহৰ কথা সমূলি মনত নপবে ।
 হেবা মহেশ ! সেইখন আজিব কাগজ নে ?

[হাতত কাগজ লৈ মেঘৰ প্ৰবেশ]

মেঘৰ—হয়—আজিৰ কাগজ । পিচে আজি ভাল খবৰ এটি
প্ৰকাশ পাইছে ।

সনাডন—কি খবৰ বাপা ।

মেঘৰ—সেইযে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ প্ৰদৰ্শনীলৈ আমি ইয়াৰপৰা
কেইবিধমান বস্তু পঠাইছিলোঁ—তাৰ তিনিটা বিবৰণে
ভাৰতৰ ভিতৰত প্ৰথম স্থান অধিকাৰ কৰিছে । প্ৰথম
পৃষ্ঠাতে ডাঙৰ ডাঙৰ আখৰেৰে কাগজখনত লিখিছে
পঢ়ক ।

বলী—(কাগজ পঢ়ি)

অসমৰ ঐতিহ্যকৰ কৃতিত্ব
তিনিটা বিশ্বস্ত প্ৰথমস্থান অধিকাৰ

নতুন দিল্লী ৩০ ছেপ্টেম্বৰ—ভাৰত চৰকাৰ প্ৰদৰ্শ-
নীলৈ অসমৰ খোঁৰীতী গাঁৱৰ ঐতিহ্যকসকলে পঠোৱা
বস্তু কেইপদৰ ভিতৰত প্ৰথমস্থান অধিকাৰ কৰা বস্তু
হৈছে—(১) এটি ডাঙৰ বজ্জাকৰি (২) এখন কাঁহৰ
শৰাই (৩) এযোৰা এৰিয়াৰ কাপোৰ প্ৰত্যেকটি পুৰ-
স্কাৰৰ মূল্য এহেজাৰ টকা । অসম চৰকাৰৰ জৰীয়ে
পুৰস্কাৰ বিতৰণ কৰা হ'ব ।

(পি-টি-আই)

বৈয়ে । তুলিলে । আজিৰ সন্মান আনন্দ আৰু কেতিয়াবা
পাবনে ? হৈ যে এতিয়া ক'ত আছে । ম নিজেই

কব নোৱাৰোঁ। কোনে জানিছিল খীৰ'তী বিজাৰ্ত্ত যে,
এখন আদৰ্শ গাঁৱত পৰিণত হ'ব। আজি অসমৰ খেতিয়ক-
সকলে হয়গুৰি আদৰ্শ লবলৈ বাটচাই আছে। আমাৰ
আদৰ্শ বিলাৰ পাৰিলেহে খেতিয়ক ৰাইজৰ উন্নতি হ'ব।
সনাতন—বিঠৈ। মোকো এবাৰ কাগজখন পঢ়ি চাবলৈ দিয়কচোন
ময়ো এবাৰ চকুফুৰাট উপভোগ কৰোঁ।

(কাগজ লৈ বিতচকু গিদ্ধি পাতিব ধৰে)

মহেশ—মহাজন। আপোনালোকে কি কয় কব নোৱাৰোঁ—
মোৰ মতে আজি আমি দেশ বিদেশত সুনাম পাইছোঁ—
একমাত্ৰ বোম্বেনৰ নেতৃত্বৰ কাৰণে। তেওঁ যে অকল
খেতি-বাতিতেই মনোযোগ দিছে এনে নহয়—প্ৰত্যেক
ডাঙৰ সৰু কথাতেই চোকা নজৰ ৰাখি কাম কৰাতহে
ইমান আগবাঢ়িব পাৰিছোঁ। আজি অসমত কিয় গোটেই
ভাৰততো চৰকাৰক আশা নকৰাকৈ কোনো অহুঠানে
ইমান উন্নতি কৰিব পৰা নাই। সমবায় হিচাবে কাম
কৰি আমিয়েই জয়ী হ'ব পাৰিছোঁ। বাস্তবিকৈ দেশৰ
উন্নতি কৰিব খুজিলে সমবায় হিচাবেহে কাম কৰিব
লাগিব। আজি আমি সেটমতে অগ্ৰসৰ হোৱাত
যাতায়তৰ কাৰণে আলি পদূলি পানৌৰ কাৰণে নাদ
পুখুৰী, বেমাৰ আত্মাৰ কাৰণে ডাঙৰখানা, আৰু
লৰা-ছোৱালীৰ শিক্ষাৰ কাৰণে স্কুল আদি কোনো
অভাব অভিযোগ নোহোৱাকৈ পাতিব পাৰিছোঁ।

সনাতন—(কাগজ পঢ়িবলৈ এৰি) এৰা বাপা ! আমি ইয়াত গাইঙটীয়াটক খেতি কৰা হলে ইমান উন্নতি কৰিব নোৱাৰিলোহেঁতেন । আজি আমাৰ একতাৰ কাৰণেই খৰভৌৰ কি অপকণ সৌন্দৰ্য্য হৈছে । আমি ভগৱানক খাটে। যাতে বাচাইঁতৰ মতি গতি সদাই একে হিচাবে থাকি উন্নতি কৰিব পাৰে ।

বলী—মহেশ ! আজিৰ এই খবৰটো বোবেনহঁতে পাইছে নে নাই ।

মহেশ—সিহঁতে আগধৰিয়েই পাইছে । এই খবৰটি মতি আৰু গোলাপীয়ে পোৱাত সিহঁতৰ আনন্দৰ সীমা নোহোৱা হৈছে ।

বলী—এৰা সিহঁতক মিলন কৰি দিয়াৰ পৰা বৰ স্তুতি দেখা গৈছে । মতিৰ বয়স কিছু ভাটা দিয়াত মোৰ ভয়ে হৈছিল—কি জানি গোলাপীয়ে তাক এৰিয়ে দিয়ে ।

সনাতন—সিহঁতৰ মিল হৈছে যেতিয়া সুখতেই থকা যেন অনুমান হয় । বিয়ে ! গৌ ডেকা গাভৰুহঁত জাব পাতি আহিব ধৰিছে—কিবা আকৌ নতুন খবৰ পাওঁ নে কি ?

বলী—(ডেকা গাভৰুহঁতৰ প্ৰবেশ) আহা আহা বাপাইঁত ! আহা আইহঁত ! বৰ আনন্দ কৰি আহিছা দেখো ? কিবা আৰু নতুন খবৰ পালা ? যদি পাইছা ধীবে স্তম্ভিষে বহি কোৱাছোন । (সকলো বহে)

সাবলী—(সুবৰ ওৰণি টানি লৈ) পিতা । আমাৰ আনন্দৰ
বতৰা জৰাবলৈহে আপোনালোকৰ কাষ চাপি আহিছো ।
কাগজত সকলো খবৰ পঢ়িছেই ভাষোপৰিও আৰু
এটি খবৰ আমাৰ চৰকাৰে জনাইছে । আমাৰ আন্দোলন
চৰকাৰে মানি লৈছে । এইখন চৰকাৰৰ পৰা অহা
চিঠি । কি লিখিছে পঢ়ি চাওক ।

বলী—(চিঠি খুলি) এহ চিঠিখন ইংৰাজভাষাত লিখিছে ।
বাপা বীৰেন ! চিঠিখন আমাক অসমীয়াতে পুনোৱা ।

বীৰেন—আমি স্বাধীনতা পাবৰ বহুদিনেই হৈ গ'ল—উধাপিও
অসমৰ ৰাষ্ট্ৰ ভাষা অসমীয়া বুলি মানি লবলৈ টান
পাইছে । তাৰ ফল স্বৰূপে ইংৰাজী ভাষাতেই
দেশৰ সকলো কাম চলিব লগা হৈছে । চৰকাৰে
আমাৰ ভাষাটো কিয় মানি লবলৈ টান পাইছে একো
বুজিব পৰা নাই । তেওঁলোক জানে অসমীয়া নহয়
আমাৰ গণভোটৰ দ্বাৰাই তেওঁলোক জয়ী হৈ চৰকাৰ
গঠন কৰা নাই জানো ? তেওঁলোকৰ ভুল আমি়েই
দেখুৱাব লাগিব ।

আজি চাহেব—এৰা—আমাৰ অসমীয়াৰ কাৰণে এইটো বৰ
বেয়া কথা হৈ আছে । এতিয়া চিঠিৰ সাৰমৰ্ম্ম কথা
খিনি অনুবাদ কৰি কৈ তেওঁলোকক আনন্দ দিয়া ।

বীৰেন—অসম চৰকাৰে চিঠিত জনাইছে যে আমি খাৰতীত তলে
তলে ইমান উন্নতি কৰা কৰা গমেই পোৱা নছিল । তেওঁ-

লোকে আমাক ইমান দিনে আন্দোলন কাৰি কিবা
 এটি দল বুলিহে ভাবি আছিল। আমি হাতে কাঠমই
 সকলো বিষয়তে চৰকাৰক দেখুৱাব পৰাত তাৰ বাবে
 শলাগৰ শব্দাই আগবঢ়াইছে। অহা গণৰাজ্য দিবসৰ
 পৰাই যি জাতীয় পতাকাৰ তলত দেশ স্বাধীনতাৰ
 কাৰণে সজ্জা কৰি হাজাৰ হাজাৰ শহীদে জীৱন
 আহুতি দিছিল সেই পৱিত্ৰ দিনৰ পৰাই ত্ৰিবজ্জ
 পতাকাৰ তলতে চৰকাৰে পৰীক্ষা মূলক হিচাবে কেন্দ্ৰী-
 য়ৰ নিৰ্দেশ মতে জমিদাৰী উচ্ছেদ কৰি প্ৰকৃত
 খেতিয়কৰ হাতত দেশৰ মাটি অৰ্পণ কৰিবলৈ ওলাইছে।
 আৰু লিখিছে যে সেই দিনাই আমাৰ বিজাৰ্ত পৰি-
 দৰ্শন কৰি কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ পঠোৱা পুৰস্কাৰ আৰু বেজ
 আমাক বিতৰণ কৰি দিব। আজি আমাৰ মনগ্ৰাণ
 নাচি উঠিছে—ইমান দিনৰ আমাৰ আন্দোলন ফল-
 বতী হোৱাত।

মতি মহৰী—বীৰেন ! মই আনন্দত থাকিব নোৱাৰি একাঁকি
 বিহু মাৰিবৰ মন গৈছে। একাঁকি গাওঁ বেজাৰ নেপাবা—

“অতি চেনেহৰে মূগাবে মহৰা

অতি চেনেহৰে মাকে

তাতোকই চেনেহৰ বহাগৰ বিহুটি

নেপাতি কেনেকৈ থাকে।”

(নাচিবলৈ ধবে গোলাপীয়েও নাচি একাকি সুব লগাই গায়)

গোলাপী— “চিৰিণ চিৰিণ কবি কাণোৰ ধুই আছিলে।

চিৰি লুইতলৈ চাই

চিৰি লুইততে কিৰিলি মাৰিলে

চেনাই নাহে মেলি যায় ।

নৈবে সিগাবে নাৰায়ণ শিমলু

থিয়টৈহে নেদেখোঁ পৰা

তোবে মোবে ভিন পৰ দেদেখোঁ

সিদিনা বিহুবে পৰা ।’

(আটাই বিলাকে হাঁহিবলৈ ধবে)

আলি চাহেব—হৈছে হৈছে—তইতে দেখো বিহু পাতিলিয়েই ।

এইটো তো বহাগৰ মাহ নহয় । আনন্দ কৰিব এৰ ।

আনন্দ কৰিবব বহুদিন আছে । পিচে আমাৰ নতুন

গাঁৱলৈ বন্ধীসকল, উচ্চ বিদ্যালয়সকল আহি মিটিং

কৰিব যেতিয়া তাৰ বিষয় আলোচনা কৰাটো ভাল

যেন দেখো যাতে সময়ত লাজত পৰিব লগা নহয় ।

মহাজনে কি কয় ।

বলী—এৰা—মিটিংখন বিয়াট হবই যেন ভাবিছোঁ ।

সনাতন—নহয়ব কোনো কাৰণ নাই । আমাৰ এইখন

মিটিঙলৈ অসমৰ সকলো ঠাইৰ পৰা মানুহ আহিব ।

দুবৰ মানুহৰ কাৰণে থকা-মেলা খোৱা লোৱাৰ সকলো

দিহা কৰি ৰাখিবা ।

আলিচাহেব—আমাৰ সমাজৰ মাজত আপোনালোক তুচ্ছনেই
বয়োবৃদ্ধ। মাজে সময়ে আমাক উপদেশ দি থাকিব।

সনাতন—তোমালোক ইমানবিলাক ডেকা থাকোতেই আমি
উপদেশ দিব লগা হলো নে ?

আলিচাহেব—কিবা কয় নহয় “বুঢ়াৰ কথা শুননা ডেকা,
বাটত পৰি কিয় কেকা”

সনাতন—অৱশ্যে সঁচা। মানামানিত চলিলেহে সকলো কাম
সিদ্ধ হয়। তোমালোকে এক কাজ কৰা, যাতে
মিটিংখন সূচাকৰূপে পৰিচালনা হয় তাৰ বাবে এখন
কাৰ্য্যকৰী সমিতি গঠন কৰি কেইজন মানক তাৰ
দিয়াৰ বিশেষ দৰ্কাৰ। কি কয় বিয়ে ?

বলী—এবা—ভেনে কবিলেহে প্ৰত্যেকৰে গাত চেতনা আছে।

আলি চাহেব—বীবেন। আজি গধূলিতেই সকলো বাইজ
ইয়াতে বহি আলোচনা কৰিব লাগিব। আলোচনা
কবোতে যদি অলপ বাতিও হয় কোনো কথা নাই—
কালিলৈ পূৰ্ণিমাৰ হালখতি আছে।

বীবেন—ভালেই হৈছে। এতিয়া যাওঁ বলক। ভাত আঞ্জা
হৈছে; বান্ধনিয়ে বেজাৰ কৰিব।

আলিচাহেব—এবা—। ভেনেহলে বাইজ উঠক।

(বিয়টৈ ধাব ধৰে)

পঞ্চম দৃশ্য

(খর্বীভীত বিবীট বাজহরা সভা)

[সভা মণ্ডপৰ কাষত এখন জাতীয় পতাকা উত্তোলন কৰিবলৈ
চৰকাৰী বেচৰকাৰী সকলো বাইজ থিয়হৈ থাকে, কৰবোৰে
“বন্দেমাতৰম” গীতটি গায় । গীত শেষ হোৱাৰ
লগে লগে মুখ্য মন্ত্ৰীয়ে পতাকা উত্তোলন কৰে ।
বাইজে জাতীয় পতাকাত অভিবাদন
জনাই জয়ধ্বনি কৰি সভা মণ্ডপৰ
ফালে আঁঠি নিজৰ নিজৰ
আঙ্গুলত বহে ।]

আলি চাহেব—(থিয় হৈ) মই উত্থাপন কৰোঁ আজিৰ সভাত
মাননীয় মুখ্য মন্ত্ৰীদেৱে সভাপতিত্ব কৰি বাইজক
আহ্বান দিয়ে যেন । (হাত-তালি দিয়ে)

ভাৰ্জ—(থিয় হৈ) উক্ত প্ৰস্তাৱটি মই সাদৰে সমৰ্থন কৰিলোঁ ।
(হাত-তালি)

মুখ্যমন্ত্ৰী—(থিয় হৈ) আপোনালোকে মোৰ প্ৰতি যি সন্মান
আগবঢ়াইছে তাৰ প্ৰতি মই অসীম ধন্যবাদ আগবঢ়াই
কৃতজ্ঞতা জনাইছোঁ । বাইজৰ আবেশজনমে আজিৰ
সভাৰ কাৰ্য্য চলিবলৈ মই আগবাঢ়িলোঁ ।

(হাত-তালি দিয়ে, এজনী ছোৱালীয়ে গীত গাই বাণ্য বাদ্য কৰে)

গীত

দেশৰ মাটিৰ ফুল

আনিছো বুটলি

লোৱাহে মালা ধাৰি,

পূবেকণোদয়ৰ

নতুন পোহৰ

হল আজি সাম্য শাস্তি ।

(গীত শেষ হোৱাত হাততালি দিয়ে)

সভাপতি—(থিয় হৈ) কাৰ্য্য বিবৰণী চাই) এতিয়া সভাৰ
কাৰ্য্য আৰম্ভ কৰা হ'ল । ন্যায়-প্ৰচাৰিণী সম্বন্ধ
সভাপতিৰ শলাগৰ শৰাই আৰু কাৰ্য্য বিবৰণী পাঠ ।

বীৰেন—(থিয় হৈ) বাইজসকল । জয় জয়তে আজি আমি
দেশৰ কৰ্ণধাৰসকলক আমাৰ মাজত পাই সম্বন্ধ
ভৰফৰগৰাই শলাগৰ শৰাই আগবঢ়োৱা হ'ল ।
আমি আশা কৰোঁ। তেওঁলোকে সদায় চুখীয়া বাইজৰ
হিত কাম কৰি দেশ প্ৰগতিৰ পথত আগবঢ়াই নিব ।
(এখন লিখিত কাগজ উলিয়াই পাঠ কৰিবলৈ ধৰে)
আমাক এই “ন্যায় প্ৰচাৰিণী সম্বন্ধ” ১৯২১ চনতে
দেশবন্দী আলি চাহেবৰ নেতৃত্বত স্থাপন কৰা হয় ।
এই সম্বন্ধৰ মুখ্য উদ্দেশ্য (১) গাৱঁলীয়া বাইজ ঐক্য-
ভাৱে মিলি জু লি থাকি কাম কৰা । (২) আমাক

সমাজৰ, চৰকাৰৰ কুসংস্কাৰবোৰ দেখুৱাই সংস্কাৰ কৰাই উদ্দেশ্য। আমাৰ সজবৰ নিয়ন্ত্ৰণালী পঢ়িলেই সকলো বুজি পাব। আমাৰ সজবই চৰকাৰৰ লগত দুটা কথাৰ কাৰণে আমি ইমান দিনে আন্দোলন কৰি আহিলোঁ।। প্ৰথমটি হৈছে—আমাৰ এই অঞ্চল বাই-জৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰ গৰাখহনীয়াই মাটি খহাই নিয়াত মাটিৰ বাবে এখন বিজাৰ্ড খুলি দিয়া। অৱশ্যে পোন্ধৰ বছৰ আগতেই চৰকাৰৰ মৌজনাৰ এই খৰীতী বিজাৰ্ড পাই আছিল আমি ইয়াত মিটিং কৰিব পাৰি নিজেই ধুজু হৈছে।। দ্বিতীয় আন্দোলনটি চৰকাৰে পলম হলেও আজি মান লৈছে। আজিৰ এই পৱিত্ৰ দিনৰ পৰাই আমাৰ দেখব সকলো জমিদাৰী উচ্ছেদ কৰি প্ৰকৃত খেতিয়কক মাটি দিবলৈ ওলাইছে। আমি আশা কৰোঁ যাতে মাটি বিতৰণ কৰাত কোনো খেলি-মেলি নহৈ সুশৃঙ্খল ভাৱে সমাধা হয় তাৰ বাবে চৰকাৰী বিষয়া সকলে কঠোৰ প্ৰচেষ্টা কৰিব লাগিব। জমিদাৰী উচ্ছেদ আন্দোলন চৰকাৰৰ লগত কৰাত বহুতেই আমাক প্ৰশ্ন কৰিছিল যে চৰকাৰে কেতিয়াও সেই আন্দোলন মানি নলয়। তেতিয়া আমি সমিধান দিছিলোঁ। যে জাতিৰ পিতাই অহিংসা নীতিৰেই স্বাধীনতাৰ কাৰণে আন্দোলন কৰিছিল। তেতিয়া কোনোবাই ভাবিছিল নে ইংৰাজে আমাৰ দেখব স্বাধীনতা দিব বুলি? আমি জমিদাৰ

সকলৰ লগত আন্দোলন নকৰাৰ কাৰণ—এজন জমি-
দাৰৰ লগত সংগ্ৰাম কৰি কোনো লাভ নাই। চৰ-
কাৰৰ সম্পত্তি চৰকাৰেহে ইয়াৰ সীমাংসা কৰি দিব
পাবে। আমাৰ যে জয় হ'ব—আমি উপলব্ধি আগেয়ে
কৰিব পাৰিছিলোঁ। কাৰণ যি সকলক আমি ভোট
দি মন্ত্ৰী, এম, এল, এ কৰি পঠাইছো তেওঁলোকো
আমাৰ দৰে দুখীয়া খেতিয়কৰেহে ল'ৰা। আজি আমাৰ
জয় হোৱাত ভগৱানৰ চৰণত প্ৰণিপাত জনাইছোঁ।
এতিয়া খোৱতী বিজাৰ্ভৰ বিষয় চমু আলোচনা কৰি
সামৰণি মাৰিম। আমাৰ সম্বন্ধে বিজাৰ্ভ ভাঙি খেতি কৰাৰ
দৈনন্দিন শ্ৰেষ্ঠ—আমি চৰকাৰক এটোকে প্ৰমাণ কৰি
দেখুৱাব খুজিছোঁ যে প্ৰকৃত খেতিয়কৰ হাতত মাটি থাকিলে
দেশৰ উৎপাদন বঢ়াই উন্নতি কৰিব লাগিলে নোহাবি।

বৰ্ত্তমানে আমি ইয়াত প্ৰায় এশ বছৰ মানুহে ৩০০০
বিঘা মাটি ভাঙি উলিয়াই খেতি কৰিছে। এই
খিনি মাটিতেই সময়োপযোগী আটাট কেইবিধ খেতি
কৰি উলিয়াব পাৰিছে। তামোল, কমলা, লেবু মাটি-
কঠাল, আম, পনিয়ন, পাণ তামোল, আৰু বিধে বিধে
নানাপ্ৰকাৰৰ কলৰ বাগিচা কৰি ডাৰ উৎপাদনৰ পৰাই
অনেক বোজগাব কৰি উলিয়াই ল'ব পাৰিছে।

বিজাৰ্ভ ভঙাৰ সময়ত আমি বহু বিপদৰ সন্মুখীন হ'ব
লগা হৈছিল। অৰ্থৰ অনাটনত পৰি কাম কেতিয়াবা

মুহূৰ্ত্তৰে চলিব লগাত পৰিছিল। মুখৰ বিষয় আমাৰ
 মাজলৈ জীৱলীয়াৰ মহাজন আৰু অৰ্থ সমস্যা দূৰ
 কৰি দিয়াত পুৰা উদ্যোগে আকৌ কামত অগ্ৰসৰ হওঁ।
 সেইবাবে আমি তেওঁৰ ওচৰত চিৰ স্থায়ী। সঁচাকৈয়ে
 আজি আপোনালোকে আমাৰ বিজ্ঞান কৰা সকলো
 খেতি আৰু গাওঁখন পৰিদৰ্শন কৰি যি অৱস্থাত দেখিছে
 সিয়ে আমাৰ পোন্ধৰ বছৰৰ কঠোৰ পৰিশ্ৰমৰ ফলস্বৰূপ।
 উন্নত যে আমিৱেই খেতি কৰিছে। এনে নহয় পৰ্ব্বতীয়া
 ভাই সকলকে। ইয়ালৈ আনি শুল্ক দি খেতিত
 লগাইছে। আপোনালোকে শুনি আচৰিত হব যে
 ইয়াত কাম কৰা অধিকাংশ লোকেই সমাজৰ অদৰ্কাৰী
 মানুহ। সিহঁত আগৈয়ে চোৰ, ডকাইত, নিবজুৱাই
 ঘূৰি পৰি ভিক্ষা বৃত্তি কৰি খোৱা লোক আছিল।
 আৰু যিবিলাক তিকতা দেখিছে তেওঁলোকৰো কেই-
 জনমান আমাৰ সমাজৰ বিখ্যাত আছিল। আমাৰ
 সমাজে তেওঁলোকক সাৰটি লৈ কাম কৰি আগবাঢ়ি
 যোৱাত আজি কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰপৰা পুৰস্কাৰ লাভ
 কৰিব পাবি অন্য মানিছে। এতিয়া আমি টেক্টৰ
 হালবোৱা যন্ত্ৰ আদি আনি লৈ বৈজ্ঞানিক প্ৰণালীৰে
 খেতি কৰিব খৰিছে। আশাকৰো কেইবছৰ মানৰ
 ভিতৰতে দেশৰ মাটিত খেতি কৰি আকৌ নতুন
 দেখাব পাৰো। জয়হিন্দ (হাত তালি দিয়ে)

সভাপতি—(থিয় হৈ) এতিয়া নিৰ্দিষ্ট বক্তা' অসমৰ বিখ্যাত
জমিদাৰ জীৰাধৰ বৰুৱাই দুআৰাৰ কৈ সমাজক আনন্দ
দিব ।

বাঘৰ—(থিয় হৈ) মাননীয় সভাপতি মহোদয় আৰু বাইজ
সকল! আজি ময়ো ইয়াত দু আৰাৰ কবলৈ অল্পমতি
পাই নিজেই ধন্য মানিছোঁ । আজি ২৬ জাহ্নৱী
স্বাধীনতা ঘোষণাৰ দিন । ঠিক এই দিনতেই আজিৰ
পৰা চৰকাৰে জমিদাৰী উচ্ছেদ কৰাত আমাৰ জমিদাৰ
সকলৰ গাৰ পৰা এটি গধুৰ বোজা পাতলি পবিল ।
ইমান দিনে দেশ অন্ধতে চলি আহিল । আজিহে
পোহৰ দেখা পাই ধনী দুখীৰ সমভাবে মুখত হাঁহিব
বেথা বিৰিঙি উঠিছে । আজিৰ সভ্য জগতত এজনক
নিঃস্বৰত ৰাখি আনজনক আধিপত্য বিস্তাৰ কৰা সমীচীন
নহয় । আজি বহুদিনীয়া প্ৰাচীৰ চুৰমাৰ হৈ ভাঙি
যোৱাত বৰ আনন্দ পাইছোঁ । সামৰণিত জনাৰ্থ যে
“ন্যায় প্ৰচাৰিনী সত্যৰ” এইটো শাস্তি আন্দোলন হৈছে ।
আশাকৰোঁ তেওঁলোকে সদায় ন্যায় বিগাৰ কৰি
আদৰ্শ দেখুৱাই থাকিব পাৰিব । (হাত তালি দিয়ে)

সভাপতি—(থিয় হৈ) এতিয়া কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ পুৰস্কাৰ আমাৰ
কৃষিমন্ত্ৰীয়ে বিভৰণ কৰি আনন্দ দিব ।

কৃষি মন্ত্ৰী—(থিয় হৈ) আজি কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ পুৰস্কাৰ খীৰতীৰ
‘খেতিয়ক সকলক’ বিভৰণ কৰিলৈ দিব পাই চৰকাৰৰ হৈ

আমি ওলগ জ্ঞানহাৰে । আপোনালোকৰ একাত্ৰতা আৰু কঠোৰ পৰিশ্ৰমতে আজি অসম চৰকাৰে বাহিৰত সুনাম অৰ্জন কৰিব পাৰিছে । আপোনালোকৰ আদৰ্শ অসম কিয় গোটেই ভাৰতৰ খেতিয়কে যদি লব পাৰে তেতিয়া হলে কেতিয়াও অভাৱ অভিযোগ হব নোৱাৰিব । এতিয়া আপোনালোকৰ মাজৰ পৰাই কৈ দিয়ক কাৰ হাতত চৰকাৰৰ পুৰস্কাৰ দিলে সুখী হয় ।

বীৰেন—আমাৰ সম্ভৱ প্ৰতিষ্ঠাতা মোহম্মদ আলি চাহাবেই গ্ৰহণ কৰিলে কাটোৱা আপত্তি থাকিব নোৱাৰে । প্ৰকৃততে ডেউ আন্দোলন কাল দেশৰ কামত কটাই আমাৰ আন্দোলন ফলবতী কাৰণ পৰাত আমি তেওঁৰ ওচৰত চিৰ ধৰুৱা ।

কৃষিমন্ত্ৰী—আহক আহক আলি চাহাব ? মোক চিনি পাইছেনে— সেই অসহযোগ আন্দোলনত আমি একেলগেই যোৱাটো জেলত নাছিলোঁ। নে ?

আলি চাহাব—এবা মোৰ সকলো মনত আছে । বহু বছৰৰ পাচত আজি সাক্ষাত হবলৈ পাই বৰ ভাল লাগিছে ।

কৃষিমন্ত্ৰী—ময়ো আপোনাক চৰকাৰে পঠোৱা বেজটি পিন্ধাবলৈ পাই নিজেই গৌৰৱ অমুভৱ কৰিছোঁ । (বেজ পিন্ধাই আক শৰাইত চেক এখন দিয়ে) আৰু চেকখন ট্ৰেজাৰীত ভৰাই লব । বীৰেন সাবদো ! বাকীথকা

বেজ ছটা তোমালোকৰ নাম যদি চৰকাৰে বিশেষ হিচাবে

সঁঠাই দিছে—এতিয়া সেই সন্মান গ্ৰহণ কৰা।

আলিচাহেব—আহা বীৰেন—আহা সাবদী! তোমালোকৰ

কঠোৰ পৰিশ্ৰমৰ ফল গ্ৰহণ কৰা। এইটো জানিবা

হেজাৰ টকাতকৈ সন্মানেহে জগতত ডাঙৰ বস্তু।

কৃষিমন্ত্ৰী—(ছয়োকো বেজ পিছাট দি) বীৰেন! সাবদী

কাৰ ছোৱালী—কোনে বিয়া কৰাইছে?

বীৰেন—ডাঙৰীয়া। সাবদী বলী মহাজনৰ কন্যা। তেওঁক ময়ে

বিয়া কৰাইছো।

কৃষিমন্ত্ৰী—তুমি? মধুৰ মিলন। তোমালোকৰ জীৱন মধুময়

হওক।

আলি চাহেব—উঃ আল্লা। ইমান দিনৰ পৰিশ্ৰম সফল হোৱাত

খোদাক প্ৰাৰ্থনা জনাওঁ যাতে আমি হিন্দু মুছলমান

ব্ৰ'হ্ম ভাবেৰে দেশৰ সকলো সমস্যা মূৰ পাতি বহন

কৰি যাব পাৰো আৰু কেতিয়াও বিদেশীৰ প্ৰবোচনাত

ভোল নগৈ পুনৰ অশুভ ভাৰত গঢ়িব পাৰো এয়ে

মোৰ বাসনা।

সভাপতি—(থিয় হৈ) সমাজৰ ফালৰ পৰাই যদি কোনোবাই

জ্ঞাবাহ কবলৈ ইচ্ছা কৰে কৰ পাৰে। (অলপ বৈ)

তেনেহলে এতিয়া সভাপতিৰ ভাষণ আৰম্ভ কৰাই

যাওক। আজি আপোনালোকক বক্তৃতা দি শুনাই

সন্তোষ কৰাই দান। বিহেহু আমি বুঢ়া হৈ আছিলোঁ

যেতিয়া আগৰ দৰে বস্তুতা দিব পৰা শক্তি অমাবশ্য
গত নাইকিয়া হৈ আহিছে। কিন্তু এতিয়াও ভাব
হয় দেশৰ সকলো সমস্যা দূৰ কৰিবৰ নিমিত্তে
গাভ ডেকা বল হয়। আজি আপোনালোকে আমাক
যি সম্মান দেখুৱাইছে আমি কোনো দিনেই পাহৰিব
নোৱাৰোঁ। আজি আপোনালোকৰ খবৰতৰ খেতি
বাতি পৰিদৰ্শন কৰি ইন্দুৰ অমৰাপুৰীত ময়ো যেন
আপোনালোকৰ লগত এই বুঢ়া বয়সত হাল কোৰহে
মাৰিম। আপোনালোকে বৈজ্ঞানিক প্ৰণালীত খেতি
বাতি কৰিব পৰাও বৰ সুখ পাওঁছে। আপোনা-
লোই দেশৰ অৰ্থৰ অভিযোগবোৰ দূৰ কৰিব পাৰিব
বুলি বিশ্বাস হয়। বহুবছৰ ধৰি অৰণ্য হৈ পৰি থকা
খৰতী বিজাৰ্ডৰ নাম সাৰ্থক হৈছে খৰতী গায়ে
যি প্ৰকাৰ গাখীৰ দি দেশ সুশ্ৰী কৰে ঠিক সেই
দৰে ইয়াৰ পৰাও সকলো শস্তা উৎপাদন কৰি দেশক
জীয়াই ৰাখিব পাৰবা। আজি আমি বুজিব পাৰিছোঁ
প্ৰকৃত খেতিয়কৰ হাতত মাটি থাকিলে দেশৰ ক্ৰমোন্নতি
অনিবাৰ্য্য। সেই ভুল আপোনালোকেই চৰকাৰক খৰ-
তীত বিজাৰ্ড আঁঠি খেতি কৰি প্ৰমাণ দেখুৱাই দিছে।
তাৰ প্ৰতি আমি আপোনালোকক ওলগ জনাইছোঁ।
আজিৰ এই পৱিত্ৰ দিনৰ পৰাই চৰকাৰে জমিদাৰী
প্ৰথা উচ্ছেদ কৰিবলৈ কাৰ্য্যবৰী কৰিছে। এই কুপ্ৰথা

উঠি ধাব লগা হোৱাত আমিও বং পাইছোঁ ।
 শাসনৰ মৰপাকত পৰিছে ইমান দিনে ইয়াক কাৰ্য্যত
 পৰিণত কৰিব পৰা নাইছিলেঁ । ইমান দিনে আপোনা-
 লোকে আমাক প্ৰশ্ন কৰি আছিল—দেশৰ মাটি
 কাৰ ? আজি আমি হাঁহি মুখেই কব পৰা হৈছে।
 ‘দেশৰ মাটি’ কুষকৰ । আৰু শুনক চৰকাৰে যে অকল
 জমিদাৰিয়ে উচ্ছেদ কৰিছে এনে নহয় দেশৰ সকলো
 কল কাৰখানাও বাস্তৱ্যকৰণ কৰিছে । ইয়াৰ পৰা
 মজত্বসকলৰ উন্নতি । আজি আমি গৌৰৱ অনুভৱ
 কৰিব পাৰিছোঁ । যে ভাৰতৰ ভিতৰত আগধৰি জমি-
 দাৰী উচ্ছেদ কৰি প্ৰকৃত খেতিয়কৰ হাতত মাটি
 অৰ্পণ কৰিব পাৰি । এতিয়া আমাৰ যি সমস্যা
 আগত পৰিছে, সুকলমে সমাধা কৰিব পাৰিলেই
 কুষকৰ জয় অনিবাৰ্য্য । (হাত তালি দিয়ে)

দণ্ডেশ্বৰ—(জয়ধ্বনি দি) জয় কুষকৰ জয়—(তিনিবাৰ)

বাইজ—জয় কুষকৰ জয় (তিনিবাৰ)

দণ্ডেশ্বৰ—আজি দেশৰ মাটি কাৰ ?

বাইজ—কুষকৰ—কুষকৰ ।

সভাপতি—(থিয় হৈ) এতিয়া সান্নিধ্য গীত ।

(কেইজন মান ড্ৰেকা গাভৰুৱে থিয়হৈ গীত গাবলৈ ধৰে)

—গীত—

আমিহেই ~~পৰ্টিম~~

নতুন অসম

ধন্য অসমী ভোমাব মাটি ।

ভোমাব বুকুতে

মনৰ সুখতে

চহাব পাৰো দেশৰ মাটি ॥

সুখময় হওক—বিশ্ব

নেধাকক একো অশান্তি ।

ৰাম ৰাজ্য হৈ প্ৰতিষ্ঠা

বাটক দেশৰ প্ৰগতি ॥

সভাপাত— (থিয় হৈ) ৰাইজ সকল ! আজিৰ কাৰণে সভা
স্থগিত ৰখা হ'ল । (ৰাইজ থিয় হৈ বন্দেমাতৰ জয়-
ধ্বনিৰে সভা ভাঙ কৰি যাবলৈ ধৰে) ।

আঁৰ কাপোৰ
